LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

A NYELVHASZNÁLATI TÖRVÉNY VITÁJA

1

1992

LÉTÜNK

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XXII. évfolyam 1. szám, 1992. január—február

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ

Fő- és felelős szerkesztő:
Dr. Várady Tibor

Szerkesztőbizottság
Árokszállási Borza Gyöngyi
Dr. Gabrić-Molnár Irén
Dr. Hódi Sándor
Mgr. Losoncz Alpár
Mgr. Faragó Kornélia
Dr. Rehák László
Dr. Várady Tibor

Szerkesztőségi titkár
Terényi Zsófia

Műszaki szerkesztő
Illés Lajos

E szám olvasószerkesztője
Mgr. Faragó Kornélia

Készült a Minerva Nyomdában, Szabadkán.
A szám kézirata nyomdába érkezett 1991. november 15-én
Megjelent 1992. február 10-én

YU ISSN 0350-4158

TARTALOM

Bevezető megjegyzések 7
A hivatalos nyelvhasználatról szóló törvény képviselőházi vitája 8

Jelen és múlt

Hovány Lajos — A bácskai fokgazdálkodás emlékei 59

Más szóval

Kasztori Rudolf — Életutam 76
Kasztori Rudolf — Az ásványi tápanyagok jelentősége a növények életében 78

Szemle

Gabrić Molnár Irén — Szelényi István könyvéről (Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Európa kiadó, Budapest 1990) 85
Beszédes Valéria — Népi kerámia a magyar nyelvterületen (Kresz Mária: Magyar fazekasművészet. Corvina—Forum, Budapest—Újvidék 1991) 87
Kovač Žnideršić Ružica — Társadalmi jelenségek, politikai folyamatok (Teorija in praksa, Ljubljana, 1991/8—9 sz.) 88
Gabrić Molnár Irén — A társadalomtudományi szakmai közélet új folyóirata (Replika—Szociológiai viták és kritikák, Budapest, 1990/91) 90
Györe Zoltán — Jegyzetek a „Magyarok és nem-magyarok a Kárpát-medencében 1918—1941" elnevezésű történész-konferenciáról (1991. okt. 24—26.) 91

SADRŽAJ

Uvodne napomene 7
Skupštinska debata o zakonu o službenoj upotrebi jezika 8

Sadašnjost i prošlost

Lajoš Hovanj — Tragovi hidrotehničkog gazdovanja primenom fokova u Bačkoj 59

Drugim rečima

Rudolf Kastori — Moj životni put 76
Rudolf Kastori — Značaj mineralnih materija u životu biljaka 78

Prikazi

Iren Gabrić Molnar — O knjizi Ivana Selenjija (Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Európa Kiadó, Budapest, 1990) 85
Valerija Besedeš — Narodna keramika na mađarskom govornom području (Kresz Mária: Magyar fazekasművészet. Corvina—Forum, Budapest—Újvidék, 1991) 87
Ružica Kovač Žnideršić — Društvene pojave, politički procesi (Teorija in praksa, Ljubljana 1991/8—9) 88
Iren Gabrić Molnar — Novi časopis u životu društvenih nauka (Replika—Szociológiai viták és kritikák, Budapest, 1990/91) 90
Zoltán Đere — Beleške o konferenciji istoričara „Mađari i ne-Mađari u bazenu Karpata 1918—1941" održanoj 24—26. oktobra 1991. 91

CONTENTS

Introductory Remarks 7
Parliamentary Debate on the Law on Official Use of Languages 8

Past and Present

Lajos Hovány — Traces of Water-Supply Engineering by „Fok" in Bácska 59

In Other Words

Rudolf Kasztori — My Course of Life 76
Rudolf Kasztori — The Importance of Mineral Nutriments for Plant-Life 78

Reviews

Irén Gabrić Molnár — On the Book of Iván Szelényi (Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika, Európa Kiadó, Budapest, 1990) 85
Valéria Beszédes — Folk ceramics on the territories where Hungarian in spoken (Kresz Mária: Magyar fazekasművészet, Corvina—Forum, Budapest—Újvidék, 1991) 87
Ružica Kovač Žnideršić — Social phenomena, political processes (Teorija in Praksa, Ljubljana, 1991/8—9) 88
Irén Gabrić Molnár — A new review in the domain of social sciences (Replika — Szociológiai viták és kritikák, Budapest, 1990/91) 90
Zoltán Györe — Notes on a conference of historians „Hungarians and Non-Hungarians in the Carpathian Hollow, 1918—1941" held on October 24—26, 1991 91

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

E szám törzsanyaga a Szerbiai Képviselőház vitája a hivatalos nyelvhasználatról szóló törvényről. A vita teret adott sokáig ki nem fejezett ellentéteknek; és tükröt (helyenként talán görbe tükröt) állít a színre lépő politikai és kulturális felfogások elé. Közéletünk nagy figyelemmel és sok szenvedéllyel követte a vitát — a kisebbségiek tekintetében hozzátehetnénk, hogy sok szorongással is. Az érdeklődés hónapok elmúltával sem szűnt meg. Ezért döntöttünk úgy, hogy kordokumentumként közzétesszük a képviselőházi vita teljes anyagát.

Az itt olvasható szöveg az autentikus képviselőházi gyorsírói jegyzetek fordítása. A fordító és a szerkesztő legfontosabb ismérvként a szöveghűséget tartották szem előtt és csupán az evidens elírások (pl. nevek tekintetében) helyesbítésére szorítkoztak.

Original scientific paper

A NYELVTÖRVÉNY KÉPVISELŐHÁZI VITÁJA

(GYORSÍRÓI JEGYZŐKÖNYV ALAPJÁN)

Elnök:

Rátérünk A nyelv és írás hivatalos használatáról szóló törvény tárgyalására.

Az előterjesztett szövegre kézhez kapták Radoš Terzić, Behlul Nasufi, Momčilo Grubač, Páll Sándor népképviselők és a képviselői csoportok módosító javaslatait;

— ugyancsak kikézbesítettük a Törvényhozási Bizottság jelentését a törvényjavaslat megvitatásáról, továbbá a Kormány álláspontjait a benyújtott módosító javaslatokról, valamint az Oktatási, Testnevelési és Sportbizottság véleményezését azok egy részéről;

— megkapták Milan Miković, Ivica Čolak és Várady Tibor népképviselők, valamint Batrić Jovanović képviselő módosító indítványait is.

Kérem a Kormány és az illetékes bizottság képviselőjét, hogy az általuk még nem véleményezett módosító javaslatokra is tegyék meg észrevételeiket.

A Törvényhozási Bizottság véleményezése ezekről a módosítási javaslatokról viszont már mindannyiunknak a rendelkezésére áll . . . Megnyitom a törvényjavaslat elvi vitáját.

Csubela Ferenc:

Tisztelt Elnökség, tisztelt képviselők, uraim és hölgyeim, egy ilyen törvény meghozatalának alapját és kiindulási pontját az Alkotmány képezi, azt most nem kívánom idézni, de emlékeztetem Önöket, hogy ezt a kérdést az Alkotmány nagyon pontosan és jól szabályozza, tiszteletben tartva az emberek személyiségét és méltóságát, nemzeti hovatartozásuk szabad kinyilvánítását, és kultúrájuk ápolását, írásuk és nyelvük szabad használatát.

A kérdésnek egy másik vonatkozását vetném fel, amely szintén figyelmet érdemel, ez pedig a több évszázados gyakorlat népeink együttélésében. Önök számára is bátorító lehet Vajdaság példája, ahol a kultúra, a népművészet, a zene és a nyelv kölcsönhatásainak rendkívül nagy jelentősége van az együtt élő népekre. Ezen az alapon vált gazdagabbá a kultúra, a hagyománytisztelet, az együttélés minden formája; ezen alapozódik a különböző nyelvű, vallású és nemzetiségű polgárok kölcsönös tisztelete és megbecsülése.

Ezt számtalan példával lehetne bizonyítani, de az idő rövidségére való tekintettel, engedelmükkel, csupán néhányat említenék. Itt van, mondjuk, a zene és a dalok terjedése. Az elmúlt évszázadban a Pannon-síkság és a Balkán vegyes nemzetiségű vidékein egyaránt ismertek voltak az ügyeskezű szerb és más délszláv nemzetiségű kézművesek, akik saját céhüktől csak úgy kaphatták meg mesteri címüket, ha előzőleg öt évet dolgoztak valahol külföldön. Így jutottak el a franciák, a németek, az olaszok közé, ahonnan magukkal hozták

az ott élő népek zenéjét és dalait, s elvegyítették az itteni új szerzeményekkel és városi dalokkal.

Uraim és hölgyeim, akár kétszáz, sőt több olyan dalt is felsorolhatnék, melyet a magyarok magyarul, a szerbek szerbül énekeltek azonos tartalommal és dallammal, s nagyon sok az olyan magyar és szerb, aki ezeket a dalokat mind a két nyelven el tudja énekelni. Az irodalmi művek egymásba szövődéséről, kölcsönhatásairól pedig már régtől fogva sok-sok tanulmány, gyűjtemény, antológia jelent meg.

Ez alkalommal csupán a többnemzetiségű közösségek és az egymás mellett élő népek gazdag kulturális örökségének jelentőségéről szólnék.

Engedjék meg, hogy egy történelmi példával éljek. Ismeretes, hogy a szomszédos népek az elmúlt évszázadokon át sokat háborúztak egymással. Így volt ez a magyarokkal és szerbekkel is. Ezek a népek is háborúztak egymással, de harcoltak együtt is egy harmadikkal, az ellenséggel szemben.

A XV. sz. elején és közepén az az érdekes helyzet állt elő, hogy Hunyadi János Szerbia területén, sőt Kosovo Poljén is harcolt a török ellen. Ő volt az, akit a szerbek Sibinjanin Jankónak neveztek. Természetes jelenség tehát, hogy még ugyanazt az embert is mindenki úgy nevezi meg, ahogyan a saját népe elfogadta.

Végül említést kell tennem a hivatalos és nem hivatalos nyelv- és íráshasználat gazdag vajdasági tapasztalatairól. Számos szép példája van annak, hogy a plakátokat két nyelven nyomtatják, a menetrendet mind a két nyelven kiírják. Még az esküvői meghívók is két nyelven szólnak, ugyanazon a papíron, de a gyógyszerek és más termékek használati utasításai is többnyelvűek.

A nyelv a kommunikáció eszköze, de eszköze az emberi jogok és szabadságok megvalósításának is, eszköze a demokráciáért vívott harcnak. A nyelv gazdagság és kultúra.

A nemzetiségi nyelvek hivatalos használatának biztosítása részét képezi a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásának és szavatolásának.

A Törvény előterjesztője nyilván nem vette figyelembe a nemzetiségek alkotmányosan szavatolt jogait, hiszen olyan megoldást irányozott elő a földrajzi és más elnevezések, valamint a közfeliratok kiírására a javasolt Törvény 5. szakaszában, amellyel lealázóan viszonyul nyelvünk autentikusságához, semmibe veszi önálló létét. A nemzetek vagy nemzetiségek identitását a nyelv is kifejezésre juttatja.

Amennyiben elfogadnánk a javasolt megoldást, egyáltalán miben nyilvánulna meg az identitás elismerése, tiszteletben tartása, puszta fennállása? Ez nagyon érzékeny kérdés. A módosítási javaslatok tartalmaznak néhány lehetséges megoldást, híven alkalmazkodva a jogállamiság, az emberi szabadságok és jogok, s egyáltalán a demokrácia követelményeihez.

Engedelmükkel egy példával élnék. Én Moravicán élek, amelyet szerbül Stara Moravicának, magyarul Ómoravicának hívnak. Hét és fél ezer lényi lakosságának 95 százaléka magyar nemzetiségű. Létrejötte a XV. századra tehető, amikor a népvándorlás időszakában, a törökök elől menekülve itt telepedtek le a Morava menti szerbek, akik talán annak mellékfolyója, a Moravica mellől jöttek, s arról nevezték el a helységet Stara Moravicának. Később azután, 1786-ban azokra a helyekre, ahonnan Szerbia lakosai eltűntek, ismét magyarok telepedtek le, de a helység nevét nem változtatták meg, csupán magyarosították, Ómoravicára keresztelték, ami szerbül Stara Moravicát jelent.

És egy másik példa. Valamivel több mint 100 évvel ezelőtt Dél-Bánátban, a Duna mellett székelyek, azaz erdélyi magyarok telepedtek le, és saját etnikai csoportjuk nevét megörökítve az új települést Székelykevének nevezték el. Ugyanezt a helységet szerbül Skorenovacnak hívják.

Tisztelt képviselők, ha a tervezetben javasolt megoldást fogadjuk el, kérdésessé válik ennek a népcsoportnak az elismerése, sőt a puszta léte is.

Azokon a területeken, ahol magyarok élnek Jugoszláviában, léteznek 100, 200, 600 és 1000 éves települések is. Gondolják meg, mit jelentene az eredeti magyar elnevezések kiírásának megtiltása.

Van egy könyvem, amely gyűjteményesen magában foglalja a jugoszláv helységek magyar elnevezéseit. E gyűjtemény tanúsága szerint összesen 650 jugoszláv településnek létezik eredeti magyar megnevezése. Összevetésül íme néhány példa: Žitište magyar neve Begaszentgyörgy, Bačko Petrovo Selo = Péterréve, Debeljača = Torontálvásárhely, Jermenovci = Ürményháza stb., stb.

Meggyőződésem, hogy ez a Parlament helyes döntést fog hozni. Végül is, az utóbbi időben, figyelmünket azok a kérdések kötik le, amelyek elválasztanak bennünket egymástól, az emberek millióit azonban, köztársaságunk polgárait inkább azok a kérdések érdeklik, amelyek összekötnek minket, amelyek gazdagabbá és szabadabbá tesznek bennünket. Hiszem és vallom, hogy ez egy ilyen kérdés, összeköthet, s nem szétválaszthat bennünket. Több népet összefonhat egymással.

Elnök:

Köszönöm. Varga Zoltán jelentkezett szólásra.

Varga Zoltán:

Tisztelt alelnök úr, nagyrabecsült népképviselők, uraim és hölgyeim, engedjék meg, hogy tömören megindokoljam, miért nem fogadhatom el adott megfogalmazásában a hivatalos nyelvhasználatot szabályozó törvényjavaslatot, amennyiben azt a néhány szakaszt, amelyet problematikusnak tekintünk, érveink figyelembe vételével nem módosítjuk.

Véleményem szerint a törvényjavaslat 1. és 5. szakasza szétrombolja annak az együttélésnek, egyenrangúságnak a modelljét, amelyet 40 éven át építettünk Vajdaságban, ahol . . . (az újabb vitaanyagok kiosztásával keletkezett zajban nem hallatszik tovább — a gyorsíró megjegyzése).

Kérem Önöket, legyenek szívesek meghallgatni. Én talán második vagy harmadik alkalommal jelentkeztem szólásra. Nagyon rövid leszek. Három perc alatt befejezem. Kérem a tisztelt figyelmüket. Én mindig mindenkinek megadtam a tiszteletet, és figyelemmel meghallgattam szavait.

Mi a valódi egyenrangúságért szálltunk síkra az élet minden területén. Állítom, hogy kiváló eredményeket értünk el. Azt akartuk, hogy minden nemzet és nemzetiség, illetve nemzeti kisebbség megismerje a vele azonos területen élő minden nemzet és kisebbség nyelvét és kultúráját, művelődési hagyományait. Vajdaságban 71 általános iskola szerbhorvát osztályaiban tanulják a magyar nyelvet mint a társadalmi környezet nyelvét. Minden magyar nyelvű általános és középiskolában, habár hosszú időn át fakultatív jelleggel tették, tanulják a szerbhorvát nyelvet. A feliratainkon mindig kétnyelvűek voltak. A városok, a falvak, az utcák, az intézmények és a vállalatok megnevezésében szintén a kétnyelvűség elve érvényesült. Mi ezt az egyenrangú nemzetek és nemzetiségek együttélésének vívmányaként tartottuk számon, amire rendkívül büszkék voltunk. Úgy véltük, hogy ez egyben kifejezője az európai civilizációs vívmányoknak is.

A törvényjavaslat 5. szakasza azt jelenti (idézem), hogy „a nemzetiségek nyelvén nem írhatók ki eredeti formájukban a városnevek, például Novi Sad — Újvidék", mint ahogyan az indoklásban olvashatjuk, ami a magyar nyelvű elnevezés használatának megtiltását jelentené, noha ezeket a neveket már évszázadok óta használja a magyar kisebbség.

Felteszem a kérdést: összhangban van-e ez a tilalom a Szerb Köztársaság polgárainak kinyilvánított egyenrangúságával? Veszélyezteti-e a magyar elnevezések eredeti formában való használata bármilyen módon is a szerbhorvát nyelv és írás hivatalos használatát? Vajon a szerbhorvát nyelvben nem ugyanilyen honos-e a városok, falvak, országok eredeti szerbhorvát formájú megnevezése? Szó esik Beč-ről, és ugyanígy Pečujról, Segedinről, Budimpeštáról, Blatno jezeroról, s nem használatos az eredeti Wien, Pécs, Szeged, Budapest, Balaton stb. kifejezés. Árt-e bárkinek is? Szilárd meggyőződésem, hogy nem árt.

A törvényjavaslat indokolása világosan rámutat, hogy a kérdéses szakaszokat Kosovo miatt fogalmazták meg ilyen formában. Legalábbis én így értelmezem. De kérem én, miért kell Vajdaságot, elsősorban a Vajdaságban élő magyar nemzeti kisebbséget büntetni olyan etnikai ellentétek miatt, amelyek már évek óta fennállnak Kosovóban?

Erről a kérdésről nem kívánok szólni, minthogy egész életemben mindössze egyetlen egyszer jártam Prištinában, s akkor is csupán egy napot töltöttem ott. Csak most szombaton, illetve pénteken jutok el másodszor is Kosovóba, hogy részt vegyek a Jugoszláv Egyetemek Közösségének ülésén Prištinában.

Különben pedig a Törvényjavaslatnak az a megfogalmazása, mely szerint a földrajzi és más nevek, valamint a közfeliratok nem módosíthatók, tehát a nemzetiségek nyelvén is csupán az írásmód szabályaihoz igazíthatók (ezt mondja ki az 5. szakasz), valójában a magyar nyelv alapvető helyesírási szabályainak durva megsértését jelenti. A javaslattevőknek a nyelvészek véleményét is ki kellett volna kérniük. Nem akarok nyelvtudományi kérdésekre kitérni. A magyar helyesírásnak azonban egyik alapvető elve, hogy a latin betűs elnevezéseket eredeti írásmóddal vesszük át. Ez azt jelenti, hogy a horvát, és így a szerb, de a cseh, a német, az angol neveket is eredeti formájukban használjuk. Az új törvény által felkínált modell azonban eltér ettől, s nekünk egyszerűen a magyar helyesírás alapvető szabályait is meg kellene változtatnunk.

Végül, még néhány megállapítás. A Törvény bizonyos elemei és szakaszai egészen jó és elfogadható módon szabályozzák a hivatalos nyelv- és íráshasználatot. Az 1. és 5. szakasz azonban ellentmond a Szerb Köztársaságban élő polgárok kinyilatkoztatott egyenrangúságának, s nincs összhangban az európai civilizációs normákkal és gyakorlatokkal sem, amit Finnországban, Svájcban, Tirolban vagy akár a Magyar Köztársaságban alkalmaznak. Szeretném, ha tisztelt képviselőtársaim áttekintenék a dél-magyarországi helyzetet. Pedig ott viszonylag kicsi a szerb népesség, mindössze 5000 lelket számlál, s közülük is csupán 1300-an beszélik a szerbhorvát nyelvet. Ezek a hivatalos adatok. Arról viszont nem beszélnek, hogy milyen okok vezettek el ehhez a nagyfokú asszimilációhoz, amit én nem fogadok el.

Annyi azonban bizonyos, hogy Európában ma mindenütt, ahol kisebbségek is élnek használatos a nemzetiségi nyelvek írása is. Vegyék figyelembe, hogy a nyelv mellett az írás is alapvető kifejezője a nemzeti identitásnak. Gondolom, ezt mindannyiunknak el kell fogadnunk.

Számomra talán azért is különös a felkínált megfogalmazás, amely kérdésessé teszi egy nemzeti kisebbség — a magyarok nyelvének egyenrangú használatát, mert olyan környezetből származom, ahol mindig több nemzet élt együtt, s ahol abban a szerencsében volt részem, hogy sohasem kellett bezárkóznom egyetlen nyelv keretei közé. Egész eddigi életemet több kultúra kisugárzásában éltem le. Ezért nem tudom megérteni, miért törekszünk most azoknak a neveknek a kiirtására és eltörlésére, amelyek a legkisebb mértékben sem veszélyeztetik a szerbhorvát nyelv és a cirill írásmód elsőbbségét és hivatalos használatát.

Nem szeretném, ha a Szerb Köztársaság most egy olyan törvényt hozna meg, amilyet Európában eddig csak egy országban alkalmaztak. Sajnos meg kell mondanom, hogy Ceauşescu idejében hoztak olyan törvényt, amely Erdélyben megtiltotta a földrajzi fogalmak magyar elnevezéseinek használatát, tekintet nélkül arra, hogy ott mintegy két és fél millió magyar él. Megköszönöm figyelmüket, és elnézésüket kérem robbanékonyságom és felindultságom miatt.

Elnöklő:

Predrag Mijailović következik szólásra.

Predrag Mijailović:

Népképviselő urak, én tudom, hogy az Alkotmány előírása szerint a szerbhorvát nyelvnek kell betöltenie a hivatalos nyelv szerepét. Azt azonban meg kell értenünk, hogy gyökeresen megváltozott a helyzet, s ma már homlokegyenesen kezd különbözni a horvát nyelvtől. Ezt a horvátok akarták így. Nem mondhatjuk mi „zoropevac"-nak azt, ami náluk „zoroklik", ez már nem szerb nyelv.

Ezek szerint az Alkotmánynak ezt a szakaszát módosítani kell, s nevezzük nevén a gyereket: szerbnek a nyelvet és cirillnek az írásmódot. Annak pedig semmi értelmét nem látom, hogy a latin betűnek is helyt kell adni a hivatalos használatban, s hogy ezt a megoldást valamiféle törvénnyel kellene védenünk. Az egyedüli, ami fontos és szükséges, az az, hogy a cirill betűt végérvényesen visszahelyezzük az iskolákba. De ezt sem lesz könnyű. Nézzünk csak utána, minden írógép latin betűs.

Ami pedig az elnevezéseket illeti, meg a fordításos változatokat, annak ellene vagyok, mert Uroševac soha nem lehet Ferezaj. Vagy megfordítva. Kérem, ez tipikus, így beszéltek a siptárok — nincs probléma, „nema probljema", és egyszer csak beütött a forradalom problémája.

Így hát, uraim, nem fordíthatunk semmit. Ha egyszer valami szerb, azt szerbül is írjuk, nem másként. Ha egyszer valamiben engedményt teszünk, az csak katasztrófához és összeomláshoz vezethet.

Továbbá azt is megkérdezhetem itt, hogy hol vannak szerb elnevezések Magyarországon, kiírva és szerbre fordítva? És hány ilyen elnevezés van Albániában, Görögországban, és akárhol másutt, például Romániában stb.? Mi megegyezhetünk, lépjen ebben az irányban egyet a magyar kormány, lépjen az albán kormány, s akkor létrejöhet a reciprocitás. Máskülönben nincs alapja az érvelésnek és az érzékenykedésnek. A szerbeket egyébként is a túlzott érzékenység juttatta idáig, csaknem a kipusztulásig. Nekünk szerbeknek most végképp öntudatra kell ébrednünk. Mindenkit tiszteletben tartva és megbecsülve.

Középiskolákat is adni kell a magyaroknak, és általános iskolákat az albánoknak, de tovább nem mehetünk, emberek. Nekünk a saját nemzetünket is védenünk kell valami módon, mint ahogy ezt teszi és így cselekszik minden más állam is.

Njegovan Kljajić:

Tisztelt képviselők, én nem Mijailović képviselő vitájával, hanem az előző képviselő felszólalásával kapcsolatban kértem szót (elnézést kérek, hogy nem jegyeztem meg a nevét, csak arra emlékszem, hogy Zoltánnak hívják). Ki kell emelnem ugyanis, hogy az ő részéről két-három olyan alaptalan durva pontatlanság hangzott el teljes autoritással kimondva, azt állítva, hogy ez a törvény valamit semmissé nyilvánít, megtilt, tehát olyasmit tesz, amit egyáltalán nem tesz. Ez nem maradhat válasz nélkül.

A Kormány valóban felhívja nemcsak az említett képviselőt, de a többieket is, hogy olvassák el a Szerb Köztársaság Alkotmányának 8. szakaszát, és nézzék meg, miben tér el ezektől az alkotmányos rendelkezésektől az előterjesztett Törvény 1. szakasza. Semmiben.

Elnézést, de akkor nem beszélhetünk arról, hogy valamit megsemmisítünk, megszüntetünk, s hogy az itt megemlített magyar nyelvet, de a Szerb Köztársaságban élő többi nemzetiség nyelvét is majdhogynem olyan helyzetbe hozzuk, hogy azokat már-már használni sem lehet, sem ezeket az embereket, a saját nevükön nevezni.

Az ilyen viták kicsengése valóban arra késztet, hogy rámutassak a tényekre, mindenekelőtt a pontatlanságokra, hiszen a két szöveget szó szerint is összehasonlíthatjuk, s könnyen beláthatjuk, hogy közöttük semmiféle különbségek nincsenek. Ha azonban valaki úgy gondolja, hogy az alkotmányos rendelkezés, amely a szerbhorvátot nyilvánítja hivatalos nyelvvé a Köztársaságban, sérti a nemzetiségek jogait, akkor ez más kérdés. Ilyesmit az 1974-es Alkotmány valóban nem írt elő.

Ennek a népnek azonban joga van ahhoz, hogy saját köztársaságában a maga nyelve legyen hivatalos használatban. Ehhez nem férhet kétség. Az Alkotmány és ez a törvény viszont azt is szavatolja, hogy a nemzetiségek nyelve egyidejűleg szintén hivatalos használatban legyen azokban a területi egységekben, ahol az illetékes képviselőtestületek ilyen döntést hoznak.

A törvény előterjesztője (a Kormány) e tekintetben olyan messzire ment, hogy még csak korlátozó mércéket sem állított fel, szabad kifejezési lehetőséget nyújtva mindazoknak a megoldásoknak, amelyek eddig is érvényre jutottak északi tartományunkban, hogy azok továbbra is fennmaradhassanak.

A Kormánynak tehát nem állt szándékában megnyirbálni a nemzetiségek eddig megvalósított jogait saját nyelvük hivatalos használatában a Köztársaság területén.

Annyi azonban bizonyos, hogy egyes részkérdéseket és megoldásokat most szabatosabbá és pontosabbá tettünk. Ez igaz.

Létezik azonban egy vitás kérdés is, amelyről egyesek azt állítják, hogy az most megtiltja bizonyos földrajzi fogalmaknak a nemzetiségek nyelvén való megnevezését. Ez viszont nem igaz.

Ez a törvény ugyanis csak a hivatalos használatot szabályozza, míg a nyilvános és köznyelvi használatot egyáltalán nem érinti. Ezek szerint e tekintetben teljes a szabadság, mint ahogy a mindennapi érintkezésben mi is valóban Bécsről beszélünk, s nem Wienről, de ettől függetlenül Bécs bejáratánál nem ez a megnevezés, hanem az osztrák Wien szerepel. Nyilván ez ellen sem lehet kifogásunk, s ugyanakkor az osztrákok sem ellenzik, hogy mi továbbra is Bécset emlegessük.

Itt tehát senki sem akar a fogalomkörök használatának rendezésébe beavatkozni. Csupán azt az elvet kívánjuk érvényre juttatni, hogy minden földrajzi megnevezés valójában az ország és az államterület egy meghatározott részének személyneve, márpedig a személynevek nem változtathatók meg és nem cserélhetők fel, mert az már valami mást jelentene. A kormány következetesen ehhez az elvhez tartotta magát.

Elnézésüket kérem, hogy az eddigi vita vetületében kénytelen voltam ezt a néhány kérdést jobban megvilágítani, miután olyan megállapítások hangzottak el, amelyeknek valóban semmi alapjuk nincs, legalábbis ennek a törvénynek a szövegében.

Milan Paroški:

Képviselő urak, ez egy nagyon rossz törvény, s szerintem a Kormánynak nem lett volna szabad egy ilyen zavaros szöveggel előállni, amikor a Parlamentnek ezt a nagyon fontos kérdéskört kell rendeznie. Azt hiszem, az lenne a leghelyesebb, ha a most elhangzó általános elvi vita után a Kormány teljes egészében átdolgozná a törvény szövegét.

Elsősorban is, egyetlen törvényszöveg sem hamisíthatja meg előttünk a történelmet, a nyelvet, a kultúrát, a nemzeti érzelmeket és felfogásokat. Azért, mert az Alkotmány egy

archaikus fogalmat, „szerbhorvát nyelvet" említ, nem alapozódhat egész törvényhozásunk esetleg még 100 éven át egy bizonyos szerbhorvát nyelvre, amit nem beszél egyetlen ember sem ezen a földkerekségen. Ezzel valójában csak összetűzéseket válthatunk ki a horvátok és a szerbek között, mert olyasmit sajátítunk ki magunknak, amihez nincs jogunk. Végtére is, mikor engedélyezte számunkra a horvát nép vagy annak bármelyik hivatalos intézménye, hogy a szerb nép nyelvének nevéhez hozzáadjuk az ő horvát nyelvük nevét? Mikor kaptunk mi erre jóváhagyást?

Miért van nekünk kominterni komplexusunk, miért nem birtokoljuk a saját nyelvünket, miért nem nevezzük a nevén? Hát még mindig a megbocsátás húrján kell játszanunk, s továbbra is érvényes a szerb nép állítólagos unitarizmusa, ami miatt még a nyelvét is meg kell tagadnia? Ha a Kormány egyáltalán rendezni akarja ezt a kérdést, akkor mindenekelőtt ezektől a kominterni-KB-és értelmezésektől kell megszabadítania bennünket arról, aminek megvan a maga rendes neve és nagyon pontos meghatározása.

Ebben az államban, ebben a Parlamentben, minden iskolánkban, minden nyilvános helyen kizárólag szerb nyelven kell és lehet beszélni és írni. Igaz, két írásmódon. De minthogy az elsődleges írásmód a szerbek (és mondjuk, a ruszinok) körében, a cirill, ideológiai okokból már kerek 50 éve őrületesen vissza van szorítva, ezt az írásmódot újra emancipálni kell kifejezetten a törvényhozásban is. Ezért senki sem késztethet minket továbbra is holmi kominterni-titoista-KB-és megfogalmazásokra, amelyeknek semmi közük a valósághoz.

Ám, hogy mindez ne kerüljön szembe az Alkotmánnyal, javasoljon a törvényhozó, azaz a javaslattevő, ez esetben a Kormány egy elfogadható megoldást. Az 1. szakaszban például megmaradhatna az alkotmányos fogalom, hogy ne kerüljünk szembe az Alkotmánnyal. Szóval, itt a „szerbhorvát nyelv" kifejezéssel lehetne élni, de ehhez rögtön magyarázatot fűzni — „az Alkotmány 8. szakasza szerint" — a további szövegben viszont a nemzetileg elfogadott és igazolt, a beszélt nyelvben használatos „szerb nyelv"kifejezéssel kell élni. Egy ilyen magyarázatra okvetlenül szükség van ebben a törvényben, s a dolog máris meg van oldva. A másik kifejezéssel pedig senki sem élhet, legfeljebb formális okokból, az Alkotmányban alkalmazott kifejezés miatt, hiszen a „szerbhorvát nyelv" kifejezés miatt még pereskedésre is sor kerülhet valamilyen nemzetközi bíróság előtt, a horvátoknak joguk lenne perelni bennünket mert visszaélünk nyelvük megnevezésével.

Ennyit a nyelv elnevezéséről. Megfelelő magyarázat az egyszeri igénybevételhez, tekintettel az Alkotmányban rögzített helyzetre, s aztán ehelyett az otromba „szerbhorvát nyelv" kifejezés helyett az egyedüli helyes és valós értékű „szerb nyelv" kifejezéssel élni.

Ami a cirill írásmódot illeti, ennek emancipálása érdekében a törvényhozónak többet kell tennie, az anyaghoz megfelelő értelmezést kell fűznie. Ehelyett a javaslattevő nekünk a nemzeti kisebbségek nyelvéről írt törvényt. Ebben a törvényben a szövegnek csupán az egyötöde foglalkozik a szerb nyelvvel, a többi mind a kisebbségi nyelvek és a latin írásmód használatát szabályozza. Tessék megszámlálni a mondatokat és szakaszokat, amelyek ezzel foglalkoznak.

Amennyiben a törvényhozó a kisebbségi nyelvek és a szerb államban idegennek számító használatát akarja szabályozni, akkor azt így is nevezze, s ne akarjon a hivatalos nyelvhasználat örve alatt olyasmit megetetni velünk, aminek semmi köze a hivatalos nyelvhasználathoz.

Ha a szerb nyelv hivatalos használatáról van szó, akkor a törvényhozó köteles kimondani, hogy ez esetben az államnyelvről, vagy az állami érintkezés nyelvéről van szó, hiszen Szerbia szuverén köztársaság, és szükségszerű, hogy mindenki, aki hivatalosan ehhez az államhoz

fordul, s minden polgár része az államnak, hiszen állampolgári jogokat élvez, ebben az államban köteles ennek az államnak a nyelvét használni. Persze, a nemzeti kisebbségek és a más nyelvet használni kívánó polgárok számára lehetővé kell tenni, hogy saját nyelvükön, vagy ha épp olyan nagylelkűek akarunk lenni, bármely más nyelven is érintkezhessenek az állammal, de az állam ez esetben köteles megfelelő fordítási eljárásról gondokosni. Minden más csak a szerb nyelv és a megfelelő írásmód hivatalos használatára vonatkozhat, s e tekintetben a törvényhozónak nagyon pontosnak, szabatosnak kell lennie. Mi az eljárás az iskolákban, a nyilvános helyeken, a közfeliratokkal kapcsolatban, egészen addig menően, hogy mikor jutunk el végre ennek a nyelvnek a teljes szótárához, minthogy a maticai szerbhorvát változat mellett az igaz szerb nyelvnek mind máig nincs az egész szókincsre kiterjedő szógyűjteménye. Ennek az államnak nincs joga a szerb nyelvet ideológiai okokból a vazallusi nyelvek szintjén tartani, olyan nyelvként, amelynek nincs nemzeti szótára, sem olyan intézménye, amely védené, fejlesztené, művelné és helyesen alkalmazná.

Amikor tehát a törvényhozó a hivatalos nyelv használatának anyagát szabályozza, azt az intézményt is meg kell neveznie, amely megfelelő eszközök felhasználásával tovább fejlesztheti ezt a nyelvet.

Ami a megjegyzéseket illeti, sajnálom, hogy a törvényjavaslattal kapcsolatos felszólalásomat válaszadásra is fel kell használnom, de itt néhány olyan észrevétel hangzott el, amelyekre választ kell adnom, nem azért, mert erre felszólítottak, hanem mert beletartozik az általam adott értelmezésbe a szerb nyelv és a cirill írásmód hivatalos használatának szabályozásáról Szerbia területén.

Szóvá kell tennem néhány fontos dolgot, amelyek elősegíthetik, hogy mindannyian helyes álláspontra jussunk ezzel a törvénnyel kapcsolatosan.

Mindenekelőtt, a szerb nyelv építő anyaga a magyar nyelvnek is, s a Magyar Köztársaság területén a földrajzi nevek túlnyomó többsége is szerb eredetű.

Állításomat szemléletes példákkal fogom alátámasztani már csak azért is, hogy megértsék, ezeket a kérdéseket most nekünk is azonos módon kell rendeznünk a mi országunkban. A Pest, valójában peht, szerb eredetű szó, s ugyanilyen eredetű a Buda, tehát mind a két szó, melynek összetétele adja a magyar főváros hivatalos nevét.

A Pečujat nevet a magyarok sokkal pontosabban használják, mint a szerbek, s habár szerb városról van szó, ők azt Pécsnek nevezik, jóllehet a „cs" hang használata a magyarban nagyon ritka. Pečuj neve tehát igazában Peć. A Baja is szerb kifejezés, épp úgy, mint a folyóé, melyet a magyarok nem fordítottak le saját nyelvükre. A „baja" náluk „šugovica", de a magyarok ezt nehezen tudják kimondani, s helyette „šugavica"-t ejtenek. Sokkal elvszerűbbek, mint mi, amikor szerb toponímiákat használnak a hivatalos magyar elnevezésekben.

A Balaton is szerb kifejezés, melynek csak a végződése magyar, épp úgy, mint a Srpski Kovin Ráckeve elnevezése, mivel a magyar zsargon szerint mi rácok vagyunk, ez teszi érthetővé ezt a fordítást, ami ugyan nem szószerinti, de épp ezért elfogadható.

Ugyanakkor Ómoravica a szerb népesség autochton kifejezése ebben a térségben még a 10. századból, tehát a magyarok megjelenése előtti időkből, hiszen a moravai állam a szerb népé, és részint a szlovákoké Cirill és Metód idejéből, vagyis a 9. századból. A Morava és Moravica egyébként is annyira beletartozik a szerb, a szlovák és a többi délszláv szókincsbe, a középkori szláv nemzetek és törzsek szótárába, hogy ennek meglétét semmiképp sem lehet érvként felhozni a szerbek valamiféle utólagos, XV. századbeli betelepülésének bizonyítására. Mi Közép-Európa autochton népessége vagyunk. Ebből ered a toponímiák soka-

sága, amiről beszéltem, s így kerültek be ezek a nevek a magyar városok hivatalos megnevezésébe, s természetesen az olyan falvak megnevezésébe is, mint amilyen Moravica.

A fordítások, amelyek létrejöttek, mint mondtam, az ideológia, a Komintern stb. hatására jöttek létre, s más okokból is, köztük a betelepülések folytán, de államunknak ezek elfogadhatók. Elfogadhatatlan viszont a toponímiák utólagos lefordítása és más kifejezésekkel való helyettesítése.

Ha Budapest Budapest, akkor Mali Idos is legyen Mali Idos. A „Mali" szerb szó, az „Idos" magyar, s akkor ti most a Mali Idost írjátok Kisigyosnak, majd meglátjátok, milyen szépen hangzik.

Tehát mindennek csak egy neve van, s az állami szabályozás dolga, hogy eldöntse, melyik a hivatalos név. Ez esetben a megválasztás magyar is, szerb is lehet, de a mi kötelességünk, hogy a történelem ismeretében, komoly tudományos intézetek véleményezése alapján, elismerve a nép nyelvét, végérvényesen meghatározzuk ezt az egy nevet.

Erre, többek között, a szóbeli érintkezés miatt is szükség van. Tudják, a javaslattevő minket valójában félrevezet, amikor azt állítja, hogy szükség van egy bizonyos mechanizmusra, amely lehetővé teszi egyes települések ill. községek nevének a kisebbségek nyelvén való kiírását is, ahol ők többségben élnek. A községi statútum egyszeriben felülkerekedik a köztársaság Alkotmányán, s a községi képviselőtestület döntése kiegyenlítődik a Köztársasági Képviselőház határozatával, mert ez a Ház nagyon gavallérosan, de törvényellenesen megengedi a községeknek, hogy alkotmányos és törvényes szabályozással foglalkozzon, mégha ennek nincs is törvényes alapja.

Ha tehát a községeket olyan jogokkal ruházzuk fel, hogy ők szabályozzák statútumuk útján a latin írásmód és a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát, akkor valójában a Köztársaság, illetve a Köztársasági Képviselőház funkcióját engedjük át a községeknek. Nem bízhatjuk a törvényes szabályozás befejezését a községekre, amikor erre az Alkotmány szerint csak ez a Ház jogosult. E tekintetben túlságosan is kényelmesen viselkedünk. Megengedjük, hogy a kisebbségi községek, vagyis a kisebbségek által lakott községek tényleges és jogi értelemben is kis köztársaságokká váljanak. Márpedig, hogy visszatérjek erre a kérdésre, arra egyáltalán nincs szükség, hogy egyes helységek nevét a kisebbségek nyelvén, kisebbségi megnevezéssel és más nyelvek írásmódján is kiírjuk, hisz akik ott élnek, azok egyébként is tudják, mi a neve az adott helységnek. Azoknak, akik a helység bejáratánál vagy kijáratánál találkoznak a névtáblával, a helység intézményével kell találkozniuk, s azt az érintkezés nyelvén, illetve az államnyelven kell felismerniük. Ez nem veszélyezteti a kisebbséget, hisz senki sem akkor tanulja meg saját falujának a nevét, amikor épp a határból tér vissza, hanem már odahaza megtanulja a saját anyjától és nagyanyjától. Neki nem kell olvasnia a bejárati táblát, ez csupán egy hamisítvány ebben a törvényben, ami még a régi, 1974-es alkotmány anyagából került ide, azaz a Komintern idejéből, amikor még a szerb kulturális térség szétzilálása volt a cél, s ezt szolgálták a kettős megnevezések is, az átírások, amelyek általában a nemzetiségek nyelvén szóltak, s ahol csak lehetett, a hivatalos helyeken is előtérbe kerültek.

Szerintem ez a fajta szabályozás fölösleges, szükségtelen, alkotmányellenes és anacionális. A hivatalos érintkezés az állammal a nemzeti kisebbségek számára a saját nyelvükön csak akkor engedélyezhető, s ezt szó szerint ki kell mondani, amikor a kisebbségek hivatalos állami szerveiről van szó, tehát, s most jól figyeljenek, amikor a törvényhozó, vagyis az alkotmány által is elismert, hivatalos kisebbségi nemzeti intézmény fordul az államhoz, például amikor a hivatalos állami szervként elismert Szlovák Matica, azaz a szlovák nép nemzeti kisebbségi szerve folyamodik a szerb államhoz, ilyenkor a Szlovák Maticának igenis

joga van, és kötelessége is szlovák nyelven és latin írásmóddal fordulni hozzánk, mert ez hivatalos állami érintkezés. Ha viszont, már megbocsásson az illető, valamelyik művelődési egyesület kíván az állammal kapcsolatba lépni, s ez az egyesület ebben az államban működik, akkor, legyen szíves, írjon az állam nyelvén, használja a hivatalos nyelvet, hiszen miféle kapcsolatot lehet ott teremteni, ahol fordítók és kisebbségi nyelvi szakértők közreműködésére van szükség. Valójában épp az ő érdekükben áll, hogy minél közvetlenebb legyen ez a kapcsolat, ami csak jó szerbséggel, az állam és a hivatalos érintkezés nyelvén valósulhat meg.

A kisebbségek nemzetközi-jogi státusa egyszer már rendeződött, s elnézést kérek a magyaroktól az ismételt aposztrofálásért, de az albánokról nem beszélnék, mert róluk, mint Szerbia legális polgárairól nem lehet szólni, hiszen ők háborús kolonisták és politikai menekültek, polgári jogok nélkül, ezért csak arról a 250—300 000 vajdasági magyarról beszélhetek, aki a nemzetközi jogok alapján szerezte meg státusát. A Versailles-i értekezleten megtörtént a területek felosztása Magyarország és Jugoszlávia, illetve Szerbia között, s a területek reciprocitásos felosztásában, többek között, a lakossági számarányokat is figyelembe vették a két állam kérdéses területein. Így Magyarországon 250 000 szerb maradt, Jugoszláviában pedig 250 000 magyar. Az egyszer megoldott kérdés így egyszer és mindenkorra megoldódott, de legalábbis a következő békeértekezletig.

Mit jelent ez az adott esetben? Azt jelenti, hogy a Magyarországon maradt 250 000 szerb ott ugyanolyan státust élvez örök időkre, mint amilyen státust az itteni magyarok élveznek. Jogaik összessége azonos a reciprocitás elve alapján. Abban a pillanatban, amikor az az 1600 — de ez az adat engem zavarba hoz, én 2500-ról beszéltem, ami csaknem a kétszerese, tehát nagyot tévedtem —, szóval, amikor az az 1600 ember, aki még beszél szerbül, megkapja a kulturális autonómiát, a nyelvi autonómiát, azonos értékben a 250 000-es számhoz, minden intézménnyel és kiváltsággal együtt, akkor majd Szerbia is köteles lesz ezzel egyenértékű nyelvi és nemzeti jogokat biztosítani az itt élő 250 000 magyarnak. Kizárólag így lehet értelmezni a Versailles-i egyezményt.

Mi, szerbek, meghamisítjuk a történelmet, noha nem asszimiláltunk egyetlen magyart sem, s ennek a gondolata is távol áll tőlünk, sőt a saját pénzalapjainkból, és a saját nemzeti jogainkból olyan jogokat aduhk egyeseknek, amilyeneket ők nem is kérnek. Hiszen a magyar kisebbség jogai csakis kölcsönösek lehetnek. Követelt-e ez a Képviselőház valaha is kulturális autonómiát annak a 250 000 szerbnek, akit a mai napig erőszakkal beolvasztottak? Magyarországon még 1968-ban arra kényszerítettek minden szerb értelmiséget, hogy változtassa meg a vezeték- és keresztnevét, mert különben kenyér nélkül marad, és gyűjtőtáborba kerül. Vajon eszébe jutott-e saját Államunk adminisztrációjának, hogy ez genocídium és erőszakos asszimiláció, amit ha nem is kíván kölcsönösségi alapon az itt élő magyar polgárok ellen alkalmazni, de legalább a nemzetközi intézményekhez fordulhatna az erőszakos beolvasztás, a szerb kultúra és a nyelvi autonómia megsemmisítése miatt Magyarországon, hiszen a magyar kisebbség státuskérdése Szerbiában megfelelő minőségben csak úgy oldható meg, ha azonos módon rendezzük ezt a kérdést, mint 1918-ban, vagyis ha egyenértékűvé válik a magyarországi helyzettel.

Így tehát, kérem szépen, ha ez a Ház ilyen fontos kérdésben kíván dönteni, vagy a Kormány arra vállalkozik, hogy törvényt alkosson a nyelv és írás hivatalos használatáról (szörnyű megfogalmazás), akkor legalább ismerje meg a legfontosabb mozzanatokat a jogok elismerésének kérdésköréből. Ezért az a véleményem, hogy a törvényt vissza kell adni átdolgozásra, és meg kell akadályozni, hogy még egyszer ilyen dilettáns megfogalmazásban kerüljön a Parlament elé.

Csubela Ferenc:

Tisztelt képviselők, Paroški úrnak azt kell válaszolnom Moravica helységnevével kapcsolatban, hogy épp most írjuk a róla szóló monográfiát, s a történészek már megállapították, hogy Nyugat-Moravica vidékéről a XV. században telepedtek ide a szerbek, s akkor itt már létezett egy középkori település. Azt, különben, Pothornak hívták. Ezt azonban nem tartottam fontosnak megemlíteni saját felszólalásomban.

Másodszor, amit mondtam, azt azzal a jószándékkal tettem, hogy az együttélés és a nyelvhasználat valós igényeiből induljunk ki. Én úgy gondolom, hogy ez egy civilizációs és európai kérdés, amely lehetőségeket nyújt és biztosítékokat ad, de ezek nem olyan jogok, amelyekről valamelyik népnek le kell mondania.

Semmivel sem lesz szegényebb a szerb nép, ha nekünk is van egy ilyen lehetőségünk, sőt csak gazdagabb lehet az a nép, amelyikkel együtt élünk, ha ezt a lehetőséget kihasználjuk.

És még valamit, Paroški úr. Nem először történik meg, hogy vitájában Ön a történelemre hivatkozik, de azt mindig ügyesen meghamisítja. A magyar lakosság számára vonatkozó adatai pontatlanok, a magyarországi szerb népesség lélekszámára vonatkozó adatai nem felelnek meg a valóságnak, stb. Javasolom, hogy ilyen célból ne használjunk szándékosan olyan adatokat, amelyek pontatlanok.

Milan Paroški:

Képviselő urak, a civilizált európaisággal, és egyáltalán a nemzetiségi nyelvek demokratikus használatával kapcsolatban csupán arra emlékeztetem Önöket, hogy az Egyesült Nemzetek alapokmánya és több más nemzetközi okirat erre vonatkozóan csak azt állapítja meg, hogy a nemzeti kisebbségeknek szavatolni kell a jogot a szabad, a nyelvi, a kulturális stb. fejlődésre.

Ezt a mi Alkotmányunk is szavatolja, de a gyakorlat szerint az állam ehhez anyagilag is hozzájárul, s az eszközöket átengedi önrendelkezésre az illető közösségnek. Az állami szabályozás, az állami ügyintézés, az állami költségvetés azonban semmiképp sem vállalhat anyagi kötelezettségeket a szabad és egyenrangú nyelvhasználat biztosítása kapcsán.

Így tehát ennek a törvénynek is ki kell mondania, hogy a nemzetiségi nyelvek használata szabad, egyenrangú stb., s hogy ezt a rendelkezést a nemzetközi gyakorlattal összhangban alkalmazzák. Nekem tehát semmi kifogásom sincs az ellen, hogy a magyarok, ha nekik úgy tetszik, mint kisebbség megalakítsák saját nemzeti intézményeiket, akár a tudományos akadémiájukat is, de csak akkor, ha ezt ők maguk megfizetik, s akkor erről ők dönthetnek, megszabhatják a viselkedési normákat, de ez semmiképp sem kerülhet be az állami szabályozásba, ezek nem lehetnek olyan intézmények, melyeket a szerb állam hoz létre. A szerb állam ezzel a kisebbség státusát csorbítaná meg, s olyan ügyekbe avatkozna, amelyek nem tartoznak rá.

Ez az európai és a nemzetközik mérce. A szerb államnak esközöket kell találnia arra, hogy támogatást nyújtson a kislétszámú nemzeti kisebbségnek, amelyeknek nincsenek gazdasági lehetőségeik saját kulturális, gazdasági, nemzeti, nyelvi identitásuk megőrzésére, de a szerb állam e tekintetben mindenkivel egyenrangúan jár el, s erre külön tételt irányoz elő a költségvetésben, nem pedig holmiféle álnormatívákat alkalmz, amelyek egyeseknek nagyobb jogokat biztosítanak, mint más kisebbségeknek, vagy mint az állam egész népének.

Ami Moravicát illeti, meg kell izsgálnunk a dolgot, ha valóban igayi adatforrás áll rendelkezésre, én azonban ezúttal inkább Sibinjanin Janko vagy Hunyadi János szép példájára emlékeztetnék. Azt a történelmi adatot sehol Magyarországon nem találhatnánk meg, hogy Hunyadi János, illetve Sibinjanin Janko, a magyar királyi család ősatyja valójában Lazarevics István despota törvénytelen gyermeke volt, s meghatározott igényei voltak a szerb

trónra. Ezért folyatott igen sikeres harcokat Szerbiában Brankovics Györggyel együttesen egészen Szófiáig, s többek között ezért vetette börtönbe Brankovics György is, amikor Kosovón vereséget szenvedett, azután pedig Hunyadi, együttesen Mátyással, a nagy királlyal kemény bosszút állt a szerbeken, megsemmisítette azt a három-négy szerb megyét, amelyekre Lazarevics István az 1402-es egyezmény alapján tett szert Magyarországon, és kiirtotta a Magyarországon élő szerbek identitásának minden kulturális, nemzeti és etnikai gyökerét, noha azok ott őslakosok, nem pedig betelepített szerbek voltak.

Nagyon fontos néha pontosan ragaszkodni a kifejezésekhez. Én teljes pontossággal említettem az 1600-as számot azokra vonatkozóan, akik még beszélik a nyelvet, hiszen ezt itt hallottam, s magam is meglepődtem, amikor nyilvánvaló tévedésből 2500-ról kezdtem beszélni.

Nagyon is pontos voltam tehát, s ezért kérem a Kormányt — az ilyesféle félreértések és fölösleges viták elkerülése végett —, hogy fordítson külön figyelmet ezekre a kérdésekre, s alkalmazzon szakértőket, ha már önmagában nem képes ilyen törvényeket megfogalmazni.

Radovan Pankov:

Csubela Ferenc népképviselő másodszori felszólalásában a jószándék és az együttélés szükségességéből indult ki, s magam is valóban ezt tartom a legfontosabbnak, amikor megállapítom, hogy mindazzal, amit itt a Parlamentben csinálunk, s amikor az alkotmányos elveket törvényerőre emeljük, mindenekelőtt a barátságot, a jószomszédi viszonyokat, a bizalomkeltést szolgáljuk, amikor ezek a fogalmak manapság a legnagyobb kísértésnek vannak kitéve.

De épp ezért megkérdezném nagyrabecsült Csubela Ferenc kollégámat, hogyan is értelmezhető mindaz, ami a Magyar Szó ez év július 5-i száma szerint a moravicai ünnepségen elhangzott, ahol Ön a Magyar Szó szerint kijelentette, hogy az SZSZP maga gyártja az ellenséget, hogy megtarthassa hatalmát, s ennek a politikának, ennek a rendszernek meg kell buknia. Ez, Ön szerint, csak idő kérdése, de nem mindegy, hogy előbb vagy utóbb következik-e be. Továbbá: ezzel a háborúval is (valószínűleg a szlovéniai háborúra gondolt) csak a nagy gazdasági nehézségekről akarják elterelni a figyelmet, arról nem is szólva, hogy a kisebbségek, tehát a magyarok semmiféle kollektív igényeinek nem tesznek eleget.

Mi tehát az Ön valódi meggyőződése, tisztelt Csubela elvtárs?

Csubela Ferenc:

Hölgyeim és uraim, ezúttal a felszólításnak teszek eleget. Nem tagadom, hogy egy összejövetelen, amelyet Ómoravicán rendeztek meg (a helyi közösség volt a szervező), talán szó szerint ezeket mondtam (habár itt fordításról van szó) a hazánkat sújtó gazdasági nehézségekről, s azt is kijelentettem, hogy szerintem az uralkodó párt késlelteti a gazdasági kérdések megoldását, mert más kérdésekre tereli a figyelmet, s mindent elodázunk. Elodázódnak a megoldások. Engedjék meg, s ez már a másik kérdés, amiről azon az összejövetelen beszéltem, de ez a mostani parlamenti munkában is kifejeződésre jut, hogy nem találunk megértésre a kollektivitások, a magyarok kollektív jogainak kérdéseiben. Azon az összejövetelen, engedjék meg, két példával éltem, s Önöket is emlékeztetem, hogy amikor a minisztériumok megalakításáról volt szó, s mi egy nemzetiségi minisztérium felállítását kértük azzal az érveléssel, hogy Szerbiában a lakosság egyharmada nem szerb nemzetiségű, ezt a javaslatot a Képviselőház nem fogadta el.

A másik eset a nyilvános tájékoztatásról szóló törvény elfogadásakor történt. Külön módosítási javaslatban kértük, hogy csupán egy mondatot iktassunk be a törvény szövegébe, amely kimondaná, hogy a nemzetiségek nyelvén is kötelező a tájékoztatás. Emlékeznek rá, hogy ez a javaslatunk is megbukott. Hát, ezekkel a példákkal éltem beszédemben. Köszönöm.

Elnöklő:

Rizah Gruda népképviselőé a szó.

Rizah Gruda:

Tisztelt népképviselők, tisztelt Elnökség, minden emberi lény a maga anyanyelvén beszél, s joga van ahhoz, hogy anyanyelvét úgy nevezze, ahogy neki megfelel, nem pedig ahogyan mások akarják. A Szerb Köztársaság Alkotmányának 49. szakasza szavatolja a nyelv- és íráshasználat szabadságát.

A nyelvhasználati törvényjavaslat 1. szakaszát ki kell egészíteni, s kimondani, hogy a cirill és a latin betűs írásmód teljesen egyenrangú.

Javaslom, hogy a szerb és a horvát nyelv mellett a bosnyák és a Crna Gora-i nyelv is hivatalos használatban legyen. (A képviselők többsége nevetni kezd. Az elnöklő csöngetéssel figyelmezteti őket.)

Kérem szépen, ezek új javaslatok.

Irodalmi nyelvünk alapjait a muzulmánok, a Crna Gora-iak, a hercegovinai szerbek és az užicei szerbek beszédéből teremtettük meg. Ez adta meg nyelvünk szépségét — így mondta Vuk Stefanović Karadžić. (A népképviselők körében zajongás.)

Miért tagadjuk meg ennek a két népnek a nyelvét? A Crna Gora-i és a muzulmán poltronok, elsősorban az irodalmárok és a politikusok az ő soraikból, a háború előtt és után is elfogadták a nyelvi asszimilációt.

Felhívom az írókat, a nyelvészeket és a nyelvtudomány minden szakértőjét, hogy ismételten indítsanak vitát a nyelvről. Javaslatomra pedig az irodalomtanároktól, az íróktól várom a választ, mert ők hivatottak arra, hogy saját részükről hozzájáruljanak a megoldáshoz. A bosnyák nyelv egyébként létezett és ma is létezik, s azzal a boszniai cirill betűs írással (bosančica) írták, amelyet 1907-ben szüntették meg az osztrák-magyar hatóságok. Köszönöm.

Elnöklő:

Páll Sándor népképviselőé a szó.

Páll Sándor:

Tisztelt kollégák, engedjék meg, hogy csupán néhány elvi megjegyzést tegyek erre a törvényre. Meg kell jegyeznem, hogy a törvénynek ez a változata már sokkal jobb, mint amilyen a tavalyi volt, tehát a Minisztérium valóban arra törekedett, hogy kiküszöböljön bizonyos hibákat, s elfogadjon egyes megjegyzéseket, amelyek az akkori nyilvános vitában hangzottak el. Néhány mozzanatra azonban így is ki kell térnem az itt folyó eddigi vita alapján.

Bocsánatot kérek, de Kljajić úr kétségbe vonta Zoltán kollégánk esetében, hogy kellő autoritással szólhatott ezekről a kérdésekről. Meg kell mondanom, hogy Varga Zoltán kollega úr az egyetlen ember itt, akinek két doktorátusa van a filológia tudományának területéről, ily módon való diszkvalifikálása ugyanannyit jelentene, mintha én most azt mondanám, hogy Kljajić úr nem végezte el a jogi egyetemet, amit persze senki sem vitat el tőle. Nekünk bizonyos szakmai kérdésekről is vitáznunk kell, és ellentétes véleményekre is helyezkedhetünk, de attól tartok, hogy ez olyan dolog, amit mégiscsak szóvá kellett tenni.

Ami a toponímiákat illeti, kérem szépen, az nem vitás, hogy ezeket a földrajzi neveket a Szerb Köztársaságban szerbhorvát nyelven és cirill betűkkel kell kiírni. Ami viszont az általunk és a mások által benyújtott módosítási javalatok többségét illeti, azokban csak az áll, hogy ezeken a névtáblákon emellett az illető települések nevét a nemzetiségek nyelvén is fel kell tüntetni. E tekintetben az egyes toponímiák eredetére vonatkozó viták nagyon

messzire vinnének bennünket, hogy melyik a régebbi, és melyik az újabb keletű, hiszen mondjuk például a szerbiai „Čačak" toponímia sem szerb, hanem török eredetű, amelynek jelentése — sárgöröngy. Az „Ibar" viszont az illir-trák nyelven „gyors habzó folyót" jelent, s mégis a szerbhorvát nyelv használja. De mindezzel csak azt akarom mondani, hogy a toponímiáknak megvan az a sajátosságuk, hogy a legnehezebben változnak meg egy-egy adott területen, s mindazok a népek, amelyek betelepülnek egy-egy vidékre, többé-kevésbé átveszik őket.

Fontos itt azt is kiemelni, hogy Vajdaságban, kedves kollégák, nem érvényesül a kosovói példa. Kérem, hogy ezt értsék meg. Vajdaságban nem szerbhorvát helységneveket fordítunk albánra. Vajdaságban még azokban az időkben sem, amikor olyan autonómiáink voltak, amilyenek voltak, még akkor sem írtak ki kizárólagosan egynyelvűen e helységnévtáblákat.

Megértem Önöket, hogy aggódnak, mi lesz, ha esetleg elfogadják e módosítási javaslatok valamelyikét, s aztán Kosovoban ismét csak albán nyelven írják ki a névtáblákat, ami természetesen, érthető okokból, elfogadhatatlan lenne. Mégis arra kérem Önöket, legyenek annyira toleránsak és történelmileg bölcsek, hogy jóváhagyják azt, amit mi, akik, engedelmükkel, nyelvtudományi szakértők vagyunk, bátorkodunk előterjeszteni.

Itt már eddig is sok vita folyt, s a nyelvi kérdések eldöntése ebben a helyzetben már-már a labdarúgó válogatott összeállítására hasonlít. Egy kicsit ehhez is mindanyijan értünk. Higgyék el, a szándék, ami a javaslatainkban rejlik, becsületes, s csupán az a célunk, hogy a toponímiák kiírásával elismerjük: annak a népnek, amely az adott területen él, szintén joga van fenntartani identitásának bizonyos formáit.

Elmondhatom, hogy Vajdaságban nem egy toponímia kizárólagos magyar eredetű. Amennyiben elfogadjuk a törvénynek ezt a változatát, akkor ezeket a toponímiákat, ezeket a magyar szavakat csak szerbhorvát nyelven és cirill betűkkel lehetne kiírni, ami maga a képtelenség. A Tornyos helységnév tiszta magyar szó, és ilyen a Buránysor is, ami szintén egy falut jelöl, most is így hívják, s ma is ez olvasható a falu névtábláján.

Úgy gondolom tehát, hogy egy bizonyos fokú tolerancia elfogadható. Másrészt valaki itt azt mondta, hogy a földrajzi neveket személynévként kell felfogni. Nem, ezek csupán toponímiák, s a nyelvészek pontosan tudják, ez mit jelent. Köszönöm.

Elnöklő:

Dragoslav Aleksić népképviselő kért szót.

Dragoslav Aleksić:

Eredetileg Paroškival akartam vitába szállni, de most az történt, hogy inkább az utána következő felszólalóknak válaszolnék. Paroškinak csak annyit mondanék, nem áll az, hogy horvátoknak joguk lenne perelni minket a szerbhorvát nyelv miatt, mert igazában ők vették el tőlünk a szerb nyelvet, s azt nevezték el horvátnak.Ez egy vitathatatlan tény. Nekünk tehát jogunk van ezt a nyelvet úgy nevezni, ahogy akarjuk. Szerbhorvát-e vagy szerb, teljesen mindegy, mert ők vették át a mi szavainkat, nem pedig mi az övéiket, s mi nem beszélünk ča-nyelvjárásban.

Ami pedig a tárgy körül kialakult nézeteltérést illeti, a törvényről folyó eddigi vitában, azt hangsúlyoznám, hogy mind a két részről számot kell vetni a viselkedés módjával, és az ebből eredő következményekkel. Ez azt jelenti, hogy szerbiának védelmeznie kell a nemzeti kisebbségeket, meghatározott jogokat és más hasonlókat kell nyújtania nekik, de a nemzeti kisebbségeknek és az ő anyaországuknak is tudniuk kell, mit tesznek.

Ha valaki fegyvereket szállít egy másik államnak, aztán pedig a miniszter vagy miniszterelnök, nem tudom, ki, elvitatja a szerb területeket, illetve Vajdaságot, hogy az legitim módon került-e Szerbia kötelékébe, akkor világos, hogy a helyzetet élezi, és kellemetlenségbe

sodorja az illető nemzeti kisebbséget is, amely biztosan nem akar rosszat, de nem tudni, nem az efféle politika árnyékában szorgalmazzák-e a magyar helységnevek kiírását, hogy aztán később rámondhassák — ezek magyar városok, vagy pedig valóban a demokrácia és tolerancia követelése jegyében szólnak.

Ami a toleranciát illeti, én a magam részéről mindenkinek megengedném, hogy nevezzen bármit ahogy akar, ha már ez valamiféle mérce. De állami érdekből ez mégsem megengedhető. A magyar állami politikának olyannak kell lennie, hogy lehetővé tegye Szerbiának a teljes toleranciát a magyar nemzeti kisebbség iránt, csakhogy a magyar állami politika nem ilyen. Sőt, éppen ellentétes. Valósággal kiprovokálja a nagyon kedvezőtlen álláspontokat a nemzeti kisebbségekkel szemben, holott a magyar államnak vitális érdeke lenne, hogy úgy viszonyuljon Szerbiához, mint ahogyan mi viszonyulunk Magyarországhoz. Nincsenek területi igényeink, nem foglalunk el velük szemben politikai vagy más álláspontokat, nem szállítunk fegyvereket. Mert mi lenne, ha mi a románoknak szállítanánk fegyvereket? Ezek egyszerűen érthetetlen dolgok egy komoly állampolitika szempontjából. Ennek ellenére egyértelműen az a véleményem, hogy emiatt senkit sem kell üldözni, de mindenkinek szem előtt kell tartania, hogy ha valakinek jó a szándéka és kölcsönös toleranciát kíván, akkor úgy is kell viselkednie, s nem csak Szerbiától követelni a türelmességet, miközben a többiek úgy viselkednek, ahogy nekik tetszik. Szerbia ezt többé senkinek sem engedheti meg, ebben az esetben pedig objektíve kihasználhatjuk a barátság hídját, ahogy eddig a nemzetiségeket neveztük, hogy valóban a barátság hídját képezzék a magyar állam felé, amely még objektíve hozzáidomíthatja politikáját a jószomszédi viszonyokhoz, nem pedig a rossz-szomszédi viszonyokhoz.

Varga Zoltán:

Tisztelt népképviselők, valóban nem akartam részt venni a replikában, amikor Kljajić úr felszólalt, mert talán nem egészen értett meg, és én nem akartam azonnal válaszolni, mert azon tépelődtem, hogy Vajdaságban mi 40 éve építgetjük az együttélést, s most ezek a változások, amiket szerintem ennek a törvénynek az 1. és 5. szakasza vált ki, ahogy már hangsúlyoztam is, bizonyos problémákat hoznak magukkal, megváltoztatják a nemzetek közötti viszonyokat.

Aggodalmamat tolmácsoltam emiatt, ez volt a célom, s egyáltalán nem mondtam olyasmit, hogy itt a magyar nyelv veszélyeztetéséről van szó. Én ugyanis nyelvész vagyok, tanára annak a nyelvnek, amelyet tanítok, tehát ismerem a témakört, és nagyon büszke vagyok arra, hogy Vajdaságban a szerbek tízezrei tanulták és tanulják jelenleg is a magyar nyelvet az általános és a középiskolákban.

A másik dolog, amire rá kell mutatnom, az az, kérem szépen, hogy én nem fogadhatom el a vajdasági magyarok azonosítását a Magyar Köztársaság kormányával és annak tetteivel. Én Szerbia polgára vagyok, és emiatt nem vállalhatom a felelősséget. Mi lenne, ha holnap Romániában is valamelyik ottani szerbet vonnák felelősségre Zelenović úr kormányának eljárása miatt? Ez abszurdum. Én egész életemet ebben a környezetben éltem le, s úgy vélem, hogy ha továbbra is toleránsak akarunk maradni, akkor e tekintetben a reciprocitás elvét sem alkalmazhatjuk. Erről különben Paroški kolléga beszélt.

Kérem, én nem vagyok jogász, de azt tudom, hogy a nemzetközi jog nem foglalja magába a reciprocitás elvét. Ha mi valamilyen szerződést kötünk, amelyben bizonyos jogokat szavatolunk, azt nem követelhetjük meg, hogy mások is így járjanak el, mert ez csak a mi feladatunk, nekünk kell teljesíteni.

Szerintem mi valóban, ahogy már hangsúlyoztam is, a legkisebb mértékben sem veszélyeztetnénk a szerbhorvát nyelv hivatalos használatát ha megengednék, hogy azokat a

feliratokat, amelyeket használunk, s amely a mi vívmányunk lenne egész Vajdaságban, ahol kétnyelvűek a feliratok, továbbra is használhassuk. Úgy vélem, ennek helyénvalóságát ennek a nagyrabecsült testületnek kell megítélnie.

Megköszönöm figyelmüket, s nem szeretném továbbra is lefoglalni drága idejüket.

Milan Paroški:

Képviselő urak, ezúttal csatlakozom az előttem szólóhoz. Aleksić úr szörnyű tévedésbe esett — kérem szépen, egy rögtönzött törvény ilyen rögtönzött ítéletekhez vezet. Nekünk nincs mit tárgyalni Magyarországgal a Szerbiában élő magyar kisebbség helyzetéről. Uraim, ők egyenrangú polgárai ennek az államnak, ahogyan Alkotmányunk első szakasza meghatározza.

Államunk diplomáciájának alkalmat kellett volna találnia, s volt is rá alkalma, hogy megmagyarázza Árpád úrnak és a többi nagy magyar uraságnak, hogy ezekre a területekre nem tarthat igényt. Aleksić úr azonban még nem nőtt fel ezekhez a politikai ügyekhez, amikor ezt a nyelvi, tehát igen hideg, nyugodalmas és okos témát arra használja fel, hogy megüzenje Árpád úrnak azt, amit megüzent. Üzenhetett volna még rosszabat is, de nem kellett volna ehhez a témához kötnie.

Én már javasoltam, hogy a Kormány vonja vissza ezt a javaslatot, s végső ideje, hogy ezt megtegye, mert ki tudja,hová lyukadunk ki vele.

El kell még mondanom, milyen tapasztalatokra tett szert ezen a téren a Néppárt?, amelynek véletlenül én vagyok az elnöke, s amely Vajdaság térségein működik, és visel gondot ezekről a kérdésekről. Mi egyébként már ezt a témát is megoldottuk, vagy legalábbis igyekeztünk megoldani, akárcsak a siptárok, a háborús kolonisták és a politikai menekültek kiűzetését.

Ezért kérem a pártokat, amilyen az SZSZP is, amelynek megvan a maga képviselő csoportja, hogy hozzánk, e jóval kisebb létszámú párthoz hasonlóan, az előzetes konzultációkon rendezze az egyes képviselők felszólalását. Nem lehet a magyar politikának, illetve Magyarország Szerbiához való viszonyulásának kérdését e témához kötve kiprovokálni, mert így csak mi lehetünk a vesztesek.

A magyarok, ez 250 000 magyar, Szerbiának a polgárai, s ezt a kérdést ennek a Parlamentnek kell megoldania, összhangban a nemzetközi jogi normákkal. Árpád politikájáról itt nem eshet szó, s ha mégis valaki arról beszél, az hazaáruló. Ha bárki a magyarok közösségéből ilyen ügybe keveredik, s volt már ilyen eset — hisz a magyar kormány alelnöke nem Belgrádba jött el, hanem a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének a kongresszusára, ahol valamiféle perszonális autonómiát kiáltottak ki — akkor ez egy egészen más eset, ami nem tartozik ennek a Parlamentnek a törvényhozási ténykedésébe.

Kérem, urak, vonják vissza ezt a törvényjavaslatot, az okosabb pártok pedig rendezzék felszólalásaikat ebben a Parlamentben, hogy ne történjen újabb árulás, amilyen megtörtént.

Zoran Ćiković:

Népképviselő urak, nekem valóban nincs szánkékomban . . . a Demokratikus Akció Pártjának képviselője, Novi Pazarból . . . de tanácsosnak tartom a figyelmeztetést. Igazán, meddig emlegetjük még azt a hibrid bosnyák nyelvet? Nincsen bosnyák nyelv, mint ahogyan nincs Novi Pazar-i, sjednicai-tutuni sem, de léteznek nyelvjárások a szerb nyelv kebelében. Ilyen alapon akár priboji nyelvről is beszélhetnénk, amivel én egyáltalán nem érthetek egyet.

Gruda kolléga nem szakértője a nyelvi kérdéseknek, és én sem vagyok az, de ő engem azonnal megpróbált diszkvalifikálni, amikor válaszolni akartam. Én ezt a magam kockázatára teszem, de az a szakvélemény, amit ő írt, hogy itt felolvasson, gyanúsnak tűnik, tehát jó lenne kivizsgálni, szakértelmét abban, amit leírt. Felhívnám a figyelmét Gruda úrnak még egy

tényre: azokban az időkben, amikor az Ottomán Birodalom a legnagyobb hódításait élte, a szerb nyelv volt a török Porta diplomáciai nyelve. Akkor nem jutott eszünkbe bosnyák nyelven beszélni, és Novi Pazar sem szállt síkra ennek érdekében a magas Portánál.

Persze, mindezt csak azért említettem, hogy megkérdezzem Gruda urat, mikor értesült a bosnyák nyelv létezéséről, mert a DAP megalapításáig erről nyilván nem tudhatott, tehát ez mindenképpen újabb keletű felfedezés. Köszönöm.

Batrić Jovanović:

Meghökkentő Rizah Gruda úr „bátorsága" . . . Elképeszt, hogy a DAP egyik képviselője a Crna Gora-i nyelvért kardoskodik.

Létezik a Crna Gora-iaknak egy csoportja, amelynek tagjai Zágrábban szereztek úgymond doktori címet, akik ma is Tudman pénzalapjain élnek, s akik még bizonyos lapokat is megjelentetnek Crna Gorában, mint amilyenek a Monitor és a Liberal, amelyeket Crna Gorán kívül nyomtatnak, és Tudman kasszájából pénzelnek.

A nagy-horvátoknak mindig bizonyos komplexusaik voltak a sokkal népesebb szerbekkel szemben. Ezért mindig zsoldosokat igyekeztek toborozni a szerbek köréből, hogy legalábbis csökkentsék a létszámukat. Ilyen zsoldosok azok néhányan Crna Gorából is. Az ő egyik nyelvészük, névszerint Vojislav Nikčević terjeszti a Crna Gora-i nyelv téziseit. Crna Gorában azonban a nép már ősidők óta szerbnek nevezi a maga nyelvét. Ősidők óta.

A fő tankönyvek Szerbiában és Crna Gora iskoláiban 1916-ig a következő címeket viselték: Szerb olvasókönyv, Szerb nyelvtan, A szerb országok földrajza, Szerb történelem. Crna Gora polgárainak személyigazolványában és útleveleiben ezt írta: állampolgársága — Crna Gora-i, nemzetisége — szerb, vallása — keleti pravoszláv.

Mit mondhatunk az összes íróról, kezdve Njegoštól egészen Lalićig, Pekićig, Bećkovićig és másokig? Gruda úr számára ezek poltronok. És mit mondhatunk a legnagyobb Crna Gora-i ill. szerb nyelvészekről, köztük Mihajlo Stevanovićról, Boškovićról, Pešikanról, Čupićról és a többiekről?

Úgy tűnik, nincs értelme minderről Rizah Grudának beszélni, de azt elmondanám, hogy mindarról, amit ő itt szóvá tett, beszéltek az ő pártbelijei Crna Gorában is, hogy megvédjék Crna Gorát Szerbiától. Néhányan szavazatukat is Tudman zsoldosaira adták le, úgyhogy némelyikük Crna Gora Parlamentjébe is bekerült. Hogy mekkora a befolyásuk, azt a következő tények szemléltetik. Ők főleg cetinjeiek, s ebben a Cetinjében az ő jelöltjük, Slavko Perović négyszer kevesebb szavazatot kapott magában Cetinjében Crna Gora elnökségének tagjelöltjeként, mint a másik jelölt, egy muzulmán, akit Momir Bulatović pártja jelölt erre a tisztségre.

Kérem önt, efendi, hagyjon bennünket békén, a saját nyelvét pedig nevezze aminek akarja.

Rizah Gruda:

Az én nagyanyám, nagyapám, dédapám és ükapám egyaránt bosnyák nyelven beszélt. Ez nálunk hagyomány. És ez nem tartozik a DAP fegyvertárába.

Elnöklő:

Várady Tibor képviselő kért szót.

Várady Tibor:

Tisztelt képviselők, itt ma sokféle kérdés vetődött fel. Vannak dolgok és kérdések, melyekhez én, egészen biztosan, nem tudok érdemlegesen hozzászólni. Fogalmam sincs, ki volt itt az első a kilencedik században. Fogalmam sincs, hogy Hunyadi, illetve Sibinjanin Janko törvényes vagy törvénytelen gyermeke-e. Ezt csakugyan nem tudom. Gondolom, ezt nem is itt kell megoldanunk, Szerbia Képviselőházában.

Amit tudok, az az a tény, hogy ebben a mi köztársaságunkban, amelynek polgárai vagyunk, szerbek élnek, és számottevő arányban kisebbségek is. Azt is tudom, hogy emiatt nagyon fontos, hogy a nyelv- és íráshasználat kérdését civilizált módon rendezzük, ami a kisebbségek tagjait is normális jogi helyzetbe hozza, s lehetővé teszi, hogy ezek az emberek is lojális polgárai legyenek ennek a Szerbiának, a szerb államnak.

Ez nem csak Szerbia problémája. Ez, bizonyosan mondhatom, Jugoszlávia problémája. És problémája Európa nagy részének is: megtalálni a helyes mértéket, az igazi egyensúlyt a nemzeti kisebbségek jogi helyzetében, és biztosítani, hogy ezek a kisebbségek valóban ne legyenek forrásai a problémáknak, hanem hogy a saját kultúrájukkal gazdagítsák az országot, és lojális tagjai legyenek ennek az államnak. Azt hiszem, ez nagyon fontos. Ez az, ami a napirendhez tartozik.

Az a véleményem, hogy ez a törvényjavaslat, alapjában véve, helyesen közelíti meg ezt a kérdést. Az alapmegoldások jók. A felvetődő problémák viszont, amelyekről itt különböző véleményeket hallottunk, nem áthidalhatatlanok, legalábbis szerintem. Azt hiszem, van olyan megoldás, ami kompromisszumhoz vezethet.

A földrajzi és más nevekkel kapcsolatban felvetődött az írásmód kérdése. A törvény előirányozza, hogy ezeket elsőként szerbhorvát nyelven, cirill betűkkel lehet és kell kiírni. Ez nem vitás, és nem is szabad, hogy vitás legyen. Ilyen felirat kerül az első helyre. Ez a többség nyelve ebben a köztársaságban. Erről, egyszerűen, nem kell vitatkozni.

Ezután a törvényjavaslat előirányozza, hogy a feliratok a nemzetiségek nyelvén is kiírhatók. És itt érkezünk el az első valóban vitás kérdéshez, ahhoz, hogy milyen módon. Az Alkotmány 8. szakasza kimondja, hogy a Szerb Köztársaságnak azon a területein, ahol nemzetiségek élnek, egyidejűleg az ő nyelvük és írásuk is hivatalos használatban van a törvény által meghatározott módon. Mi most ezt a módot határozzuk meg ezzel a törvénnyel. Az elv, ismételten, világos. A nemzetiségek nyelve és írása tehát hivatalosan használható. A módozatra vonatkozóan az 5. szakasz 2. bekezdése azt mondja, hogy ezeket a megnevezéseket, neveket, egyéb szövegrészeket nem lehet lefordítani, hanem csak a nemzetiségek nyelvének helyesírási szabályai szerint kiírni. De amit így eredményül kapnánk, az már semmiféle nyelven sem lenne érthető. Ha például egy órásról van szó, az román nyelven „orlogar" vagy ilyesmi lenne, magyarul pedig „órás", annak viszont semmi értelme, hogy román, szlovák vagy magyar helyesírás szerint írjuk ki a „časovničar" szót. Ez már sem szerbül, sem románul, sem magyarul nem jelentene semmit.

Kérdés, hogy ezek a nyelvek így egyáltalán hivatalos használatban lennének-e? Ez csak íráshasználat lenne, és egy nyelv, ami semmire sem hasonlít. Lényegében ez vonatkozik a toponímiákra is. Nyilvánvaló, hogy a név és a tartalom nem változtatható. Ha egy iskola a Sonja Marinković nevet viseli, akkor az az iskola nem lehet Kossuth Lajos, még ha magyar gyermekek is tanulnak benne, vagy Jan Hus, ha szlovák gyermekek a tanulók, vagy mit tudom én mi, ha ott román gyermekeket tanítanak, de Skender Beg sem lehet, ha abba az iskolába albán diákok járnak. Tehát a név változatlan marad. Ez nem vitás. Ám az „általános iskola" megjelölést, ha azt a nemzetiségek nyelvén írják ki, csakis azon a nyelven lehet kiírni. Tehát: Osnovna škola Sonja Marinković szerbül, Sonja Marinković Általános Iskola magyarul stb.

Ez eléggé természetes. Ugyanígy léteznek helységnevek, amelyeket már évszázadok óta használnak. Zenta csak a szerbeknek Senta. Én nem tudom, melyik volt az első. Magyarul mindenesetre csak Zenta lehet. Hogy előbb volt-e a Zenta vagy a Senta, esetleg a magyarok és a szerbek is a törököktől örökölték ezt a nevet, ezt én valóban nem tudom. De évszázadok óta használatos egyik is, a másik is.

Javaslatunk lényege tehát, hogy legyen hivatalos megnevezés a hivatalos használatra, s hogy ez legyen a szerbhorvát megnevezés, amelynek tartalma nem módosítható, de hogy a nemzetiségek nyelvén is ki lehessen írni azt a megnevezést, amely már évszázadok óta használatban van. Ezzel megakadályozható, hogy valamiféle újonnan gyártott kifejezések jelenjenek meg.

Az a véleményem tehát, hogy erre a kérdésre is találhatunk megoldást, anélkül, hogy olyan témákat is felvetnénk, amelyek nem okvetlenül szükségesek, mert léteznie kell olyan becsületes kompromisszumnak, ami beillik az európai megoldásokba, s összhangban van azzal is, hogy itt mégiscsak a szerbhorvát nyelv van hivatalos használatban, azt nem teszi kétségessé, csak helyet ad a nemzetiségi nyelvek tekintetében annak az egyszerű civilizált gyakorlatnak, ami eddig is érvényben volt.

Miloš Bojović:

Én csak nagyon röviden szeretnék szólni, kedves képviselőtársak. Nem lepett meg, hogy ez a vita ilyen folyamatot vett, és hogy a medréből is kilépett, sőt még azokat a képviselőtársaimat sem hibáztatom, akik egyes városokat említettek (Čačak stb.). Ez jogukban áll.

Csakhogy minden civilizált népnek, és minden civilizált országnak tartania kell magát a saját alkotmányához. Ez törvényszerű. Aki nem tartja magát az alkotmányhoz, az civilizált sem lehet. A mi alkotmányunk 8. szakaszában pedig, ahogyan ezt ennek a törvényjavaslatnak az indololásában olvashatjuk, pontosan az áll, amit Tibor mondott, hogy t.i. a Szerb Köztársaságban a szerbhorvát nyelv és a cirill írásmód van hivatalos használatban, a latin betűs írásmód hivatalos használatát pedig törvény szabályozza. Ezt olvashatjuk elsőként a 2. bekezdésben, felidézve az előző szakaszokat, miszerint a Szerb Köztársaság demokratikus állam, amely az emberi szabadságokon és jogokon alapozódik, s amely alkotmányosan szavatolja az emberek kulturális, nemzetiségi és más jogait, hogy ne soroljam tovább.

Mindez tehát szabályos sorrendben követi egymást, egy jogszerinti sorrendben, s így folytatódik: a Szerb Köztársaságnak azon a területein, ahol nemzetiségek élnek, egyidejűleg az ő nyelvük és írásuk is hivatalos használatában van a törvény által meghatározott módon.

Én egyébként boldog vagyok, hogy ebben az államban élek, egy olyan államban, amelyben nem csak szerbek élnek, hanem más népek is, és úgy gondolom, hogy ezt a gazdagságot helyes módon kell kihasználni. Engem tehát ez nem zavar.

De meg kell mondanom, amit már a Törvényhozási Bizottságban is kiemeltem (ezt Várady Tibor kolléga is tudja, aki mindannyiunkat megdicsért), hogy ezt egyhangúlag fogadtuk el, tiszta meggyőződésből (ami nem kell, hogy indokolt legyen), habár soha egyetlen másik ország sem járt így el, mert ha például Münchenbe megyünk, ott sem ír a hivatalos névtáblán semmi mást. Éppen e törvény alapján, mert holnap már a területi szerveződésről szóló törvényjavaslat kerül a bizottság napirendjére, azt fogjuk javasolni, hogy maradjon meg a községek, vagyis az egyes helységek és a kataszteri községek elnevezése ennek a törvénynek megfelelően, mert ennek alapján nem cserélhetők fel más nevekkel, és pont. A folytatást töröljük.

És épp mert ez a törvény az Alkotmányon alapszik, javasolom, hogy elvileg fogadjuk el, hiszen már az 1. szakasza is kimondja, hogy mi a fő alapelve és gerince ennek a törvénynek: a Szerb Köztársaságban a szerbhorvát nyelv és írás van hivatalos használatban. Aztán a 3. szakasz utolsó bekezdése a hivatalos használat lényegét is pontosan megvilágítja: A nyelv és írás hivatalos használatának tekintjük a helységnevek és más földrajzi nevek, a terek és utcák, a szervek nevének kiírását is. Ez tiszta, mint a kristály.

Ami pedig ezt a mi módosítási javalatunkat illeti, én úgy gondoltam (amit már Várady Tibor is elmondott), hogy valóban vannak nekünk vidékeink, ahol szinte kizárólag, vagy

nagy többségben különböző nemzeti kisebbségek élnek. Miért akadályoznánk meg, hogy a kötelező szerbhorvát nyelvű névkiírás — pl. Osnovna škola Sonja Marinković — mellett meglegyen a magyar, a cseh stb. nyelvű kiírás is? Ez lényegileg nem sértené a törvény alapvető állásfoglalását, ezért azt indítványozom, illetve az a véleményem, hogy ezt a törvényjavaslatot elvileg jóvá kell hagynunk.

Mikuš Jan:

Amikor első ízben itt megjelentem, megkaptuk azt a kék könyvecskét, amit alkotmánynak nevezünk. Egyetlen mondata, egyetlen szava tűnt a szemembe, amely azt jelezte, hogy a polgár került a nemzet elé, s ezt én nagyon komolyan fogtam fel, amolyan középkori módon, mint amikor azok a testőrök azt mondták: mindenki egyért, egy mindenkiért. gy gondoltam, ez itt csakugyan így lesz. Aztán találkoznom kellett valamivel, ami nagyon letaglózott, amikor látnom kellett, hogy mi mindannyian kénytelenek vagyunk harcot vívni a saját igazunkért, ténylegesen harcba szállni. És azok a szerencsések, akiknek itt van a képviselőjük, ők legalább harcolhatnak. De mi van azokkal, akiknek nincsen?

Nagyon elégedetlen vagyok (ezt itt nyilvánosan kijelenthetem), és ezt komolyan felróvom a magyar nemzetiségű képviselőknek, hogy ők kizárólag a magyar nemzeti kisebbség problémáiról beszélnek. Mi van a többiekkel?

A körülményeknél fogva én szlovák vagyok. A szlovákoknak tehát, ennek a nagyon kislétszámú nemzetnek megvan a maguk szlovákja. Van egy románunk is. Ami a ruszinokat illeti, nekik itt senkijük nincs, tehát egyszerűen leírhatók, kérdem én? Azt hiszem, nem elsősorban azt kellene számba vennünk, hogy ki mit veszít (ezzel a törvénnyel), hanem inkább azt nézni, nyerünk-e általa valamit.

Egy olyan választási egységben élek, ahol egyelőre nincsenek semmilyen nemzeti és kisebbségi vagy nyelvi problémák, sőt talán politikai különbségek sincsenek. Ami a cirill betű használatát illeti, csak egyet mondhatok — már régóta kérdezem magamtól, miféle ez a szerb nép, amely már teljesen kiküszöbölte a maga írását? (Taps.)

Azt hiszem, teljesen rendjén való, hogy a szerb nép, mint olyan, visszatér önmagához. Nekem más valami szúrja a szemem. Mivel egyesek nem tisztelik a szerb népet, nem fogadják el sem őt, sem létezését, kultúráját, írását és minden mást, amivel ma sok helyen találkozhatunk, de legdrámaibban a mostani horvátországi eseményekben nyilvánul meg, emiatt még a szerb nép tagjai is (nem mindannyian), s itt is sokan megpróbálnak a reciprocitásra hivatkozni. Azt hiszem, ez nagyon helytelen.

Ha a szerb nép valamiféle reciprocitást követel azoktól, akik szemben állnak vele, akkor mi van azokkal, akik évszázadokon át mindig lojálisak voltak a szerb nép iránt, akiket soha nem árnyékolt be semmi, s akik soha nem róttak fel semmit a szerb népnek. Velük mi lesz?

Megengedhető-e, hogy ezek a politikai intrikák egyszerűen egybeőröljenek bennünket, mint egy darab húst a húsdaráló? Ezt én nem fogadom el.

Forduljunk jobban önmagunk felé, de mint közösség. S végül, hadd mondjak csak még egyet. Itt már többszörösen is kimondták azt a bizonyos, számomra nagyon famózusan, nagyon rosszul hangzó kifejezést — a reciprocitást. Ha a szerb nép reciprocitást akar azzal, ami Magyarországon a szerb néppel történik, ha reciprocitásos alapon akarja a magyar nép helyzetét rendezni Szerbiában, s mindezt összekapcsoljuk az albán néppel, meg a románokkal stb., akkor mit követeljek én, a szlovák?

Én ugyanis csak azt mondhatom, hogy Szlovákiában egyetlen szerb nyelvű felirat sincs, egyetlen szerb nyelvű iskola sem működik, kivéve a diplomáciait, aminek egyszerűen csak az az oka, hogy ott — nem élnek szerbek.

Ezért, úgy gondolom, jobban oda kell figyelnünk, amikor a reciprocitásokról beszélünk.

Elnöklő:

Paroški népképviselőé a szó.

Milan Paroški:

A témát szemmel láthatóan elproblematizáltuk, s jobb lett volna inkább félbeszakítani, a törvényt pedig visszavonni, de most csupán pontosítani akarok valamit. A felvetett kérdések ugyanis nagyon fontosak a vajdasági helyzet miatt. Kosovóra más átfogó megoldás vár.

Jano úr engem félrevezetett. Először is, nekünk nem lehet reciprocitásos viszonyunk Szlovákiával, mert egyetlen nemzetek közötti szerződésünk sincs Szlovákiával. A reciprocitást itt nem lehet alkalmazni. De az ő számára az sem jelenthet veszélyt, hogy a magyarok és a szerbek, azaz a magyar és a szerb állam között már fennáll a történelmi, politikai, nemzetközi-jogi reciprocitás. Miért érzi ő találva magát, amikor sokkal inkább ellenszegülhetne például annak az asszimilációnak, amit a magyarok folytattak a szlovákok ellen az utóbbi két-három évszázad történelmében, fő történelmi vonulatában, vagy pl. 1941 és 1945 között. Ma a szlovákok tömegei vallják magukat magyaroknak, s talán Páll Sándor is ezért ismeri jól ezt a nyelvet, hiszen néhány mondata szlovákul hangzott el.

A szerbek soha senkit sem asszimiláltak. A nemzeti kisebbségek, uraim, Jugoszláviában kizárólag a szerb nemzet történelmi és kulturális térségein maradtak fenn. Mutassanak fel nekem nemzeti kisebbséget Szlovéniában, mutassanak fel nemzeti kisebbségeket a horvát etnikai területeken. És ne említsék nekem Szlavóniát.

Uraim, a szerb olyan nép, amely soha senkit nem asszimilált, de a szerb nép írja meg a maga törvényeit is, együttesen Szerbia polgárainak többi kisebbségével, illetve nem többi, hanem a kisebbségekkel, és ezt a törvényt is arra használja fel, hogy kisebbségi törvényt alkosson, a saját nyelvéről viszont, amely Jan szavai szerint is a végsőkig veszélyeztetett és kiselejtezett, nincs módja és helye törvényt hozni.

Mit akarunk mi most? Én nem fogadok el egyetlen hozzászólást sem, és ellene vagyok a pártom nevében is, amely felelősséggel tartozik a vajdasági helyzetért, hogy ezt a szószéket használjuk fel ilyen manipulációs kérdések felvetésére, s hogy ennyire kiforgassuk a dolgokat. Ezért ilyen formájában, függetlenül a bizottsági jóváhagyástól és minden számítgatástól, hogy a városoknak egy vagy két nevet kell-e előírni a törvényben, ez a szövegjavaslat nem fogadható el. Ha elfogadnánk, ez a szerb nép kapitulációját jelentené, ami roppant veszélyes lenne. Uraim, a törvényt vissza kell vonni!

(Ezt követően *Páll Sándor* kért szót, és szlovák nyelven beszélt, de ezt nem tartalmazza a jegyzőkönyv.)

Milan Miković:

Tisztelt Elnökség, itt már sokféle dologról szó esett, mindenki a saját szíve és belátása szerint beszélt, amire joga van. Doktor Várady azonban felhívta a figyelmet, hogy ezt a témát sokkal egyszerűbben is lehetne kezelni. Alkotmányunk 49. szakasza kimondja, hogy a polgár számára, többek közt, a saját nyelvének és írásának szabad használata is szavatolva van. Ha valami szabad, akkor annak nem lehet semmi akadálya, hacsak a törvény nem rendelkezik másként. Az adott esetben a törvény 8. szakasza megengedi, hogy a nemzetiségi nyelvek is hivatalos használatban legyenek. Az a módosítási javalat azonban, amiről dr. Várady beszélt, valami más irányoz elő, noha e törvény kimondja, hogy Szerbia egész területén kizárólag a szerbhorvát nyelvű földrajzi nevek használhatók hivatalosan.

A második rész azokról a jogokról szól, amelyek a 49. szakaszból erednek, s ezek kimondják, hogy minden egyéb vonatkozásban mindenki szabadon használhatja a maga nyelvét, mert ezt nem tiltja az Alkotmány.

E tekintetben tehát nincs semmilyen félreértés. Vitás csupán a második mondata ennek a módosítási javaslatnak, amely kifejezetten meghatározza, mi használható a nemzetiségek nyelvén, és mi nem, s eszerint csak tartalmilag nem szabad változtatni a szerbhorvát nyelvű szövegen.

Elnöklő:

Lezárom az általános vitát, és szavazásra bocsátom a kérdést: Ki van elvi értelemben a törvényjavaslat mellett? (Többség.) Ki van ellene? (Három szavazat.) Ki tartózkodik? (Négyen.)

Megállapítom, hogy a Népképviselőház szavazattöbbséggel elvileg elfogadta a törvényjavaslatot . . . Az ülést holnap 10 órakor folytatjuk.

. . .

Elnök:

Áttérünk A nyelv és írás hivatalos használatáról szóló törvényjavaslat részletes vitájára.

Előző ülésünkön befejeztük az elvi vitát. Mostani összejövetelünk előtt kiosztottuk a Szerb Köztársaság Kormányának módosító javaslatait, amelyek a Képviselőház előző ülésén meghozott határozatokon alapulnak. Kérem a Törvényhozási Bizottság és a Közoktatási, Testnevelési és Sportbizottság megbízottait, hogy ismertessék e két bizottság álláspontjait ezekkel a javaslatokkal kapcsolatban.

Miloš Bojović:

Tisztelt képviselők, Elnökség, Önök már megkapták a Törvényhozási Bizottság jelentését. Ma reggeli ülésén ez a bizottság megvitatta a törvényjavaslatot előterjesztő Kormány módosító javalatait, és mind az öt módosítási javaslatot elfogadta.

Ezek szerint, különösen ami az 1. módosítási javaslatot illeti, amely az 1. szakaszt módosítja, úgy gondoljuk, hogy ez jogilag lehetséges, és összhangban van az Alkotmánnyal. A változás lényege, hogy a „szerb nyelv" válik hivatalos megnevezéssé. Ami az 5. szakaszra vonatkozik, a bizottság szerint jogilag ez a módosítás is lehetséges, s a Képviselőházon múlik, hogy elfogadja-e, vagy sem.

Danilo Marković:

A közoktatási bizottságnak nincs kizárólagos illetékessége ebben a törvényben, de a szöveget már az elvi vita előtt megtárgyalta, és bizonyos megjegyzéseket tett, amelyeket a Kormány beépített a módosító javaslatokba. Ezekre nincs észrevételünk.

Elnök:

Doktor Páll Sándor és a népképviselők egy csoportja azt javasolja, hogy a „nyelv és írás" szavakat tegyük többes számba. A Kormány és a két illetékes bizottság ezt a módosítást nem fogadta el. Szavazásra bocsátom dr. Páll Sándor népképviselő módosító javaslatát. Ki van mellette? (Hat szavazat.) Megállapítom, hogy a módosító javaslatot nem fogadtuk el.

Batrić Jovanović:

Lesz itt részletes vita a törvényről?

Elnök:

Most folyik.

Batrić Jovanović:

Én a Kormány által előterjesztett módosításokról kívánok szólni. A nyelv megnevezésének kérdését megbeszéltük a Szerb Tudományos Akadémia, illetve a Szerbhorvát Nyelvtudományi Intézet szakembereivel, és ez valóban elfogadható. Elfogadhatatlan viszont, szerintem, hogy az 1. szakaszban változatlan maradt a második bekezdés, amely, akárcsak az

előző változatban, így hangzik: A Szerb Köztársaságban a cirill írásmód van hivatalos használatban, a latin betűs írásmód hivatalos használatát pedig e Törvény szabályozza.

Ily módon Szerbiában, a szerb nép hazájában, ahol más népek is élnek a nemzeti kisebbségeken kívül, egy másik nép nemzeti írásmódját párhuzamba állítjuk a szerb nép nemzeti írásmódjával. Ez egyáltalán nem fogadható el, hanem külön rendelkezésben kellene szólni a latin írásmód használatáról, amit az Alkotmány is előír, és ezt tovább pontosítani, kimondani, hogy a latin betűs írásmód azokban a környezetekben használható, ahol meghatározott arányszámban olyan népek részei élnek, amelyeknek nemzeti írásmódja latin betűs.

Továbbra is megmaradt az 5. szakasznak az a rendelkezése, amely szerint ahol a nemzetiségi nyelvek is használatban vannak, ott az ilyen feliratok a szerb szöveg alá, vagy annak jobb oldalára kerülnek. Mire való ez az — annak jobb oldalára? Egy átlagember ezt úgy is értelmezheti, hogy a nemzetiségi írás élvez elsőbbséget. Ezt egyszer úgy nézhetjük és magyarázhatjuk, hogy jobbról van, másszor pedig, hogy balra esik. A szövegekben ez szabályszerű, de a feliratokon ami jobb oldal, az jobb oldal, és ez a lényeg.

A földrajzi nevekkel kapcsolatban ma reggel beszélgetést folytattam a Szerbhorvát Nyelvtudományi Intézet igazgatójával, s ő elmondta, hogy az Ausztriával megkötött államszerződés 7. szakasza értelmében a városnevek is lehetnek kétnyelvűek, pl. Klagenfurt neve szlovénül is ki van írva: Celovec. Szerinte azokat a földrajzi neveket, amelyeket a mostani nemzeti kisebbségek évszázadok óta használnak, nem kellene megváltoztatni, mert ez, ő szerinte, botrányos eljárás lenne. Azt hiszem, ezt figyelembe kellene vennünk.

Kérem, Paroški úr, hagyja, ennek jogállamnak kell lennie, és azok a nézetek, hogy nem létezik muzulmán nemzetiség, s hogy a nemzeti kisebbségeket valami olyan kalap alá kellene helyezni, hogy a nevüket se ismerjük el, sem egy-egy városnevet az ő nyelvükön, ezt én nem fogadhatom el, sem a magam nevében, sem mint a Szocialista Párt képviselője.

(Paroški közbeszól:

Cetinje, vagy melyik város esetében?)

Kérem, Cetinje más dolog... léteznek néhány szerbségéből kivetkezett Crna Gora-i — Tuđman zsoldosai. Ők esetleg követelni fogják, hogy valamit horvátul is kiírjanak, de ott erre nincs esélyük. Kikiálthatják őket kisebbségnek, horvát kisebbségnek Crna Gorában, de csak annyian vannak, hogy két ember az ujjain megszámolhatja őket.

Különösen tarthatatlan a 7. szakasznak az a szövegrésze, miszerint a cégek, a vállalatok, az intézmények és más jogi személyek, illetve műhelyek és más tevékenységi formák nevében azt a részt, ami árumegjelölésként szolgál „csak latin betűkkel is ki lehet írni".

Az istenért, mért kell ezt beletenni? Képzeljék el, mi lenne, ha Görögországban megengednék, hogy egyes cégek nevét csak angolul írják ki, görögül nem, vagy Japánban, hogy 800 védjegyüket csak angolul tüntessék fel, japánul nem. Ez teljességgel elfogadhatatlan, és megkérem a Kormányt, hogy ezen változtasson.

És ezután a nyilvános helyeken levő feliratok, amelyeket a törvény szerint cirill és latin betűkkel kell kiírni. Kérem, az nem igaz, hogy a cirill betű a szerb kultúra első írásmódja, a latin betű pedig a második. Egyáltalán nem áll, hogy a latin betűs a szerb kultúra írásmódja. Ez a jugoszláv latin betű a horvátok írásmódja, és nálunk erre csak ott van szükség, ahol horvát nemzetiség és muzulmán nemzetiség él, noha a muzulmánok a cirillt is használják.

Szerintem, noha Kljajić azt mondta, hogy ez lehetetlen, nekünk el kell fogadnunk, hogy minden felirat cirill betűs, meg angol nyelvű legyen a külföldi turisták miatt, hogy az idegenek is tájékozódni tudjanak, mint Görögországban, Japánban és az arab államokban,

vagyis azokban az országokban, ahol a nemzeti írásmódot az idegenek nem ismerik, s emiatt mindent angolra is lefordítanak, sőt más nyelvekre is. Nekünk is ezt kell tenni.

Szóval, az a benyomásom, hogy a Kormány nem vetett számot minden javaslattal, ami a megoldások jobbítására irányult, és mivel ennek a Törvénynek óriási a jelentősége, akárhogy is szeretnék sokan mielőbb meghozni, a sietségnek soha sem lehet jó a vége, ezért az lenne a legjobb, ha a döntést 3—4 nappal elhalasztanánk.

(Paroški képviselő feláll, és jelzi, hogy válaszolni akar.)

Elnök:

Emlékeztetni kívánom a népképviselőket, hogy az elvi vitában pontosan 15 képviselő szólalt fel, és szóvá kell tennem, hogy Batrić képviselő mindazt, amiről most beszélt, nagyobbára egyszer már elmondta itt. Kérem, hogy erről viseljünk gondot — mindenki, aki még szót kér ebben a részletes vitában, szót fog kapni, de vegyük figyelembe, hogy ezt a témát nagyrészt már kimerítettük.

Paroški népképviselő kíván szólni.

Milan Paroški:

Tisztelt urak, a Kormány által előterjesztett módosítási javaslatokról akarok beszélni, nem pedig . . .

(Batrić Jovanović népképviselő kéri, hogy válaszolhasson az elnök megállapításaira. Az elnök megadja a szót.)

Batrić Jovanović:

Tisztelt elnök úr, kizárólag a Kormány módosításairól szóltam, s ez érthető, hiszen a múltkor visszavonták a törvényt, s az lett mondva, hogy a Kormány figyelembe veszi majd az összes elhangzott megjegyzést, tehát valójában itt most egy új változatról van szó.

Így hát a hozzám intézett figyelmeztetés nem volt szükségszerű, de szükségszerű volt viszont Paroški kollégát illetően, aki eltért a napirendtől. Nekünk úgy kell élnünk és dolgoznunk, mintha a béke örökké tartana, de úgy készülünk, mintha már holnap kitörne a háború.

(Paroški képviselő, aki a szónoki emelvény mellett várja, hogy Batrić befejezze, válaszul tapsol és felkiállt: Éljen Tito elvtárs!)

Nekünk a kinematográfiáról szóló törvényt is meg kell hoznunk, s meg kell adóztatnunk a dohányosokat.

Elnök:

Paroški népképviselőé a szó.

Milan Paroški:

Uraim, kérem, ez egy államalkotó törvény a szerb államiság számára, adja isten, a teljes szerb államiság megteremtésében. Így hát annak itt nincs helye, hogy Batrić Jovanović úr, egy másik nemzet tagja, egy másik kulturális térség embere, kompetensen vagy inkompetensen meghatározza nekünk, hogy minek nevezzük, mondjuk, Belgrádot. Batrić Jovanović úr arról véletlenül nem tud, hogy Belgrádnak gyönyörű magyar neve is van: Nándorfehérvár. Csak hozzák meg, uraim, ezt a törvényt, s aztán ez a tábla is megjelenik majd, a törvény szerint, Nándorfehérvár.

(Folytatná, de a képviselők tiltakoznak, az elnök csönget.)

Batrić Jovanović (a helyéről):

Kérem, figyelmeztessék a népképviselőt, és ne engedjék meg, hogy sértegessen. Eleget szónokolt már . . . Követelem, hogy hagyja abba a sértegetést!

Milan Paroški:

Jól van, uraim, kérem, mi már megvitattuk ezt a törvényt, s a Kormány köteles volt megfelelő módosításokba foglalni az adott megjegyzéseket. A Kormány nem foglalt állást az egyes szakaszokra vonatkozó megjegyzésekkel kapcsolatban, de azokat el sem vetette, s azt sem mondta, hogy a vita inkompetens, alaptalan stb. lett volna, ezért nem is javasolt módosításokat, hanem csak hallgatólagosan korrigál valamit, nagyon csúnya módon.

Az egyetlen, ami elfogadható, az a nyelv megnevezése. Megengedi, hogy a szerb nyelvet szerbnek nevezzük, minden egyéb megfogalmazás viszont még rosszabb, mint az alapszövegben. A latin betűs kötelező írásmód a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatában. Uraim, miért feledkezett meg a Kormány a 9. szakasz 2. bekezdéséről? Ha előírja a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatát, ezenkívül lehetővé teszi, hogy megmaradjon ez a bekezdés a 9. szakaszban, akkor az előző bekezdés értelmében a községi statútum határozza meg a latin betűs írásmód hivatalos használatát. Ezzel együtt a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatát a törvény háromszorosan is szabályozza, s előre biztosítékokat nyújt a nem-szerb nyelvnek és a nem-szerb írásmódnak a szerb államiságban. Én úgy látom, hogy a Kormány kijátssza ezt az egész vitát, s ezek a módosítások inkompetensek, rosszhiszeműek és sehova sem vezetnek. Hogy egészen világos legyek, uraim: ha Mali Idošnak megmarad a lehetőség, ahol kevesebb magyar él, mint Belgrádban, akkor ez az én javaslatom, hogy Belgrádot Nándorfehérvárnak hívjuk, számbelileg indokoltabb lehet, mint Mali Idošt Kisigyosnak nevezni. Kérem, uraim, maradjon ez csak így, ha úgy gondoljuk, hogy Belgrádot Nándorfehérvárnak kell hívni. Önök is hallottak két-három hónappal ezelőtt arról a követelésről, hogy a Belgrádi Rádió magyar műsorokat is közvetítsen — miért ne lehetne akkor Belgrád Nándorfehérvár. Uraim, nem lehet úgy törvényt alkotni, hogy nem tudjuk, mi van benne, s lopva benne maradnak mindazok a megfogalmazások, amelyek ellen ez a Képviselőház síkraszállt, és akkor azután Batrić Jovanović titóista beszédeket tarthat. Látják-e, uraim, ezt nevezik igazolásnak, amit a magyar munkás ad át a munkaadónak Bajmokon a betegszabadság után, találjanak benne egyetlen szerb szót, akárcsak latin betűset is. Uraim, ha Bajmokon magyar lesz a hivatalos nyelv, akkor ez a hivatalos irat nem véletlen lesz, hanem általános megoldás, általános magatartás. Én arról beszéltem, hogy nem lehet egy község Kisigyos. Csakis Mali Idos lehet, és a kommunikáció is csak szerb nyelvű lehet, nem azért, uraim, hogy elnyomjunk valakit, henem azért, hogy annak a magyarnak is meglegyen az esélye a kommunikálásra, uraim. Hogyan fog ő kommunikálni a többséggel, hogyan fognak ezek az emberek kellő technológiai tudásra szert tenni? Kérem, uraim, az államnyelv, a hivatalos nyelv a technológia és a kommunikáció nyelve. Mi gettóba zárjuk őket mindaddig, amíg arra késztetjük őket, hogy Kisigyost írjanak, és hogy csak magyarul írjanak. Hogyan folytasson ez a nép árucserét, ha holnap, mondjuk, privát nyomdáik, cipőműhelyük lesz, s a Mali Idos-i község határozata értelmében mindent magyarul kell kiírniuk? Hol találhatnak ők vevőre saját falujukon kívül? Mit akar ez a Képviselőház? Gettósítani a magyarokat, gettósítani a szlovákokat? Ennek a Képviselőháznak úgy kell viselkednie, ez volt a mi követelésünk, ahogyan Európa, Ausztrália és Amerika viselkedik ebben a kérdésben. A nemzetiségi nyelvek használata szavatolt, uraim. Az adott népességen belül ezt az állam és a költségvetés is támogatja, de csakis az államnyelv lehet a kommunikáció, az oktatás, az adminisztráció, a gazdaság, a technológia nyelve, s Önök a végsőkig elszegényítik őket, ha a magyar nyelvet, a muzulmán vagy bosnyák nyelvet teszik hivatalossá, mert nevezhetjük mi azt itt akár tízszer is hivatalos bosnyák nyelvnek, az esetleg törökké is válhat, de bosnyákká soha.

Batrić Jovanovićnak pedig válaszul csak azt mondhatom, hogy hiába nyilvánított egyeseket külön nemzetté 20—30 évvel ezelőtt egy bizonyos nemzetgyűlés, vagy KB, vagy elnökség, ezt annak a nemzetgyűlésnek most vissza kell vonnia. Mert az a nemzetgyűlés csakis a Komintern utasítására hozott ilyen határozatot a szerb nép felosztása érdekében, eleget téve Sztálin akaratának. A szerb népnek most megvan a maga felelős Képviselőháza, amely elveti a nemzetek és a népek ilyen megosztását. Batrić Jovanović pedig, aki maga is alkotója volt ezeknek a komminterni határozatoknak, próbálja megérteni a mai időket, és azt is, hogy erre talán azért volt szükség, hogy a mi kedves Tito elvtársunkat kárpótolhassuk, amiért ma nem juthat el ebbe a mi országunkba.

Uraim, én mellékelni fogom ezt az igazolást, ezt a hivatalos okmányt, amely kizárólag magyarul íródott Bajmokon, hadd lássák az urak a Kormányból és a Képviselőház elnökségéből, hogy az egyetlen elismert, hivatalos nyelv immár 10 község területén nagyrészt a magyar nyelv. Én hálás vagyok kollégáimnak, a VMDK képviselőinek, hogy átadták nekem ezt az értesítést Szentendréből, amelyen ezt írja: „Dobro došli u Sentandreju". De, uraim, ez csak egy köszöntés. Én egyetértek azzal, hogy minden helységben, ahol akárcsak egyetlen magyar is él, a hivatalos névtábla mellett, a melléktáblán magyarul is ki legyen írva a köszöntés. Mert Sentandrejában is Szentendre áll a táblán. Kizárólag magyarul, és senkinek eszébe sem jut, hogy a szerbet nyilvánítsa hivatalossá. De nem kívánom Önöket tovább untatni a paritás és az elvszerűség fontosságával ezekben a kérdésekben, ezt a papírt pedig átadom, uraim.

Batrić Jovanović:

Paroški kolléga azt mondja, hogy én itt titóista beszédeket mondok. Ezzel kapcsolatban arra emlékeztetném Paroški kollégát, hogy én mint a Jugoszláv Polgári Légiforgalmi Igazgatóság igazgatója már a messzi 1962. évben, tehát, mint látják, 26 évvel Tito halála előtt a belgrádi repülőtéren minden feliratot cirill betűkkel és angol nyelven is kiírattam, ami miatt Jovan Veselinov megvádolt engem J. B. Tito előtt, aki őt hibáztatta a cirill betű megjelenése miatt.

Paroški azt mondja, én is kreátora voltam a kominterni megoldásoknak, a nemzetek kitalálásának. Ő nyilvánvalóan a muzulmán népre, a muzulmán nemzetre gondol. Ami az én részvétemet illeti, ez valójában csak egy kitaláció, ez mindenki előtt világos, de azt egyszer már itt is elmondtam, hogy a Jugoszláv Királyság már a háború előtt, a két háború között elismerte a muzulmánok nemzeti identitását, s a muzulmánok politikai pártjaként létezett egy jugoszláv muzulmán szervezet is. A háború alatt, például, 1944-ben Draža Mihajlović úgy határozott, hogy a maga csetnik szervezetében négy szerb hadsereget hoz létre Marko tábornok irányításával (azt magyarázom, ki találta ki ezt a nemzetet), és egy muzulmán hadsereget Derđeles tábornok parancsnokságával. A háború után a muzulmánok csak szerbeknek vagy horvátoknak mondhatták magukat, majd jugoszlávoknak, s csak a végén muzulmánoknak. Erről semmiféle nemzetgyűlés nem döntött, ilyen határozat nincsen, és mivel a Szerb Köztársaság elismeri a muzulmán nemzet, a muzulmán nép létezését, szerintem, erről a szószékről nem lenne szabad kétségbevonni a muzulmán nép létezését. Egészen más dolog a kominterni kitaláció a Crna Gora-i nemzetről, a nagy Horvátországról, a nagy Bulgáriáról, A cél az volt, hogy új nemzeteket teremtsenek, s hogy csökkentsék a szerbek számát, mert a hovátoknak is, a bolgároknak is komplexusaik voltak a szerbekkel mint nagyobb és harciasabb nemzettel szemben, s lényegében ez a komplexus vezet el a szerbek feletti szörnyűséges genocídiumhoz is.

Így hát, Paroški úr, foglalkozzon inkább azzal, hogy mit csinált Ön ellenzékként amióta nagykorú lett, opponált-e bármit is Vajdaságban egészen 1989-ig.

Milan Miković:

Tisztelt Elnökség, tisztelt kollégák, Paroški képviselőtársam említést tett az egyik rendelkezésről, csak azt nem mondta, amit kellett volna, hogy a 109. szakasz 2. bekezdéséről van szó. Ő csak megkérdőjelezte ezt a rendelkezést, holott, szerintem, arról van szó, hogy ez a rendelkezés nincs összhangban az Alkotmány 8. szakaszával, amely a latin betűs írásmód használatáról rendelkezik.

Az Alkotmány 8. szakasza kimondja, hogy a latin betűs írásmód hivatalos használatát törvény szabályozza. Ilyen törvényt csak a Szerb Köztársaság Képviselőháza hozhat. Erre tehát sem a tartományi képviselőház, sem a községi képviselőtestület nem jogosult, ami miatt a 9. sz. 2. bekezdése ellentétben áll Szerbia Alkotmányával. Emiatt Paroški állítása, minden egyéb magyarázatától függetlenül, helytálló.

Másfelől ugyanaz a 8. szakasz (a 2. bekezdésben) kimondja, hogy a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatát szintén törvény szabályozza. Emiatt azután felvetődik a kérdés, hogy miért utalja az Alkotmány 109. szakasza, amely a tartományok hatáskörével foglalkozik, a nemzetiségi nyelvek és írások hivatalos használatának egyes kérdéseit is a tartományok hatáskörébe. Lehetséges-e, hogy már az Alkotmánynak ez a 109. szakasza is ellentétben áll Szerbia Alkotmányának 8. szakaszával? E pillanatban ez ugyan mellékes, mert a törvény ezt nem irányozza elő, de ez a rendelkezés mindenképpen ellentétes az Alkotmánnyal. És minthogy ez alkalommal már többször is szembe kerültünk vele, ezt a kérdést semmiképp sem kerülhetjük meg.

A latin betűs írásmód kérdésének megoldása távolról sem olyan könnyű, mint első pillantásra gondolnánk. Amennyiben elfogadjuk a Kormány módosító javaslatát, és eltöröljük a 6. szakaszt, ezzel valójában kizárjuk azt a lehetőséget, hogy a polgár, aki történetesen szerb nemzetiségű, latin betűs írással forduljon valamelyik állami szervhez, tehát hogy azt hivatalosan használja. Ez érzékeny kérdés. Egyrészt korlátozza az emberi jogokat, s ezért fontolóra kellene venni, nem kínál-e mégis jobb megoldást az alapszöveg 6. szakasza, amely kiterjeszti a jogokat. Másrészt viszont, ha így határozunk, akkor azt is meg kell nézni, hogy mi legyen a latin betűs írásmóddal az iskolákban.

Ez tehát egy nagyon komplex kérdés. A latin betűkre szükségünk van más nyelvek tanulásához is, vagy egyéb célra. Következésképpen olyan kérdés ez, amelyről nem dönthetünk elsietve. Ezen gondolkoznunk kell.

És egy harmadik dolog. Ha ezt a törvényt, így, ahogy van, ma elfogadjuk, és holnap közreadjuk, 8 nap után minden bíróságunknak, minden állami szervünknek cirill betűkkel kellene leírniuk minden határozatukat. Van-e erre gyakorlati lehetőség? Ha igen, az egy dolog, de egészen más, ha ebben nem vagyunk biztosak, mert akkor a határidőkről még feltétlenül gondolkodnunk kell.

Elnök:

Páll Sándor kért szót.

Páll Sándor:

Tisztelt kollégák, tudom, hogy egy kicsit már fárasztó ez a nyelvi vita, de engedjék meg, elvi jellegű kérdésekről van szó.

Sajnálom, hogy a Kormány képviselője nem indokolta meg az általa előterjesztett módosításokat. Azt hiszem, ezzel sok félreértést elkerülhettünk volna, és könnyebb lenne a munkánk. Gondolok itt elsősorban a II. módosító javaslat 3. bekezdésére, amely a földrajzi nevekre vonatkozik, s amely kimondja — számomra nem eléggé világosan —, hogy ezek az elnevezések nem cserélhetők fel más elnevezésekkel.

Azt jelentené ez, hogy párhuzamosan viszont használhatók? Úgy vélem, hogy a Kormány eredeti javaslata, amely másfél-két hónappal ezelőtt került elénk, jobb megoldást irányozott elő. Így a Művelődési Minisztérium is igen szakszerűen nyúlt ehhez a kérdéshez. Ha megengedik, én ezt felolvasnám, mert ez a legjobb és a legtömörebb megfogalmazása ennek a témának. A törvényjavaslat véleményezésében a Művelődési Minisztérium a következőket írta le a Kormánynak:

„Ennek az álláspontnak a megfogalmazásában figyelembe vettük a Szerbhorvát Nyelvtudományi Intézet szakembereinek tanácsait és a nyilvános vita tapasztalatait, valamint saját alapelvünket, hogy a szavatolt és elsőként feltüntetett szerb megnevezés mellé szabadon csatolni lehet annak különböző más megnevezését és kiírási formáját. Pl. Újvidéket Novi Sad és Szabadkát Subotica mellett, hogy senki se érezze megrövidítve vagy sértve magát. Ha kiírható Neoplanta, Sirmium stb., akkor kiírható Újvidék is."

Ezenkívül mi is azt mondjuk: Beč és nem Wien, Celovec és nem Klagenfurt, Grčka és nem Hellász, Nemačka és nem Deutschland, Sveta Gora és nem Athosz, kivéve néhány esetet, amire másoknak is joguk van, akár a saját állampolgárainkról, akár a más fajú és nyelvű szomszédainkról van szó.

Más dolog viszont, ha saját hagyományainkkal is ellentétben fordítással próbálkozunk, vagy más tövű és eredetű elnevezést találunk ki, ami szintén előfordul, vagy esetleg előfordulhat . . ."

Azt hiszem, ez a lényeg, amit a Művelődési Minisztérium mond, hogy miért kellene a szerbhorvát és természetesen cirill betűs megnevezés, tehát például a Subotica mellett Szabadkát, a magyar elnevezést is kiírni, nem pedig ugyanazt valamiféle magyar helyesírással, olyan nyelven és formában, ami nem jelentene semmit sem.

Batrić kollégától tudjuk, mit mondott a nyelvtudományi intézet igazgatója a földrajzi nevek kiírásáról más országokban, s hogy ott milyen a gyakorlat. Azt hiszem, ezt méltányolnunk kell.

Ezenkívül megkérdezném a Kormánytól, mi van ezzel a minimális arányszámmal a 12. szakaszban, amely szerint a község akkor engedélyezheti egy-egy nemzetiség nyelvének hivatalos használatát, ha arányszámuk a lakosság összetételében eléri a 10%-ot.

Elnök:

Šarović miniszter úr kíván válaszolni.

Radomir Šarović:

Tisztelt Elnökség és képviselők, itt egy olyan szöveggel történt hivatkozás a Művelődési Minisztériumra, amely számomra a végsőkig elfogadhatatlan, és amely soha nem jutott el a Kormányhoz, mert ez csupán egy munkajellegű változat volt, amit azonnal visszavontam, amikor a kezembe került, mert ez nem a Művelődési Minisztérium álláspontja.

Önök is láthatják, hogy Novi Sad így két nevet kapna, és a helységek, a városok és falvak tömege kapna két nevet Szerbia szerte, s már azt sem tudhatnánk, melyik várost hogy hívják, melyik néven kellene odafordulnunk. Számomra csak Novi Sad létezik, és világos, hogy a Kormány javaslata alapján ezt latin betűkkel és a nemzetiségek nyelvén is ki lehet írni, de kizárólag Novi Sad formában. Képzeljük csak el, miféle zűrzavart és kavarodást idéznének elő a különféle elnevezések.

A Művelődési Minisztérium, sajnos, soha nem tette magáévá ezt a munkajellegű változatot, amelyet a munkatársak egy csoportja dolgozott ki, s amely nem tudom, hogyan kerülhetett egy népképviselőhöz, amikor ez nem jutott el soha Szerbia köztársasági kormányához.

Elnök:

Köszönöm.

Milan Paroški:

Akkor ez egy obstrukció a Kormánnyal és a Képviselőházzal szemben. Tiszta obstrukció.

Elnök:

Tessék, Páll Sándor. Válaszolni kíván?

Páll Sándor:

A törvényjavaslatra vonatkozó minisztériumi véleményezéseket ez a szöveggyűjtemény foglalja magában. Első az Oktatásügyi Minisztérium, második a Törvényhozási Titkárság, azután következik a Tartományi Közlekedésügyi Titkárság stb. És itt van, kérem szépen, a következő irat: Szerb Köztársaság, Művelődési Minisztérium, iktatószám: 011-962/91, kelt 1991. április 19-én, Belgrádban, beiktatva 1991. április 23-án. Ebből idéztem a Művelődési Minisztérium véleményezését, amelyet Šaranović miniszter úr írt alá. Íme, itt van a vége, hacsak nem hamis az aláírás.

Radomir Šaranović:

Nem, az aláírás az enyém, de ez nem jutott el a Kormányhoz, mert amint elolvastam a szöveget, azonnal visszavontam.

Páll Sándor:

Én csak hozzátenném még, hogy azt hiszem, a Művelődési Minisztériumnak ez a véleményezése európai gondolkodásra vall a nyelvi kérdésekben, és pozitív, megerősítő példaként akartam felhozni, nem pedig, hogy visszaéljek vele. Úgy gondoltam, és most is úgy gondolom, hogy a Művelődési Minisztériumban ezt hozzáértő emberek, szakértők fogalmazták így meg. Ők is megemlítik, hogy erről a Nyelvtudományi Intézet és az Akadémia véleményét is kikérték. Én megértem, hogy Ön nem szakértője ennek a kérdésnek, és erre nincs is szükség, de ha a munkatársai ezt így írták le, biztos lehet benne, hogy tudják, mit csinálnak. Köszönöm szépen.

Elnök:

Várady Tibor kért szót, utána pedig a Kormány képviselője következik.

Várady Tibor:

Tisztelt elnök úr, képviselőtársaim, én a ma megkapott módosító javaslatokról szólnék, amelyeknek száma nem túl nagy.

Először is, ami a nyelv megnevezésére vonatkozó módosítást illeti, személyesen úgy gondolom, minden népnek joga van úgy nevezni a maga nyelvét, ahogyan neki tetszik. Ha a szerb nép a maga nyelvét szerbnek nevezi, akkor az szerb nyelv, ha szerbhorvátnak nevezi, akkor az szerbhorvát nyelv. Erről megvan az alkotmányos rendelkezés is, de úgy gondolom, hogy ez a megoldás összhangban van az Alkotmánnyal, az általános hozzáállással, tehát szerintem ez egy jó megoldás.

A következő módosítás a helységnevek kiírására vonatkozik. Ez az a kérdés, amelyről mi már eddig is sokat vitáztunk, és én most csak néhány megjegyzést tennék a módosító javaslatra. Úgy gondolom, hogy ez megközelíti azt, amit mi hárman — képviselőtársaim, Čolak és Miković, valamint én — terjesztettünk elő, és amit a Törvényhozási Bizottság is elfogadott. Az alapvető különbség a földrajzi nevek írásmódjában van.

Ez csakugyan érzékeny kérdés. Ez nemcsak nálunk, hanem más országokban is nyitott kérdés, de amennyire én megállapíthattam, azokban az országokban, ahol más nyelvek is vannak, valóban léteznek többnyelvű feliratok. Ez természetesen nem vonatkozhat a Köztársaság egész területére, s eszébe sem jut senkinek, hogy Belgrád vagy Cetinje nevét megváltoztassa.

(Miloš Bojović közbeszól: Cetinje nem Szerbiában van.)

Nem Szerbiában van, de valaki megemlítette, és ezért mondom. Kizárólag ezért.

Ez tehát csak azokra a területekre vonatkozhat, ahol a kérdéses nyelv egyenrangú használatban van. Ez az alapvető különbség a nemzetiségi nyelvek és a latin betűs írásmód között a szerb nyelvhez és a cirill betűs íráshoz viszonyítva. A szerb nyelv és a cirill betű hivatalos használata kiterjed Szerbia egész területére, minden falura, mégha ott egyetlen szerb sem él, mert ez ennek a Köztársaságnak a nyelve. Ezzel szemben a nemzetiségi nyelvek csak ott használatosak, ahol az illető nemzetiségek vagy népcsoportok élnek. Ami különben évszázados gyakorlat, és ma is így van. Az általunk előterjesztett módosítási javaslat is csupán azt a lehetőséget hivatott kizárni, amire Šaranović miniszter úr is rámutatott, hogy esetleg valamilyen újonnan kitalált nevek kerüljenek használatba. Ezért egészítette ki indítványunkat a Törvényhozási Bizottság, hisz itt csak az évszázadosan használt nevek jöhetnek számításba. Az évszázadokon át párhuzamosan használt nevekről van szó.

Egyébként pontosan ilyen a gyakorlat másutt is: Nagy-Britanniában, Hollandiában, Ausztriában, de Csehszlovákiában és Magyarországon is. Nagyon sok országban, úgyszólván mindenütt. Ez természetesen nem csorbítja a hivatalos elnevezést, és a mi előterjesztésünk a szerbhorvátot hivatalos használatban levő nyelvnek tekinti a Köztársaság egész területén.

A következő kérdés, ha megengedik, én szigorúan a témánál maradok — a 6. szakaszra vonatkozó módosítás. Akárcsak Miković kollégám, én is úgy gondolom, hogy ez a módosítási javaslat problémákat idézhet elő. Nekem persze eszemben sincs a latin betűt valamiféle európaisággal, a cirill betűt pedig valamiféle nem-európaisággal összekötni. Tudják, az ember nagyon európai lehet cirill írásmóddal is, és nagyon nem-európai latin betűs írásmóddal, úgyhogy ennek semmi köze a lényeghez.

Ami itt problematikus, az a következő: szerintem más eset a nyelv hivatalos használata, és más a nyelvhasználat kérdése amikor a hivatalos szervekhez fordulunk. Tegyük fel, hogy egy ügyvéd latin betűkkel adja be fellebbezését; ha ez az írásmód nincs hivatalos használatban, elvethető-e ez a fellebbezés késedelem és szabálytalanság címén? Ha igen, akkor ezt a következményt aligha tekinthetnénk méltányosnak.

Egészen bizonyos, és azt senki sem vitatja el, hogy a cirill betű mindenütt lehetséges írásmódja a folyamodványnak, s szerintem a 6. szakasz csak azt teszi lehetővé, hogy ilyen legyen a másik is, a latin írásmód is, minden jogvesztés nélkül. Ezért tartom ezt a szakaszt jelentősnek, amelyet nem lenne szabad törölni. Ez nem cáfolja, és nem teszi kétessé a megelőző előírásokat.

És még egy mondat a végén. A törvény érzékeny kérdés. Olyan állam vagyunk, amelyben számottevő kisebbség él. A kisebbségtől okkal várunk el lojalitást, de ehhez, úgy gondolom, olyan feltételeket kell teremtenünk, amelyek az eddigi hagyományokon alapozódnak. Ennyi az, amit mondani akartam a módosításokkal kapcsolatosan. Köszönöm.

Milan Paroški:

Beszélhetek?

Elnök:

Ha replikáról van szó, és szigorúan a témánál marad.

Milan Paroški:

Azt hiszem, Várady Tibor úr, mint népképviselő, címe szerint a legelhivatottabb ember, aki értelmezhet és magyarázhat egy törvényt. De hogyan mondhat Várady úr olyasmit, hogy amit a törvény megenged, esetleg nem fogják alkalmazni, mert ők nem fogják követelni?

Kérem, ha a törvény megengedi egy másik név használatát a nemzetiség nyelvén, mi legfeljebb abban reménykedhetünk, hogy Várady Tibor úr és a VMDK, íme, jószándékú

engedményt tesz a szerb államnak és a szerb népnek, és nem fogja követelni, hogy Belgrád Nándorfehérvár legyen.

Csupán emlékeztetőül, uraim: ahogyan ő magyarázza az ezeréves neveket, ez teljesen megfelel Nándorfehérvárnak, hiszen Novi Sad, uraim, csak mintegy 250 éve áll fenn, és eredetileg a pétervaradi sánc volt, Nándorfehérvár viszont IV. Béla fennhatósága alá tartozott, s akkor miért ne neveznénk Belgrádot ezen a IV. Béla idejéből származó, ezeréves néven, ha már egy 250 éves városnak sem felel meg a szerb forradalomban meghatározott Novi Sad név, hanem Újvidéknek kell hívni.

Félek, hogy ez nagyon képmutató magyarázat volt a szakértő úr részéről az alkotmányos és minden egyéb jogokról.

Ha már a Törvény megenged vagy előír valamit, akkor már csak az marad hátra, hogy a VMDK megkövetelje: a Nándorfehérvár név is ott legyen, ugyanolyan nagyságú és formájú betűkkel, azonos grafikai megoldással Belgrád bejáratánál.

Nem tudom, Várady Tibornak ez-e a szándéka, de, mondjuk, Páll Sándor megkövetelheti, mivel ő veszélyeztetve érzi magát, mert habár neki szerb volt az anyja — nem akarom személyében sérteni —, és maga is a szerb államban él, mégis kizárólagosan magyarnak vallja magát. Magyarországon nyilván nem történhetne meg ilyesmi, hogy valaki, akinek az anyja vagy az apja magyar volt, valami másnak tartsa magát a magyarok államában. Én a kérdés paritásos megoldásának szükségességéről beszéltem. A szerb állam köteles ahhoz a paritáshoz ragaszkodni, ami a Magyarország és Jugoszlávia közötti határ meghatározásakor állt elő.

Uraim, egy inkompetens kormány ne forduljon ehhez a képviselőházhoz hamis törvénnyel, amely ilyen értelmezéseket tesz lehetővé. Javaslom, hogy úgy szavazzunk, amikor a Törvény részleteiről szavazunk, hogy ennek a törvénynek egyetlen szakaszáról sem tárgyalhatunk, amíg nem úgy lesz megírva, ahogy kell.

Páll Sándortól pedig elnézést kérek.

Elnök:

Ne vegyék zokon, de fel kell hívnom a figyelmüket, hogy egyes képviselők itt úgy viselkednek, mintha egyedül lennének ebben a Képviselőházban, s mintha a Képviselőház csak miattuk létezne. Mi komoly munkát végzünk, és természetes, hogy sok a nézetkülönbség az egyes rendelkezéseket illetően. De itt érvelni kell, nem pedig másokat sértegetni. Még egyszer apellálok Önökhöz, ne kényszerítsenek olyan népszerűtlen intézkedésekre, hogy mint a Képviselőház elnöke vagy elnöklője, kénytelen legyek figyelmeztetni és kizárni egyes képviselőket az ülésről. Ezt soha nem akartam, és mindig bóknak vettem, ha valaki felrótta, hogy toleránsabban vezetem ezeket az üléseket, mint ahogy mások tennék.

Felkérem tehát a képviselőket, hogy szigorúan maradjanak a témánál, és kizárólag érvekkel szolgáljanak.

Többször is szó esett itt Belgrádról. Engedjék meg, hogy elmondjam, ez a város pontosan 1113 éve viseli a Beograd nevet. Ebben a konkrét esetben sincs jogunk meghamisítani a történelmet.

Rövid replikára jelentkezett előbb Várady Tibor, majd Páll Sándor.

Várady Tibor:

Elöljáróban csak annyit, hogy nem a VMDK képviselője vagyok. Tisztelem a VMDK-t, mint minden pártot, de nem vagyok tagja ennek a szervezetnek.

Ami Belgrádot illeti, megköszönöm a Képviselőház elnökének, hogy elmondta azt, ami egyébként is nyilvánvaló és magától értetődő. Miért nem engedhet meg a törvény ilyen értelmezést? A 19. szakasz világosan kimondja, hogy ilyen megoldás csak azokon a terüle-

teken alkalmazható, ahol valamelyik nemzetiség nyelve is hivatalos használatban van. Belgrád nem ilyen terület. Az 5. szakasz pedig előírja a földrajzi és más nevek kiírásának módját, s ha ezt kapcsolatba hozzuk a 19. szakasszal, világos, hogy ez csak azokra a területekre vonatkozhat, ahol a kérdéses nyelv hivatalosan használható, s nem vonatkozhat a Köztársaság egész területére. Ez a megszorítás benne van a törvényben, és benne van a módosító javaslatban is. Másféle értelmezés tehát, szerintem, nem jöhet számításba.

Páll Sándor:

Tisztelt kollégák, Paroški úrral nem először történik meg, hogy faji és nemzeti gyűlöletet szít, s a nemzetek közötti szenvedélyeket provokálja. Őt emiatt az elnöknek, szerintem, legalább erről az ülésről feltétlenül ki kellene zárnia.

Arra, hogy anyám szerb, én büszke vagyok, hogy megértsük egymást, és ez egyáltalán nem titok abban a környezetben, ahol élek. Épp ezért úgy gondolom, hogy a nyelv kérdéseiről, amiről itt ma szóltam, sokkal kompetensebben beszélhetek, mint többen Önök közül, és mint Paroški úr, mert tudom, mi a magyar nyelv, tudom, mi a szerbhorvát nyelv, tudom, hogyan működik az egyik nyelv, tudom, hogyan működik a másik nyelv, tudom, és azt is tudom, hogy a szerbhorvát név magyar nyelvű kiírásának, amit a javaslat irányoz elő, nincs értelme sem nyelvileg, sem civilizációs szempontból. Arról, hogy az anyán szerb nemzetiségű, itt nem akartam beszélni, de ha ez genetikailag igazolja, hogy szándékom becsületes, ám legyen. És a másik dolog: én egész eddigi életemet a jugoszláv-magyar irodalmi és kulturális kölcsönösség kérdéseinek szenteltem, a doktori értekezésemet is erről írtam, és már néhány könyvet is megjelentettem erről, méghozzá a saját költségemen.

Így hát, ha valakinek joga van azért harcolni, hogy az állam ne favorizálja, akkor nekem jogom van erre. Ha én megérkezem az én falumba, Péterrévére, és ott csak azt olvashatom cirill betűkkel és szerbhorvátul, hogy Bačko Petrovo Selo, akkor én, kedves uraim, megkérdezhetem, hogy kinek van joga ebben az országban az én szerb felemet előnyben részesíteni a magam magyar felével szemben? Vegyék ezt fontolóra.

Elnök:

Milan Paroški jelentkezett rövid replikára.

Milan Paroški:

Elnézést kérek Páll Sándor úrtól, amiért megengedtem magamnak, hogy a származásáról beszéljek, de nem azért, hogy rosszat mondjak róla. Különben is, miért lenne az rossz, ha valakinek a származásáról beszélünk? Mi köze ennek a genocídiumhoz, miért lenne ez sértő? Én csak azt magyaráztam, hogy Magyarországon egyetlen vegyes nemzetiségű családból származó ember sincs, aki nem magyarnak vallaná magát, s emellett most is kitartok.

Továbbá, hogy egészen világos legyek, uraim, az ilyen kétnyelvű táblák egyáltalán nem kizárólag arra valók, hogy esetleg jelt adjanak az ott élő nemzeti kisebbségről. Miért nem jut eszükbe, hogy ezek a táblák olyan térségeket is jelezhetnek, amelyekre mások igényt tartanak, mondjuk azok, akik az ott élő kisebbségről akarnak gondot viselni, s ezzel megnyirbálni a Köztársaság jogkörét. A területek automatikusan más nevekkel való jelzése tehát nem a kommunikálást szolgálja, hiszen megmondtuk már, hogy a kommunikálást és épp a kisebbségek favorizálását is a szerb nyelv szolgálja, mert lehetőséget nyújt nekik a teljes kommunikálásra. Nagyon nehéz ugyanis kisebbségi sorsban élni, korlátozott számú népességgel, korlátozott erőforrásokkal, korlátozott nevekkel megvalósítani a teljes kommunikációt, tanulni, kereskedni, dolgozni, élni a teljes szerb térségben.

A kétnyelvű tábláknak az a feladatuk, hogy megjelöljék, kinek meddig terjedhet a határa. Mi még nem hallottuk, mit követelnek a siptárok, mit követelnek a bosnyákok, de attól tartok, ezek kiterjednek csakugyan egészen Belgrádig, egészen Kragujevácig. Uraim, ez

Szerbia, és mindenkinek a szerb nyelv és a szerb írás ad esélyt az érvényesülésre, s ezt senki sem tekintheti holmiféle genocídium megnyilvánulásának.

S csak még egy észrevétel, uraim. Én egyetlen szép szót sem hallottam Páll Sándor úrtól a maga foglalkozásáról, márpedig ő a szerb nyelv tanára. Szép szavakkal ez ideig csak a magyar nyelvről beszélt.

Elnök:

A kormány képviselője, Njegovan Kljajić jelentkezett szólásra.

Njegovan Kljajić:

Tisztelt elnök úr, tisztelt népképviselők, a Kormány módosító javaslatairól és törvényjavaslatáról többféle olyan ítélet is elhangzott már itt, amelyek kölcsönösen kizárják egymást. Sürgették a Kormány képviselőjének magyarázatát is, hogy érthetőbbé tegye a módosítások szövegét. Kihasználom hát az alkalmat, hogy néhány mondattal áttekintsem a vita eddigi folyamatát.

Felhasználva a törvényjavaslatról folytatott elvi vita tanulságait és a népképviselők által benyújtott módosítási javaslatokat, a Kormány, miután erre esélyt kapott a részletes vita elnapolásával, öt módosítási javaslatot dolgozott ki, figyelembe véve az említett vitában elhangzott ötletek lényegét, s beépítve ezeket a lehetséges megoldásokat a törvény szövegébe. A Kormány tehát alkotmányos meghatalmazása alapján, mint a törvényjavaslat előterjesztője fogalmazta meg ezt az öt módosítási javaslatot.

Az I. módosítás, úgy látszik, nagyobbára vitán felül áll, de részint el is vitatható Batrić Jovanović népképviselő szerint. Igaz, ő maga is elismeri, hogy ez az Alkotmányból van átírva, de mégis elvitatja. Én csak arra hívhatom fel a figyelmet, hogy ez alapvető rendelkezés, aminek csak úgy van értelme, ha átvesszük az Alkotmányból. Más értelme ennek a rendelkezésnek nem lehet.

A törvényjavaslat 5. szakaszára vonatkozó módosítási javaslatban a Kormány figyelembe vette a népképviselők módosító javaslatait és a nyilvános vita eredményeit, de fenntartva azt a meggyőződését, hogy az eredeti alapmegoldáson nem kell változtatni, olyan módosítást fogalmazott meg, amely érthetőbbé teszi saját elképzelését, de magába foglal bizonyos elképzeléseket egyes képviselők módosító javaslataiból is. Ez itt nem képezte vita tárgyát. Ennek a módosításnak eszerint csupán a dolog világosabbá tétele a célja, azt szabályozza, hogy milyen módon kell leírni a földrajzi fogalmakat, neveket és más szövegeket, amikor az adott területen a nemzetiség nyelve is hivatalos használatban van.

Itt azonban vissza kell térnem magára a kezdetre, mert itt már azt is kétségbe vonták, hogy a Kormány egyáltalán kompetens-e egy ilyen szöveg megfogalmazására és előterjesztésére. Nekem igazán semmi kifogásom az efféle ítéletek ellen, kiváltképpen ha ezeket kellő érvekkel is alátámasztják, hiszen ezek önmagukban is sokat mondanak, de erről a szövegről csak úgy ítélkezhetünk, ha az alkotmányos rendelkezéseket is figyelembe vesszük, mert egy ilyen törvény csakis az Alkotmányon alapulhat. Márpedig a Kormány ezt a törvényt az alkotmányra építette.

Mindjárt itt megmagyarázok egy másik kérdést is, amivel kapcsolatban kételyek merültek fel. Nem valamelyik módosításról, hanem a 9. szakaszról és a hozzá kötődő más rendelkezésekről van szó, amelyek, állítólag, nincsenek összhangban az Alkotmánnyal.

Sajnálom, de a népképviselő tévesen tolmácsolta az Alkotmányt, amikor a kormány javaslatát elvetve azt állította, hogy ezt a kérdést a törvény rendezi. Itt van az Alkotmány, megnézhetjük, azt írja: „az Alkotmányban megállapított módon". Annyira általában is ismernünk kell a dolgokat, hogy amikor a polgárok szabadságairól és jogairól van szó, a meghatározás leginkább „a szabadságok és jogok megvalósításának módjára" vonatkozik,

nem pedig annak feltételeire vagy más vonatkozásaira. A „mód" viszont egyúttal az alkalmazás feltételeit is tisztázza.

Sok félreértéshez vezet az is, ha figyelmen kívül hagyjuk az 1. szakasz 1. bekezdésének alkotmányos rendelkezését. Az ugyanis egy pillanatig sem lehet kétséges, hogy minden e törvény által hivatalosnak tekintett helyen és helyzetben a szerb nyelv van hivatalos használatban. A nemzetiségi nyelvek és a latin betűs írásmód csak ezzel egyidejűleg lehet hivatalos használatban, de a szerb nyelvet nem helyettesítheti. Ez beletartozik a törvény alapértelmébe, de ha ezt a követelményt tovább akarnánk bővíteni, akkor már az alkotmányos rendelkezésen is változtatni kellene, bevezetve az ún. államnyelvet, amely mellett más nyelvek nem lehetnek hivatalos használatban.

Az eredeti törvényjavaslat 6. szakaszával kapcsolatban, amely valójában csak deklaratív módon foglalkozott a latin betűs írásmód kérdésével, egyes népképviselők azt követelték módosítási javaslataikban, hogy ezt a jogot szűkítsük le a polgárok bizonyos köreire, de a Kormány szerint ez a megoldás kérdésessé tenné a többi polgár alkotmányjogi helyzetét. Ezenfelül az említett rendelkezés, a Kormány szerint, egyébként sem elengedhetetlen a hivatalos nyelv használata szempontjából. Kiegészítette, teljessé tette ugyan a törvény egyik fejezetét, de szigorúan véve nem befolyásolja a nyelv hivatalos használatát. És, minthogy a módosítási javaslatok restriktív jellegűek voltak, a Kormány olyan következtetésre jutott, hogy jobb lesz inkább kihagyni ezt a rendelkezést, egyáltalán nem befolyásolva annak a jognak az érvényesítését, amellyel a 6. szakasz foglalkozott.

Ami a cégnevek, illetve árumegnevezések és szavakkal kifejezett védjegyek kiírását illeti, a Kormány figyelembe vette azokat a megjegyzéseket, amelyek az 5. szakasz elveiből kiindulva arra mutattak rá, hogy ha itt valamilyen névről van szó, akkor objektíve lehetetlen lenne mindig a cirill betűhöz ragaszkodni, mert az jellegében és tartalmában is megváltoztatná a szöveget.

(Batrić Jovanović közbeszól: Itt azt írja, „csak latin betűkkel".)

Lebet csak latin betűkkel. Ez ugyanis kivétel a szabály alól, hogy mindent cirill betűkkel kell kiírni. A Karnex szót tehát nem kell cirill betűkkel kiírni, mert annak nem lenne értelme. Azt méltányoljuk, hogy egyes cégek ilyen néven vagy védjeggyel szerepelnek a piacon, s ezen nem lehet változtatni. Ennek lehetőségét is be kell tehát építeni a rendszerbe, mert nem állíthatjuk le az áruforgalmat. Persze, hallottam én másféle véleményt is, de az már olyan téma, ami nem ide tartozik.

Az V. módosítás, amely a 13. szakasz rendelkezéseire vonatkozik, tartalmilag nem jelent változtatást, de minthogy a Közoktatási Bizottság elfogadta az egyik népképviselő idevágó módosító javaslatát, és mivel más elképzelések is voltak a rendelkezés pontosítására, a Kormány átdolgozta a szöveget, nem változtatva a polgárnak a nemzetiségi nyelvre való jogán a hivatalos eljárásokban, függetlenül minden egypártiságtól és többpártiságtól.

Ezekkel a módosítási javaslatokkal a Kormány minden egyéb megjegyzésre is választ adott, s ezekről a különböző indítványokról a véleményét is kifejtette a bizottsági üléseken. Úgy gondoltuk, hogy ezekre itt most nem szükséges külön kitérni.

A Kormány tehát csak azokat az indítványokat méltányolta, amelyek, véleménye szerint, ennek a szövegnek és elképzelésnek a szolgálatában állnak, s a nyelv hivatalos használatában beilleszkednek a nemzetiségek alkotmányos helyzetébe, még világosabbá, nyelvileg szabatosabbá téve a törvény szövegét. Így jutottunk el ehhez az öt módosítási javaslathoz. Minden egyéb elképzelés, a Kormány szerint, nem szolgálná a kérdés megnyugtató rendezését, noha a vita még, természetesen, nyitva áll, és talán szükség van másfajta véleményekre is egyes dolgokról.

Nem kívánom most minden rendelkezéssel, minden felhozott témával kapcsolatban felsorolni az érveket. Ha szükség lesz rá, az egyes rendelkezések vonatkozásában is kifejtem majd a Kormány álláspontját és indítékait a szöveg adott megfogalmazásában.

Elnök:

Mint tudják, az elnök köteles szót adni a Kormány képviselőjének, ha szólásra jelentkezik. Közlöm továbbá, hogy ebben a vitában még néhány népképviselő kért szót. A jelentkezés sorrendjében olvasom a neveket: Csubela Ferenc, Vojislav Šešelj, Zoran Ilić, Dušan Bulajić és Dragan Pavković. (Hangok a teremből: Ismételgetjük a dolgokat!)

Még egyszer kérem, vegyük figyelembe, hogy már a múltkori ülésen lebonyolítottuk a vita nagy részét, s így most valóban csak az új mozzanatokról kell szólni. Ha valamit feltétlenül meg akarunk ismételni, tegyük azt a lehető legrövidebb formában.

Csubela Ferencé a szó.

Csubela Ferenc:

Tisztelt Elnökség, tisztelt népképviselők, uraim és hölgyeim, a törvényjavaslat részletes vitája van folyamatban, s engedjék meg a megállapítást, hogy ez az anyag a művelődés területére tartozik, kulturális kérdés a szó legszorosabb értelmében. Itt mégis vannak képviselők, kis számban ugyan, de vannak, akik nem a kultúra kérdéseivel összhangban közelítik meg ezt a témát.

Engedelmükkel ki kell mondanom, hogy sem az eddigi vitában, sem a Kormány álláspontjában nem érzem a törekvést, hogy figyelembe vegyük azt, amit már elértünk, amit a kétnyelvűségben és az egyenrangú nyelvhasználatban kiépítettünk és elrendeztünk, bárhogyan is értelmezzük a szerb nyelv és a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatának kérdését.

Mi ugyanis ezen a téren gazdag tapasztalatokkal rendelkezünk, különösen Vajdaságban. A fennálló gyakorlatot nem hatósági segédlettel értük el, hanem évszázados együttéléssel. Nagyon rossz politikai húzás lenne ezt megtagadni, félretenni, lerombolni mindazt, amit együttes életükben a népek eddig felépítettek. Én az értelemre apellálok, arra apellálok, hogy vegyük figyelembe azokat az érveket, amelyeket figyelembe kell venni, és senki ne gondolja, hogy képviselői csoportunk a másik nyelv kárára akar valamit elérni.

Nem tudom felfogni, schogyan sem értem, miért félnek a képviselők attól, hogy a szerb nyelv és a cirill betű mellett más nyelvek is használatban lesznek. Kinek árt ez? Ha közelebbről megvizsgálnánk ezeket a hagyományokat, ezt a gyakorlatot, amelyben több nyelv és írás van használatban, azt láthatnánk, hogy ez csak gazdagít, olyan értékekkel szolgál, amelyeket mi Vajdaságban ki is használunk.

Ez a válaszom Paroški úr fejtegetéseire, és én is hivatkozhatom a bajmoki példára. Én ugyanis alig 12 kilométerre élek Bajmoktól, egy olyan környezetben, ahol a különböző munkaszervezetektől, a községtől, a bíróságtól a polgárok kétnyelvű vagy csupán egynyelvű leiratokat, végzéseket kapnak például a munkaviszonyukból eredő jogaikról, szerbül és magyarul. A szerbek szerb nyelven, a magyarok magyar nyelven. Miért ártana ez bárkinek is, nem árt, és mi ezt egyszerűen oldjuk meg.

Ha nem fizettük be az áram díját, egyik és a másik nyelven is megkapjuk a figyelmeztetést. Így van ez a postával, és a többi közszolgálattal is, amelyeknek kapcsolatot kell fenntartaniuk az emberekkel, a polgárokkal. Ez is civilizációs vívmány, az együttélés gyakorlati elismerése, és mi ilyenek vagyunk. Mert ha nem így lenne, azzal kétségbe vonnánk a nemzetiségek létezését.

Keveset hivatkozunk itt az Alkotmányra, pedig az kinyilvánította ezeket az elveket. Ha azokat most eltörölnénk, és nem ilyen fokon alkalmaznánk, akkor kérdésessé tennénk a

nemzetiségek elismerését, itteni életét, létezését, munkáját stb. Ennyit a magam hozzászólása keretében.

Egyik társam azonban, *dr. Körmendi Ferenc* tanár, akivel egyazon képviselői csoportba tartozom, megkért, hogy az ő hozzászólását is olvassam fel:

„Én csatlakozom ahhoz a módosító javaslathoz, amely az 5. szakasz 2. bekezdésének jobbítását szorgalmazza, mégpedig a következő okokból. Egyetlen parlament sem dönthet a nyelvszabályokról, vagy azok megváltoztatásáról, ami itt történik, még az államnyelv, illetve a hivatalos nyelv esetében sem. Így Szerbia parlamentje sem illetékes a szerb nyelv és írás szabályozásában, amiről itt szó van. Ez precedens lenne nemcsak Szerbia, hanem a világ minden más képviselőházának munkájában.

Másodszor, a felkínált szöveg elfogadásával ez a Parlament kérdésessé tenné a másik országokban eddig alkalmazott szerb nyelv és írás törvényességét. Hiszen más országokban is léteznek nyilvánosan elhelyezett, újabb vagy régebbi keletű szerb kulturális emlékek, emléktáblák, feliratok a pravoszláv templomokban stb., amelyeknek szövege szerb nyelvű, beleértve a földrajzi nevek kiírásának szabályait is.

Egy ilyen megfogalmazású törvény, és hasonlók elfogadása pótolhatatlan károkat okozna ezeknek a szerb kulturális emlékeknek az adott országokban.

Úgy vélem, ez a Parlament köteles óvni minden kulturális emléket, köztük a szerb nép emlékeit is. Ehhez tudni kell, hogy a helységek neve, ahol nemzetiségek is élnek, az illető nemzetiség nyelvén vannak kiírva, összhangban az adott nyelv szabályaival Ausztriában és Magyarországon is.

Harmadszor, ma már általánosan elfogadott nemzetközi szabványok léteznek a nemzetiségi nyelvek használatáról, beleértve a földrajzi nevek kiírását is a kérdéses nyelveken, amiről összeurópai értekezleteken döntöttek. Ezekben a napokban is egy ilyen értekezletet tartanak Genfben ezeknek a szabványoknak az alkalmazásáról és a nemzetiségi jogokról, amelyen első ízben Albánia is részt vesz, szemmel láthatóan a nemzetközi közösségre való ráutaltságának okán.

A nemzetközi szabványok elvetése e törvény által azt jelentené, hogy kilépünk ebből a közösségből, amelybe immár Albánia is beletartozik, s ez aligha lenne hízelgő Szerbia nemzetközi helyzetére nézve.

Hogy jobban megérthessék és könnyebben elfogadhassák módosítási javaslatunkat, arra kérem képviselőtársaimat, képzeljék el egy pillantásra, hogy maguk is a nemzeti kisebbségek tagjainak sorába tartoznak. Lelkükben, egész bizonyosan, mindannyian azt fogják kívánni, hogy megőrizhessék saját anyanyelvüket minden olyan próbálkozással szemben, amely nyelvük szabályainak megváltoztatására irányul.

Aláírás: Doktor Körmendi Ferenc tanár."

Vojislav Šešelj:

Uraim és hölgyeim, népképviselők, mi már hosszabb ideje egy olyan kérdésről vitázunk, amely hibásan van megfogalmazva. A földrajzi nevek kérdését mi itt úgy vetjük fel, mint a nemzetiségi nyelvek és a többségi nyelv egyenrangúságának kérdését. Senki sem vonja kétségbe a nemzeti kisebbségek jogát a maguk nyelvének hivatalos használatára ott, ahol az illetékes szerv kompetensen úgy dönt, hogy ez a nyelv is hivatalosan használható, s a törvényjavaslat ezt az illetékességet a községi képviselőtestület hatáskörébe utalja.

A földrajzi nevek kérdése nem nyelvi kérdés. Ezeket a kifejezéseket már minden modern európai állam unifikálta. Hogy ez nem nyelvi kérdés, arra jó példával szolgálhat néhány eset a mi gyakorlatunkból is. Előfordul, mondjuk, hogy az egyik falu lakosai, akik a hegy egyik lábánál élnek, másként hívják ugyanazt a hegyet, mint a hegy másik lábánál levő falu lakosai. Szerbek ezek is, szerbek azok is, mégis másként nevezik ugyanazt a hegyet.

Ilyen esetben csak az állam döntheti el, s ezt mindenkor el is döntheti, hogy a kettő közül melyik válik hivatalossá. Abban viszont senki sem akadályozza a lakosokat, hogy saját magánbeszélgetéseikben azt a nevet használják, amelyik nekik tetszik. Így kell tekintenünk erre a kérdésre itt is, amikor a földrajzi fogalmak hivatalos megnevezésének módjáról vitázunk.

Senkit sem zavar az, hogy a magyar nemzeti kisebbség tagjai, magánbeszélgetéseik során, melyik földrajzi fogalmakra milyen nevet használnak. A hivatalos használatban azonban csak egy elnevezés lehet érvényes, nehogy bárki félreérthesse, melyik földrajzi fogalmakról van szó.

Különben is, a földrajzi nevek nem fordíthatóak. Nincs olyan idegennyelvi szótár, amely a földrajzi nevek fordításait tartalmazná. Nem tudom, mi van a szerb-magyar szótárban, ha egyáltalán van ilyen, az még nem volt a kezemben, de ismerem a szerb-angol, a szerb-orosz, a szerb-német szótárt, s tudom, hogy ezek nem fordítják a városneveket. Igaz, a szerbeknek vannak saját kifejezéseik bizonyos külföldi földrajzi fogalmakra. Ilyen a Beč, Rim, Solun, Carigrad. De amikor hivatalos formában fordulunk az adott országok illetékes állami szerveihez, akkor Beč, Rim, Solun, Carigrad helyett azt mondjuk: Wine, Roma, Tessaloniki, Istambul, s habár lehetséges, hogy nem mondtam helyesen ezeket a neveket, az ottani nyelvnek megfelelően, az mindenesetre ebből is kiviláglik, hogy a nemzeti kisebbségek tagjait semmiféle jogoktól nem fosztjuk meg.

Ők a szerb állam keretében élnek. Természetes, hogy ebben az államban is egységes a földrajzi fogalmak megnevezése, s hogy elsősorban a szerb néppel való kommunikálásban minden itt élő népnek el kell fogadnia ezt az unifikált nómenklatúrát, más alkalommal viszont azt mondanak, amit akarnak.

Másfelől, itt az ilyen nevek hivatalos kiírásáról van szó, vagyis a városok, a falvak, a lakott települések és más hasonlók nevének hivatalos használatáról. Ha turisztikai feliratról van szó, megint tetszés szerinti a megoldás, s ebbe senki nem avatkozna be. Nincs olyan ország a világon, amelyik szabályozni akarná az egyes toponímiák turisztikai jellegű használatát. Ezt átengedik a turisztikai szervezeteknek, a parasztoknak, akik az adott faluban élnek, a nemzeti kisebbségek tagjainak és másoknak.

Ezt illetően is szem előtt kell azonban tartanunk, hogy gyakran túl könnyen teszünk olyan politikai kijelentéseket, amelyek a gyakorlati életben nagy károkat okozhatnak.

Például, valaki itt az ausztriai gyakorlatra hivatkozott. Ausztria nekünk semmiképp sem szolgálhat példaképül. Ausztria olyan állam, amelynek nincs teljes szuverenitása, hiszen az osztrák nép a háború óta soha nem kapott segélyt arra, hogy a maguk szabadon megválasztott képviselői útján meghozott alkotmányuk váljon az ország legfőbb jogi aktusává, s ott továbbra is az az államszerződés a legfelső jogi aktus, amelyet a nagyhatalmak írtak alá.

Így hát az osztrák állam gyakorlata számunkra nem lehet példaértékű, sem az a gyakorlat, hogy mindenütt, ahol a nemzeti kisebbségek tagjainak arányszáma eléri a 10%-ot, ott már joguk van saját nyelvük hivatalos használatára, s más hasonlók. Ausztriát tehát zárjuk ki a példálózásból.

Szó esett itt a latin írásmód használatáról is, s egyesek könnyedén kijelentették, hogy a latin betű a horvátok írásmódja. Ez nem igaz. Az a latin betűs írásmód, amit ma a szerbek és a horvátok használnak, valójában szerb-latin írásmód, mert megalkotójának, Vuk Karadžićnak és a szerb népnek szüksége volt a maga nyelvének latin betűs transzkripciójára is, mint ahogy az oroszok is megtették ezt több évvel ezelőtt.

A latin betűs írásmódnak erre a szerb transzkripciójára, vagyis a maga nyelvének latin betűs írásmódjára is szükség lehet, kiváltképpen a nemzetközi kommunikációban, a kom-

pufertechnika alkalmazásában és másutt. Könnyelműség ezt az írást horvátnak tekinteni, szerintem épp olyan végzetes hiba, mint a nyelvet szerbhorvátnak nevezni, mivel a horvátok ahogyan az illír mozgalom idején átvették a szerb nyelvet, és magukévá tették, ugyanígy amikor Vuk Karadžić kodifikálta az írást, a szerb latin betűs írásmódot úgy fogadták be, mint a maguk alapvető írásmódját.

Ezért nem kellene olyan sok fenntartással élni a latin betűs írásmóddal szemben, s ily módon elvetni és átengedni a horvátoknak, mint kész írásmódot, mint ahogyan oly sok hagyományos kifejezést is az ószláv és a régi szerb nyelvből, melyeket a horvátok valahogy kiástak a múltból és használni kezdtek, átengedtük nekik, mintha soha nem tartoztak volna a szerb szókincsbe.

Keressenek a horvátok más írást maguknak. Mint ahogyan ezt valószínűleg meg is teszik. És találni is fognak. Mert ők, amint elszakadnak, ha elszakadnak, semmiként sem fogják átvenni a nj, a č, a š, sem a lj, a nj betűket, amelyeket Vuk Karadžić iktatott be a latin ábécébe.

Ami pedig egyes nemzetek elismerését vagy el-nem-ismerését illeti, felszólalásomban rövid választ kell adnom Batrić Jovanović népképviselőnek is.

(Az *elnök* figyelmezteti: Ne térjen el a témától, ez nincs napirenden!)

Semmi sem lenne rosszabb, mint ha válasz nélkül hagynánk azt, amit erről mondott. Ez a Képviselőház, amelyet első ízben választottak meg demokratikus módon a háború óta, soha nem foglalkozott új nemzetek kinyilvánításával, amit pedig a totalitárius kommunista rendszerben nyilvánítottak ki a képviselőházak, nemcsak hogy nem köteleznek minket, hanem épp ellenkezőleg, arra kötelezenek bennünket, hogy ellentétesen cselekedjünk, s hogy mielőbb helyére tegyük a dolgokat.

Elnök:

Mielőtt áttérnénk a döntéshozatalra, még van . . .

(Batrić Jovanović szót kér, míg a többiek viharosan tiltakoznak. Az elnök csöngetéssel figyelmeztet a rendre.)

Kérem az egyes képviselőket, ne akadályozzák az ülés vezetését. Mindenki előtt ismeretes, hogy mindenkinek köteles vagyok szót adni a jelentkezés sorrendjében. Mivel még vannak jelentkezők, legyen türelmünk őket is meghallgatni. A következő felszólaló Zoran Ilić. (Batrić Jovanović továbbra is szót kér.) Mi van? Replika? Tessék.

Batrić Jovanović:

Ausztriával kapcsolatban dr. Drago Čupićot, a Szerb Tudományos Akadémia Szerbhorvát Nyelvtudományi Intézetének igazgatóját idéztem. A latin írásmóddal kapcsolatban pedig tény, hogy sem Vuk Karadžić idejében, sem később, egészen 1945-ig, amikor a szerb nép alárendelt helyzetbe került, soha a szerb nép körében senki nem tartotta a latin betűt szerb írásmódnak, sem másodlagosan, sem harmadlagosan. Ezt bizonyítja, hogy abban az időben egyetlen szerb könyv sem készült latin betűvel, egyetlen kulturális emlékműre sem íródott latin betű.

Az tény, hogy ez az írásmód is Vuk Karadžić műve, s hogy a horvátok is magukénak fogadták el Vuk nyelvét. Ha úgy lenne, ahogy Šešelj kolléga mondja, miért lázadnának a horvátországi szerbek a cirill írásmód megszüntetése miatt? Hát nem a legelső intézkedése volt-e az osztrák-magyar hatóságoknak, amikor bevonultak Belgrádba és Crna Gorába — a cirill betű megszüntetése? Hát nem a legelső határozata volt-e az usztasa hatóságoknak is 1941 áprilisában a cirill írásmód eltörlése? S nem úgy intézkedett-e elsőként Bakarić hatósága is, hogy csendesen kiiktassa a cirill betűs írást?

Elnök:

Kérem, Önök tudják, mi minden van még ma napirenden. Ne tegyék itt most próbára tudásukat vagy félismereteiket a történelemből ezen a szónoki emelvényen. Kérem, szorítkozzanak a témára, s ne tegyenek kirándulásokat a történelembe.

Vojislav Šešelj:

Sajnálom, de Batrić Jovanović népképviselő felszólalása túllépett a korrektség keretein. Miért keveri ő ide a cirill írásmód felszámolását és betiltását? Én csak azt mondtam, hogy a latin írás nem horvát írás. A latin írás a régi rómaiak írásmódja, amelyet úgyszólván egész Európa elfogadott, kivéve a pravoszláv államokat. Ennek semmi köze a horvátsághoz, sem a cirill írás betiltásához a mai Horvátországban, Bosznia-Hercegovina területein vagy másutt. És nem áll, hogy a szerb történelem folyamán semmi sem íródott latin betűkkel. Ne feledkezzünk meg a régi dubrovniki irodalomról, amely, művelői szerint, a szerb irodalom része. Az szinte egészében latin betűs. Eredetileg a szerb írás cirill volt, de a modern életmód megkövetelte, hogy időről időre, meghatározott célból a latint is használjuk. Ahogyan ez az oroszokkal is megtörtént. Ma már latin átírásban is találkozhatunk az orosz nyelvvel. Léteznek latin betűs szaklolyóiratok, katalógusok, árumegnevezések a Szovjetunióban. Erre tehát szükség van, mint másikfajta, másodlagos, mellékes írásmódra, amely bizonyos alkalmakkor, bizonyos célokra mással nem helyettesíthető.

Batrić Jovanović néhány más kijelentése sem helytálló. Például az, hogy a muzulmán nemzetet már a régi Jugoszlávia, a Jugoszláv Királyság is elismerte. Ez nem igaz. A muzulmánoknak megvolt a maguk jugoszláv-muzulmán szervezete, de ennek tagjai vallási alapon tömörültek, és nekik maguknak sem jutott eszükbe soha, hogy valamilyen külön nemzet tagjainak tekintsék magukat. És a háború után sem voltak kénytelenek szerbnek vagy horvátnak vallani magukat. Megtehették, de nem voltak kénytelenek, hisz sokan nem döntöttek nemzeti hovatartozásukról, hanem csak muzulmánoknak tartották magukat. Nézzék át a háború utáni népszámlálási adatokat, s majd meglátják. Többen voltak azok, akik nem nyilatkoztak nemzeti hovatartozásukról, mint akik szerbnek vagy horvátnak vallották magukat. Tehát nem volt muszáj, de megtehették.

Elnök:

Jelen van-e Zoran Ilić? (Nincs.)

Dušan Bulajić:

Tisztelt elnök úr, tisztelt képviselőtársaim, kérem, legyünk türelmesek, hiszen nagy horderejű, fontos kérdésről van szó, fontos az állam szempontjából, de fontos számunkra is, akik naponta szembetalálkozhatunk ezekkel a kérdésekkel a gyakorlatban, a mindennapi életben.

Mi, akik olyan területeken élünk, ahol nemzetiségileg vegyes a lakosság, ezt eddig is a legjobban éreztük. Figyelmeztetek mindenkit, amire engem is a néhai öreganyám figyelmeztetett: „Emberek, viselkedjetek úgy, ahogy a világ viselkedik". Nekünk is jó lett volna, ha legalább úgy viselkedünk, mint a szomszédaink. Nem látom okát annak, hogy mi mindig elöl járjunk valamiben, olyasmiben mutassunk példát, amit senki sem tett meg a közeli környékünkön, de gyakran még a távoli világban sem. Abban a demokratikus törekvésünkben és óhajunkban, hogy minél nagyobb demokratáknak mutatkozzunk, minduntalan átlépjük azt, ami a hasznunkra lenne. Íme, volt nekünk egy törvényünk már korábbról is, mondjuk, a nemzeti kisebbségek nyelvének használatáról. Aminek fenntartását most a nemzeti kisebbségek szorgalmazzák.

De felhívom a figyelmüket, hogy a szerb nép nagy részének épp emiatt kellett kiköltöznie Kosovóból, mert egy olyan nyelvet használtak a hivatalokban, a közigazgatásban, amit nem

érthettek meg, s amit nem tudtak használni a hatósági emberekkel való kommunikálásban. Én most nem sorolom fel a sok példát, ami ennek káros hatását mutatja, de amikor most ezt a fejezetet kell tisztáznunk, amikor ezt a törvényt kell meghoznunk, jól meg kell fontolnunk, mit fogadunk el. A törvényeket nem lehet naponta cserélgetni, látjuk, mennyi időbe telik az elfogadásuk, de amikor ilyen törvényről van szó, az idő nem vész kárba. Nekünk kötelességünk mindent megtenni ennek a közösségnek a fenntartásáért. Én még nem nevezem államnak, mert sok elemében fogyatékos még ahhoz, hogy államnak tekinthessük. Rendezzük csak, kérem, ezeket a kérdéseket sorra egymás után az állam javára, ennek a népnek a javára, minden polgárunk javára. Nem származik abból semmi jó, ha egyszerre többféle nyelven kezdünk írni, s aztán soha nem jutunk egyezségre. Vannak dokumentumok, amelyeket öt nyelven írunk. Hát ésszerű ez? Létezik-e ilyesmi bárhol másutt a világban, szeretném én azt látni. Jártam én már sok klinikán, ahol különböző nemzetiségű orvosok dolgoznak, de egyikük sem írt minden nemzet és nemzetiség nyelvén. Csak egy nyelv szolgálhatja a kommunikálást. Ha már előbb megtettük volna azt, amit kell, és leírtuk volna, hogy az államnyelv, a hivatalos nyelv Szerbiában a szerb nyelv, most nem lenne okunk ennyit vitázni egymással. De mi azért vitázunk, mert mindig úgy valahogy döntünk, hogy az örökös vitára, belemagyarázásra ad lehetőséget. Az ilyen vitáknak aztán soha nem lehet véget vetni.

Én már a múltkor is megmondtam, hogy ez a törvény, ha meghozzuk, senkit sem tehet boldoggá, mert mindenki elégedetlen lesz vele. Amikor a nyelvről van szó, kisvártatva kopog valaki a kiskapun, hogy aztán a nagykapu is megnyíljon a másfajta kívánalmak előtt ebben a mi Szerbiánkban. Én úgy látom, hogy ezen törvény által, ha így elfogadjuk, Szerbia lassan, de biztosan felaprózódik. Ha valaki valahol olyan helyzetet teremt, hogy valamelyik nemzetiségi nyelvet teszi hivatalossá, ezzel bizonyos módon elhatárolódik a többiektől, s az országnak abban a részében idővel kizárólagosan ez a nyelv válik használatossá. Mi mondhatjuk, hogy a szerb is használatban lesz, de én ma is hozhattam volna magammal egy halom dokumentumot, ami megmutatja, milyen erős a vágy ezeken a vidékeken a szerb nyelv elsorvasztására. Erről senki nem visel gondot. De én felhívom a figyelmüket, hogy mi kötelesek vagyunk erről gondot viselni. Mert a szerbet nagyon erőteljesen szorítják háttérbe, különböző módon. Kérem szépen, mit jelent ez? Ők támadásra készülnek a szerb állam, a szerb nép ellen. Ez evidens, tudunk róla, és itt mégis annyi időt vesztegetünk el arra, hogy egyeseknek nagyobb kényelmet biztosítsunk. Hiszen ezekről a törekvésekről nem csupán egyetlen nemzeti kisebbség tett tanúbizonyságot. Amennyire én tudom, más nemzeti kisebbségek is készülnek ilyesmire. Miért? Azért, mert látják, hogy gyengék vagyunk, engedékenyek vagyunk, márpedig ha valaki enged az egyik oldalon, engedni fog a másikon is, nem hiába mondják — add oda a kisujjadat, holnap már az egész kezed kell neki. Tény, hogy eddig így viselkedtünk, s ezért jutottunk a mai helyzetbe.

Mit jelent az, hogy neked valaki más nevet akar adni, amikor az csak fordítás lenne? Ha engem Ilijának hívnak, hogy írhatja ezt valaki Alijának? Vagy ha itt, mindenkinek, akit Ilijának hívnak, én Aliját írnék, mert mindegyikük az én területemen él, stb. Aztán így szólítanék mindenkit, és az összes neveket megváltoztatnánk. Kicseréltek nálunk nagyon sok földrajzi nevet is. Pedig én még nem láttam soha olyan világtérképet, amelyen különféle írások lennének. Kérem, ha belső használatról van szó, nevezzék ahogy akarják. Ezt senki sem tiltja, és ilyesféle nyomásnak senki sem lehet kitéve ebben az országban. Mi még soha nem terrorizáltunk senkit, ezt szabadon kimondhatjuk, de mi jogosan tarthatunk ettől úgyszólván mindenki részéről, aki körülvesz bennünket, hisz akik állítólag testvériségben éltek velünk, ők is ezt teszik.

Emiatt van szükség a következetességre, arra, hogy csak azt fogadjuk el, ami nekünk jó és hasznos, a mi saját földünkön.

Elnök:

Ágoston András kért szót.

Ágoston András:

Tisztelt elnök úr, tisztelt képviselők, én nem vettem részt az eddigi vitában, mert csoporttársaim az én véleményem is tolmácsolták, s azt hiszem, elegendő érvet hoztak fel az általunk benyújtott javaslat mellett. Kötelességemnek érzem azonban, hogy mint polgár, akinek nem mindegy, mi lesz itt Szerbiában holnap és holnapután, elmondjam, mit gondolok ebben a pillanatban ennek a törvénynek a meghozatalával kapcsolatban.

Ha ilyen lesz a törvény, ezekkel a változtatásokkal, amelyeket a Szerb Köztársaság Kormánya terjesztett elő, mi együttesen egy lépést teszünk hátrafelé azon az úton, amelyen Európába kellene eljutnunk.

Svájc lakosságának 7-4%-a német, Szerbiában nincs ennyi szerb, és százalékarányban még kevesebben lesznek abban a bizonyos nagyobb Szerbiában. Ilyen helyzetben elfogadni egy törvényt, amelyből legalább három dolog hiányzik — köztük az a lehetőség, hogy a neveket magyarul is ki lehessen írni, továbbá annak a lehetőségnek a megtagadása, hogy ahol legalább 10 %-os a nemzeti kisebbség aránya, ott automatikusan alkalmazni kell a törvényt nyelvük hivatalos használatáról, s végül egy olyan megoldást bevezetni, amit a Kormány javasol a 13. szakasz módosításával, hogy csak az első fokú eljárásban lehessen használni a nemzeti kisebbségek nyelvét — mindez így együtt valami olyan lesz, amit nem fogadhat el és nem érthet meg senki azok közül, akiknek alkalmuk lesz ezekről a megoldásokról a nemzetközi érintkezések során is tanácskozni.

Így csak rezignáltan azt állapíthatom meg, hogy e pillanatban ez a Képviselőház sem azt teszi, amit tennie kellene, hogy így együtt gyorsabban eljuthassunk Európába.

Elnök:

Miloš Bojović kíván válaszolni.

Miloš Bojović:

Vitába kell szállnom Ágoston kollégával. Abból ugyanis, amit Ön mondott, Ágoston kolléga, semmi sem helytálló. Én csupán a 13. szakasz kérdését pontosítanám, amit a nemzetiségi nyelvek használatáról mondott az eljárásokkal kapcsolatban, s hogy emiatt nem kommunikálhatunk Európával. Hát ez valóban hallatlan, hiszen mi nem a nemzeti kisebbségek nyelvén kommunikálunk Európával!

Ami a javaslatot illeti, nekem, aki a Törvényhozási Bizottságot képviselem, meg kell mondanom, hogy ez a javaslat az Alkotmány 8. szakaszán alapszik, amely egyértelműen kimondja, hogy a Szerb Köztársaság egész területén a szerbhorvát nyelv és a cirill írásmód van hivatalos használatban. Ezek szerint az ország egyetlen részében, Feketicsen sem fordulhat elő, hogy hiányzik a szerbhorvát nyelvű névtábla. Ez világos.

A továbbiakban ez áll: a latin betűs írás hivatalos használatának módját a törvény szabályozza.

Kérem szépen, ha már a törvénnyel kapcsolatban a demokráciáról és a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásáról van szó, a 9. szakasz világosan kimondja, hogy Szerbia pontosan ezt akarja, Ágoston úr, nem pedig megnyirbálni valamilyen jogokat, és azután ezt írja: „a községekben, melyekben nagyobb számban élnek nemzetek tagjai" (vagyis horvátok és muzulmánok). Szóval, amit Šešelj úr mondott, neki igaza van, és ez így van.

Majd pedig ezt mondja: „A Szerb Köztársaságnak azon a területein, ahol nemzetiségek élnek, egyidejűleg az ő nyelvük és írásuk is hivatalos használatban van a törvény által meghatározott módon". Szóval, nem csak az ő nyelvük, hanem — az ő nyelvük *is*.

A 12. szakasz kimondja: „Azokra a községekre vonatkozóan, ahol nemzetiségek élnek, meghatározzuk, hogy a nemzetiségi nyelv . . ." igen, itt hiányzik egy „vagy". Márpedig a törvényben akár egy vessző is katasztrófát idézhet elő.

Így hát a törvényjavaslatnak talán gyengéje, hogy szükségtelen megállapítások is vannak benne, amelyeket már más előírások is tartalmaznak, de annyi bizonyos, hogy össze van hangolva az Alkotmánnyal, és semmiben sem sérti sem a nemzetek, sem a nemzetiségek jogait a Szerb Köztársaságban.

Elnök:

Gojko Tošić népképviselőé a szó.

Gojko Tošić:

Tisztelt képviselők, én elállok a vitától, mert előttem Šešelj képviselő már adott egy nagyon kompetens véleményezést. Elméleti fejtegetéseit a nyelvről, a nyelv kulturológiai használatáról én teljes egészében támogatom. Én kérem Önöket és javasolom, hogy kezdjük meg a szakaszonkénti, illetve a részletenkénti döntéshozatalt a törvény elfogadásában.

Elnök:

A vita utolsó felszólalója, Radivoje Papović következik.

Radivoje Papović:

Itt már valóban sok mindent elmondtunk. Végül azonban egy olyan kérdés került előtérbe, hogy nyelvi vagy nem nyelvi kérdés-e ez. Tekintettel a téma komolyságára, mindenekelőtt azt állapítanám meg, s azt hiszem, egyetértenek velem abban, hogy ez elsősorban politikai kérdés, amellyel nekünk mint egyéneknek és mint államnak is nagyon komolyan kell foglalkoznunk, tekintettel a tapasztalatokra és problémákra, amelyekkel eddig szembekerültünk.

Hát elsősorban is, ami nyelvi, vagy nem lenne szabad, hogy nyelvi kérdés legyen, mert ha úgy fogadnánk el, mint nyelvi iránymutatót, akkor azt kellene figyelembe vennünk, amit a nyelvi szabályok írnak elő, főképpen a feliratokkal kapcsolatban. De ha tudjuk, hogy ezek személynevek, amelyek nem fordíthatóak, akkor minek kell erről annyit vitázni? Mi a vitás abban, hogy sem Belgrádot, sem Kosovo Poljet nem lehet lefordítani? Ez szabály, s ha egyszer szabály, csakugyan nem kellene így viselkednünk.

Amikor azonban megengedjük a szabály kontextusától eltérő gondolatvitelt, pontosan odajutunk, ami eddig is érvényben volt Jugoszláviában, különösen ott, ahol nemzeti kisebbségek élnek. Abban a pillanatban, kérem, amikor elfogadtuk azt a megoldást, hogy a névtáblák az ott élő nemzeti kisebbség nyelvének és írásának szabályai szerint kerüljenek kiírásra, a konkrét esetben gyakorlatilag megengedtük Kosovo elalbánosítását.

Kitehetjük-e mi az egyenlőségjelet, kérem szépen, Kosovo Polje és Fise Kosovo közé? Kinek egyenlő ez? Kinek egyenlő?? Kitehetjük-e az egyenlőségjelet Eleskan és Deneral Janković közé? Ez fokozott eltávolodás attól, aminek már egyébként nincs semmi köze a név alapértelméhez. Ez nem ugyanaz. Ki lehet-e egyenlíteni Uroševacot Ferizával? Nem lehet.

Így hát, ha megadjuk a nemzeti kisebbségeknek azt a szabadságot, hogy a hivatalos névtáblákon olyan neveket tüntessenek fel, amilyeneket az ő nyelvszemléletük követel meg, ez nem más, mint belenyugvás a kérdéses területek fokozatos, előbb vagy utóbb bekövetkező elvesztésébe. Ez az, amit itt nagyon komolyan fontolóra kell vennünk. És ez egy komplex kérdés.

A másik komplex kérdés pedig az, amiről így kell gondolkoznunk: ha mi nem állapodunk meg egy közös nyelvről Szerbia egész területére vonatkozóan, nevezzük azt bárhogyan is, hivatalos szerbnek vagy a kommunikáció hivatalos nyelvének, akkor nem egyebet teszünk, mint tudatosan elidegenítjük magunktól a nemzeti kisebbségeket. Tudatosan taszítjuk őket

az elszigeteltségbe, amit nem lenne szabad megtennünk, különösen ma, amikor tudjuk, milyen következményekkel járt és jár ez ma is azokban a térségekben, ahol a nemzeti kisebbségek teljes autonómiát élveznek, s éppen ezért egyáltalán nem járulnak hozzá a közös kérdésfelvetésekhez és megoldásokhoz. Ilyen gyakorlatot egy komoly állam nem engedhet meg magának. És én remélem, hogy ez a Képviselőház erőfeszítéseket tesz avégett, hogy ilyesmi ne legyen többé.

Ha pedig a nemzeti kisebbségek közelítését kívánjuk, én megengedném magamnak azt a jogot, hogy másként gondolkozzam. Egy kicsit másként, továbblépve attól is, amit az Alkotmány ír, mert amit leírtunk, az sem lehet örökös szabály, még kevésbé olyan szabály, amelyet akkor is tiszteletben tartanak, ha ellentétben áll a logikával, a logikával és a gyakorlattal.

Felvetődik a kérdés, amiről saját tényleges tapasztalatai alapján dr. Bulajić is beszélt, milyen írást használjunk az egyetemeken, ahol a nemzeti kisebbségek száma a tízet is elérheti. Tízféle fordítást készítsünk? Eddig, a tapasztalatok szerint, ezt kellett tennünk. Ez azonban, ugyancsak a tapasztalatok szerint, nem vezetett semmiféle egyesüléshez, hanem a megosztáshoz, a türelmetlenség fokozódásához, ami természetszerűen alakul ki mindenütt, ahol a különböző nemzetek érdekei jutnak kifejezésre, azoké a nemzeteké, amelyeket semmiféle alkotmányos rendelkezéssel nem lehet megfosztani jogaiktól ebben az államban. Márpedig mi, kérem szépen, ezt tesszük az Alkotmánnyal és azzal, ahogyan ezekben a törvényes rendelkezésekben viszonyulunk a saját népünkhöz, annak saját államában. Ezt szem előtt kell tartania annak is, aki az Alkotmányt kigondolta és leírta, de nekünk is itt, amikor törvényt alkotunk, amellyel a közös látásmód és problémamegoldások lehetőségét kell kibontakoztatnunk egész Szerbiában.

Ebben az értelemben kívánok felvetni egy új gondolatot, miszerint a kommunikációs vagy szerb nyelv hivatalos használata mellett létezik egy további lépés is — a nyelv nyilvános használata, vagyis a gyűlések, közös összejövetelek nyelve, miután mi arra vagyunk ítélve, hogy együtt éljünk és dolgozzunk. Itt is ennek a nyelvnek kell érvényesülnie, csupán azokat az ismert és elismert normákat tartva tiszteletben, amelyek a nemzetiségek nyelvén folyó oktatásra vonatkoznak, mégpedig az oktatás megfelelő szintjéig, és azokon a területeken, ahol nemzeti kisebbségek élnek.

Ha mi valóban egy modern Szerbiát akarunk, s ha valóban kapcsolatot akarunk teremteni a nemzeti kisebbséggel, akkor ennél se több, se kevesebb nem jöhet számításba. Mert amikor többet tettünk, és amikor a nemzeti kisebbségeknek már saját alkotmányuk is volt, épp akkor következett be Szerbia és a szerb területek legnagyobb rombolása. Ilyen gyakorlatot többé nem engedhetünk meg, ha igazában Szerbia mellett állunk. Ha nem így járunk el, akkor ennek a parlamentnek problémái lesznek a saját népével. Köszönöm.

Elnök:

A részletes vitára jelentkezett képviselők listája ezzel kimerült. Javasolom, hogy térjünk át a véleménynyilvánításra.

Először is, a Szerb Köztársaság Kormánya módosítást terjesztett elő az 1. szakaszra, amely módosítja az 1. és 2. bekezdést, s így hangzik:

— A Szerb Köztársaságban a szerbhorvát nyelv van hivatalos használatban, amelyet amikor a szerb nyelv kifejezésére szolgál — e-ző és ije-ző kiejtésben — szerb nyelvnek nevezünk (a további szövegben: szerb nyelv).

— A Szerb Köztársaságban a cirill betűs írásmód van hivatalos használatban, a latin betűs írás hivatalos használatának módját pedig ez a törvény szabályozza.

— A törvényjavaslat megfelelő rendelkezéseiben a „szerbhorvát nyelv" szavak helyébe a „szerb nyelv" kifejezés kerül, a megfelelő ragos alakban.

Javasolom, hogy szavazzunk róla. Aki Szerbia Kormányának javaslata mellett van, emelje fel a kezét. (Többség.) Köszönöm. Ki van ellene? (Egy szavazat.) Tartózkodott-e valaki a szavazástól? (Senki.) Megállapítom, hogy a Szerb Köztársaság Képviselőháza szavazattöbbséggel elfogadta a Kormány I. módosító javaslatát.

Kérdezem Behlul Nasufi és Batrić Jovanović képviselőket, fenntartják-e saját módosítási javaslataikat... (Batrić Jovanović magyarázni kezdi: Én fenntartom a saját javaslatomat, amelyben a latin betűs írásmód használatát...)

Kérem, én azt kérdeztem, fenntartják-e javaslatukat, vagy nem? (Batrić Jovanović: Én igen.) Behlul képviselőt is kérem, hogy nyilatkozzon. (Behlul Nasufi: Elállok tőle.) Köszönöm. Szavazásra bocsátom Batrić Jovanović módosító javaslatát, amely az 1. szakasz 2. bekezdését így módosítja:

— A Szerb Köztársaság azon területein, ahol olyan teritorializált nemzetek tagjai élnek, melyeknek nemzeti írása latin betűs, a cirill írásmód mellett a latin betűs írásmód is hivatalos használatban van.

A Törvényhozási Bizottság azt javasolja, hogy a Képviselőház ne fogadja el ezt a módosítást. Kérem, a Kormány képviselőjét és a Közoktatási, Testnevelési és Sportbizottság megbízottját, hogy nyilatkozzanak Batrić Jovanović képviselő módosítási javaslatáról.

Njegovan Kljajić:

A Kormány nem fogadja el a módosítást.

Elnök:

Köszönöm. A bizottság sem hagyta jóvá. Szavazásra bocsátom Batrić Jovanović módosító javaslatát. Aki mellette van, emelje fel a kezét. (Hét szavazat.) Megállapítom, hogy a módosítást nem fogadtuk el.

Javasolom, hogy a Képviselőház a Kormány által beterjesztett módosítás szövege szerint fogadja el a Törvény első szakaszát. Aki mellette van, kérem, emelje fel a kezét. (Többség.) Ki van ellene? Kérem, technikai kérdésről van szó... Tessék

Várady Tibor:

Erre már a Törvényhozási Bizottság is rámutatott. Ez egy technikai hiba. Az előbb elhangzott 3. bekezdés ugyanis, amelyet Ön, elnök úr, felolvasott, nem képez törvényszöveget a Kormány módosításában. Az tehát nem tartozik a törvénybe, de mi úgy fogadtuk el, mintha beletartozna. Az csupán egy utasítás a törvényszöveg írására, hogy ne történjen félreértés.

(Az elnök és Miloš Bojović is helyesel: Jól van, világos.)

Elnök:

Köszönöm. Megyünk tovább. Batrić Jovanović képviselő módosító kiegészítést javasol a 3. szakasz 3. bekezdéséhez, a következő szöveg szerint:

— A Szerb Köztársaság gyáraiban készült ipari termékekhez mellékelt minden szükséges utasítást szerbhorvát nyelven és cirill betűkkel, angol nyelven, valamint Jugoszlávia más népeinek nyelvén és írásmódján kell leírni.

A Törvényhozási Bizottság azt javasolja a Képviselőháznak, hogy ne fogadja el ezt a módosítást. Kérem a Kormány és az illetékes bizottság véleményét a módosításról. (Mind a két részről: Nem fogadták el.) Szavazásra bocsátom Batrić Jovanović módosítási javaslatát. Kérem, emeljék fel a kezüket, akik mellette vannak (Nyolc szavazat.) Megállapítom, hogy a módosítást nem fogadtuk el.

Javasolom, hogy a Képviselőház fogadja el eredeti megfogalmazásában a 3. szakaszt. Ki van mellette? (Nagy többség.) Ki van ellene? (Hat szavazat.) Ki tartózkodik? (Senki.) Megállapítom, hogy a Képviselőház szavazattöbbséggel meghatározta a 3. szakasz szövegét.

A Szerb Köztársaság Kormánya módosított szöveget terjesztett elő az 5. szakaszra, amely eszerint most így hangzik:

— A hivatalosan használt szöveget a nemzetiségek nyelvén és írásmódján (a további szövegben: nemzetiségi nyelv) a szerb nyelvű szöveg után, az alá vagy attól jobbra kell kiírni, azonos formájú és nagyságú betűkkel. Ha több nemzetiségi nyelv van hivatalos használatban, ezek a szövegek az ábécé sorrendjében követik a szerb nyelvű szöveget. A földrajzi nevek és a személynevek, amelyek más nyilvános feliratokon szerepelnek, nem cserélhetők fel más megnevezésekkel ill. nevekkel, de nemzetiségi nyelven íródnak, összhangban az illető nyelv helyesírási szabályaival.

Kíván-e valaki hozzászólni ehhez a módosítási javaslathoz? . . . A Törvényhozási Bizottság elnöke, Miloš Bojović képviselő kért szót.

Miloš Bojović:

Ma reggeli ülésünkön mi úgy ítéltük meg, hogy ez jogilag elfogadható, amennyiben a Képviselőház ezt célirányosnak tekinti, de a harmadik mondatban két változtatást javasolunk. Ezeket a Kormány is elfogadta. Azt mondja: „A földrajzi nevek és személynevek, amelyek más nyilvános feliratokon szerepelnek . . .", mi törölnénk a „más" szót, s maradna a „nyilvános feliratokon". Ezenkívül az utolsó szavak között sem tartjuk indokoltnak a „helyesírási szabályok" említését, hanem azt írnánk: „összhangban az illető nyelv helyesírásával". A Kormány jóváhagyta ezeket a változtatásokat.

Elnök:

Ivica Čolak népképviselő kért szót.

Ivica Čolak:

Tisztelt népképviselők, minthogy a mi képviselői csoportunk, Miković, Várady és én módosítást terjesztettünk elő erre a szakaszra, én kérném, hogy jogommal élve megindokoljam ezt a mi javaslatunkat.

Úgy látom, hogy a mi szövegünkkel kapcsolatban nagyon fontos lenne két dolgot megmagyarázni. Az egyik az elnevezések hivatalos használata, a másik pedig az elnevezések használata a nemzetiségek részéről. Ezek a lényeges dolgok. Szerintünk a szövegnek így kellene hangzania: „A szerbhorvát földrajzi elnevezések hivatalosak, s ezek vannak hivatalos használatban a Köztársaság egész területén, de használhatók és kiírhatók a nemzetiségek nyelvén elfogadott elnevezések is". Mi tehát sehol nem mondjuk, hogy ezek az elnevezések hivatalosan használhatók. Kérem, hogy ezt vegyék tekintetbe.

Šešelj kolléga szépen megmondta: turisztikai célból egy-egy helység a nép körében járatos névvel is megjelölhető.

De mondanék még néhány szót. Először, hogy mi a célja ennek a törvénynek, másodszor pedig, hogy mi érhető el vele.

Elnök:

Kérem, a törvényről befejeztük mind az elvi, mind a részletes vitát. Most a módosításokról van szó.

Ivica Čolak:

Csak racionálisan akartam kihasználni az időt, hogy ne jelentkezzem két ízben is, de rendben van.

Elnök:

Az Önök módosítási javaslata is sorra kerül. De menjünk sorjában. A Kormány módosításáról hallottuk a Törvényhozási Bizottság véleményét és szöveghelyesbítési javaslatát, amelyet a Kormány is elfogadott. Szavazásra bocsátom a Kormány módosító javaslatát.

Radomir Gajić:

Ezzel megsértjük az ügyrendet.

Elnök:

Nem sértjük meg, majd megmagyarázom. Később a többi javaslat is sorra kerül, és ne legyünk türelmetlenek.

Radomir Gajić:

A szóbanforgó javaslat ugyanarra a szakaszra vonatkozik, s az ügyrend szerint előbb a képviselők módosító javaslatairól kell döntenünk, a Kormány és az illetékes bizottságok pedig csak utána következhetnek.

Elnök:

Kérem szépen, amint látták, a Kormány módosítása több dologra vonatkozik, de a továbbiakban az egyes képviselők és képviselői csoportok javaslatairól is nyilatkozni fogunk, amennyiben azok eltérnek a kormányjavaslat szövegétől.

Ezért javasolom, hogy előbb erről a javaslatról döntsünk, amelyet már felolvastam, s amelyre a Törvényhozási Bizottság is megjegyzést tett a Kormány jóváhagyásával. Aztán pedig sorra vesszük a többit, mert van néhány egyéni és csoportos javaslat is, azokról szintén döntenünk kell.

Páll Sándor népképviselő kér szót.

Páll Sándor:

Bocsánat, de úgy látom, a kollégának igaza volt. A törvénynek létezik egy alapszövege. A Kormány mint egyenrangú javaslattevő, beterjesztette módosító javaslatát a népképviselők elé. Elnézést, de nekünk előbb az alapszövegről kellene döntenünk, s utána rátérni a módosításokra, beérkezésük sorrendjében. Amennyiben elfogadjuk a Kormány javaslatát, akkor tárgytalanná válik a képviselők minden korábbi javaslata, hiszen ők nem erre a szövegre terjesztették elő módosító javaslatukat. Szóval, mindenekelőtt a Kormány elsődleges szövegét kellene megvitatnunk, majd pedig a képviselők arra vonatkozó módosító javaslatait, mert így prejudikáljuk a dolgokat, és tárgytalanná tesszük az előterjesztéseket.

Elnök:

A kormány visszavonta az elsődleges szöveget, és V. módosító javaslatában új szöveget terjesztett elő, azt, amelyet felolvastam. Ezt a képviselők is megkapták, de ha kell, még egyszer felolvasom. (Hangok: Nem kell!)

Kérem, ki van a Kormány módosító javaslata mellett, azzal a bejavítással, amelyet a Kormány elfogadott? (A nagy többség felemeli a kezét.) Ki van ellene? (Kilenc.) Ki tartózkodik? (Senki.)

Folytatjuk. Felteszem a kérdést Behlul Nasufi képviselőnek és képviselői csoportjának, megmaradnak-e az ugyanerre a törvényszakaszra vonatkozó módosító javaslatuk mellett? Behlul Nasufi képviselőé a szó.

Behlul Nasufi:

Sokféle magyarázattal lehetne itt szolgálni, de én csak egyet mondok. A népek évszázadok óta élnek együtt, és eddig soha senkit sem zavart az, hogy az albánok a maguk városait Pej-nek, Szerb Peć-nek, Török Ipek-nek nevezték. (Moraj a teremben.)

Megmaradok a módosító javaslat mellett.

Elnök:

Megyünk sorjában. A képviselők szóban forgó csoportja azt javasolja, hogy az 5. szakasz 1. bekezdésének első sorában levő „nyelvek" szóhoz adjuk hozzá: „és írások", s hogy ilyen megoldást alkalmazzunk "a többi megfelelő rendelkezésben is, amelyet a Közoktatási, Testnevelési és Sportbizottság elfogadásra ajánl a Képviselőháznak".

A Törvényhozási Bizottság úgy véli, hogy az 5. szakasz 1. bekezdésének technikai átszövegezésével, azzal, hogy a „nyelvek" szó mellé „az írások" is odakerült, s ez kiegészült a „(további szövegben: nemzetiségi nyelvek)" szöveggel, ezzel egyszerűbb módon megoldódott a javaslatba foglalt követelés. Elégedettek-e ezzel a megoldással a javaslat előterjesztői? (Jóváhagyó helyeslés.) Igen. Köszönöm.

A népképviselők csoportja: Milan Miković, Ivica Čolak és Várady Tibor módosító javaslatot tett az 5. sz. 2. bekezdésére, amely így hangzik: „A szerbhorvát földrajzi nevek általános érvényűek, és ezek vannak hivatalos használatban a Köztársaság egész területén, de használhatók és kiírhatók a nemzetiségek nyelvében évszázadok óta létező elnevezések is. Ha más neveket és más nyilvános feliratokat írnak ki a nemzetiségek nyelvén, azok tartalmilag nem változtathatóak".

A Törvényhozási Bizottság azt javasolja a Képviselőháznak, hogy fogadja el ezt a módosítást. Kérem a Kormány, valamint a Közoktatási, Testnevelési és Sportbizottság képviselőjét, hogy közöljék állásfoglalásukat. A Kormány képviseletében Njegovan Kljajićé a szó.

Njegovan Kljajić:

Ezt a javaslatot a Kormány nem fogadta el, hanem beterjesztette saját módosítási javaslatát az 5. szakaszra, amelyet a Képviselőház már elfogadott.

Elnök:

Hallották, a Kormány nem fogadta el, mert kidolgozta saját javaslatát, amellyel, szerinte, ezt a kérdést is rendezte. Az illetékes bizottság ugyanilyen álláspontra helyezkedett. Megmarad-e saját módosítása mellett a képviselői csoport? (Igen.) Akkor szavazzunk. Ki van a képviselői csoport javaslata mellett? (12 szavazat.) Megállapítom, hogy a javaslatot nem fogadtuk el.

Behlul népképviselő ugyancsak az 5. sz. 2. bekezdésére nyújtott be módosító javaslatot, időrendileg valamivel később, mint az előbbi képviselői csoport. Ez így hangzik: „A földrajzi és más neveket, egyéb nyilvános feliratokat a nemzetek és nemzetiségek eredeti nyelvén kell kiírni". A Szerb Köztársaság Kormánya és a Törvényhozási Bizottság ellenzi ezt a módosítást. Szavazásra bocsátom Behlul Nasufi népképviselő módosító javaslatát. Aki mellette van, emelje fel a kezét. (Nyolc szavazat.) Megállapítom, hogy a javaslatot nem fogadtuk el.

Javasolom a Képviselőháznak, hogy az 5. szakasz szövegét a Kormány által előterjesztett módosítás és a Törvényhozási Bizottság kiegészítése szerint fogadjuk el. Kérem, aki mellette van, emelje fel a kezét. (Többség.) Ki van ellene? (Hat.) Ki tartózkodott a szavazástól? (Kettő.) Megállapítom, hogy a Képviselőház meghatározta az 5. szakasz szövegét.

Áttérünk a 6. szakaszra. Módosító javaslatában a Kormány ennek a szakasznak a törlését indítványozza. Megnyitom a vitát, ki kér szót? (Senki.) Ki van mellette? (Többség.) Ellene? (Egy.) Ki tartózkodott? (Négy.) Megállapítom, hogy a Képviselőház szótöbbséggel elfogadta a Kormány módosító javaslatát.

Fenntartja-e Batrić Jovanović képviselő a maga módosító javaslatát?

Batrić Jovanović:

Én a Kormány szövegjavaslatára terjesztettem elő módosítást, mert az valójában arra hívta fel a polgárokat, hogy latin betűvel írják beadványaikat. Javaslatommal én csak jogbiztonságot akartam nyújtani mind azoknak, akiknek nemzeti írásmódja latin betűs.

De ez alkalommal még valami mást is szóvá tennék. Ha már a latin betű a szerbek másodlagos írásmódja, akkor miért érzik magukat elnyomottnak a szerbek mindenütt, ahol eltiltják őket a cirill betű használatától? Ámde, mivel a Kormány most kihagyta ezt a szakaszt, én is visszavonom a javaslatom, amely így tárgytalanná vált.

Elnök:

Javasolom, hogy a Kormány előterjesztése szerint töröljük el a 6. szakaszt. (Jóváhagyás.)

A Kormány következő javaslata új, 2. bekezdéssel egészíti ki a 7. szakaszt, s ez így hangzik: „A vállalatok, intézmények és egyéb jogi személyek, a műhelyek és más tevékenységi formák cégnevében az árujelként szolgáló rész kiírható csak latin betűkkel".

És néhány szerkesztési változás: a 7. és 8. szakasz 4. és 5. szakasszá válik, míg az eddigi 4. és 5. szakasz a 6. és 7. helyre kerül. Ugyanakkor eggyel csökken a 9—24. szakasz sorszáma, tehát ezeknek a száma most 8—23-ig terjed. Van-e hozzászólás?

Danilo Marković:

Azt hiszem, úgy kellene mondani, „csak latin betűkkel is", mert az „is" nélkül úgy hangzik, mintha megtiltanánk a cirill betű használatát. Ezért kérem a Kormányt, hogy fogadja el ajánlatomat.

Njegovan Kljajić:

A cirill írásmód lehetőségét már a kérdéses szakasz 1. bekezdése szavatolja. Ezt semmi szükség megismételni, csak zavart keltene. A 2. bekezdés csak a kivételt szolgálja. A cégnevek tehát, szabály szerint, cirill betűkkel íródnak, de kiírhatók csak latin betűkkel is. Mármint abban a kivételes esetben, amikor a cég nevében olyan védjegyként szolgáló kifejezés szerepel, amely csak latin betűkkel írható ki. Ez hát kivétel a szabály alól, hogy mindent cirill betűkkel kell kiírni, de mellette latin betűs kiírás is megengedhető.

Elnök:

Hallottuk Danilo Marković képviselő indítványát, és a kormányképviselő magyarázatát. Eszerint a Kormány nem fogadja el az indítványt? (Nem.) A baj az, hogy az indítvány nincs módosító javaslatba foglalva. Így csak a kormányjavaslatról szavazhatunk.

Batrić Jovanović:

Én mégis azt javasolom, hogy erről a „csak" szóról külön szavazzunk, minthogy ezek a szakaszok most jobbra-balra eltolódnak. Valójában ez a 7. sz. 2. bekezdésére vonatkozó módosító javaslat.

Elnök:

A kormánymódosítás világos, azt írásban is megkaptuk. Én kérem, hogy aki a kormánymódosítás mellett van, emelje fel a kezét. (Többség.) Ki van ellene? (12 szavazat.) Ki tartózkodik? (Négy.) Amint látjuk, a többség elfogadta a Kormány javaslatát.

Erre a szakaszra Batrić Jovanović képviselő is tett módosító indítványt. Kérdezem, kitart mellette? (Igen.) Az ő javaslata szerint a „latin betűkkel is" szavakat „angol nyelven is" szavakkal kellene kicserélni. Ezt a Törvényhozási Bizottság nem hagyta jóvá. Mint látom, a Kormány sem. Mivel Batrić Jovanović kitart mellette, szavazásra bocsátom. Aki elfogadja, emelje fel a kezét. (Három szavazat.) Megállapítom, hogy a javaslatot elvetettük.

Javasolom, hogy a Képviselőház a javasolt szöveg szerint határozza meg a 7. szakaszt, együttesen a Kormány kiegészítő szövegével. Aki mellette van, emelje fel a kezét. (Többség.)

Ki van ellene? (Senki.) Ki tartózkodik? (Hat szavazat.) Megállapítom, hogy a Képviselőház szótöbbséggel meghatározta a 7. szakasz szövegét.

A képviselők egy csoportja módosító javaslatot tett a 8. szakaszra. Eszerint:

„A közlekedési jeleket valamennyi közút mentén, a helység- és folyóneveket, az útjelzőket, az utcaneveket és más feliratokat a nyilvános helyeken cirill és latin betűkkel kell kiírni közös vagy különálló táblákon és más útbaigazító lapokon".

A Kormány és a Törvényhozási Bizottság ellene van ennek a javaslatnak. Aki mellette van, kérem, emelje fel a kezét. (Tíz szavazat.) Megállapítom, hogy a képviselői csoport módosítását elvetettük.

Batrić Jovanović képviselő azt a módosítást javasolta, hogy a 8. szakaszba foglalt rendelkezés a 3. szakasz kiegészítéseként szerepeljen. Ezt a javaslatot a Törvényhozási Bizottság elvetette.

Batrić Jovanović képviselő módosítást javasol a 11. szakaszban is az „attól jobbra" szavak kihagyásával. A Törvényhozási Bizottság ezzel sem ért egyet. Mi a Kormány és az illetékes bizottság véleménye?

Njegovan Kljajić:

A Kormány nem fogadja el.

Batrić Jovanović:

Ez nem jogi kérdés, és nem szükségszerű a Törvényhozási Bizottság beleegyezése. A lényeg, hogy ez a törvény a szerb nyelvvel szemben nem részesíthet előnyben más nyelvet, valamelyik nemzeti kisebbség vagy itt élő nemzet nyelvét. Elég, ha azt mondjuk, hogy ezek a feliratok a szerb szöveg alá kerülnek, de minek kell ehhez hozzátenni — „vagy tőle jobbra"? Miért jobbra?

Njegovan Kljajić:

Felhívom a figyelmet arra, hogy a nemzetiségi nyelven való kiírást az 5. szakasz 1. bekezdése szabályozza a „jobbra vagy alá" elv alapján, ami pontosan meghatározza a kiírás szabályát. Eszerint nincs helye a további vitának, hiszen ezt a szabályt már törvényerőre emeltük.

Elnök:

Szavazásra bocsátom Batrić Jovanović módosító javaslatát. Ki ért egyet vele? (Tíz szavazat.) Megállapítom, hogy a módosítást nem fogadtuk el.

A képviselők egy csoportja 2. bekezdésként kiegészítést javasol a 12. szakaszhoz, ami így hangzana:

„A nemzetiségek nyelvét és írását hivatalosként használó területek azok a községek, ahol az egyes nemzetiségek ott született és ott élő tagjainak arányszáma eléri a lakosság 10 %-át. Amennyiben ez az arányszám kisebb, a község statútuma szabályozza a nemzetiség nyelvének és írásának hivatalos használatát."

A Kormány és a Törvényhozási Bizottság azt javasolja, hogy a Képviselőház ne fogadja el ezt a módosítást. Szavazzunk. Ki van mellette? (Nyolc szavazat.) Megállapítom, hogy a módosítást nem fogadtuk el.

Egy hang a teremből:

Az sem indokolt, hogy a községeknek ilyen nagy meghatalmazásuk legyen egy ilyen fontos kérdésben. Ezért írjuk oda: „Szerbia Képviselőháza határozza meg, hol használható a nemzeti kisebbségek nyelve".

Elnök:

Megállapítom, hogy nincs módosító javaslat, ami alapján ezt elfogadhatnánk.

Miloš Bojović:

A 12. szakaszt a nyolcadik szakasz alapján egy „és" beiktatásával pontosíthatnánk: „és nemzetiségi nyelven".

Njegovan Kljajić:

Igen, így valóban a Törvény szellemében járnánk el, hiszen a szerb nyelv mindig hivatalos használatban van, a nemzetiségi nyelv pedig csak egyidejűleg a szerb nyelvvel. Így hát az „és" hozzáadása nem ferdíti el az alapértelmet. (Egy hang a teremből: És az én javaslatom?) Arra nincs mód. Arra nincs módosító javaslat . . .

Elnök:

Ezek szerint a Kormány elfogadja Miloš Bojovićnak, a Törvényhozási Bizottság elnökének kiegészítő javaslatát az „és" beiktatásáról. Ezért javasolom, hogy mi is így fogadjuk el. (Helyeslés.)

A képviselők egy másik csoportja ugyancsak ezt a szakaszt kívánja kiegészíteni egy új bekezdéssel, amely így hangzana:

„A községi képviselőtestületek és szerveik előírásai és más általános aktusai egyidejű autentikus szövegben jelennek meg a nemzetek és nemzetiségek nyelvén ott, ahol ezek a nyelvek és írások hivatali használatban vannak".

A Kormány és a Törvényhozási Bizottság azt javasolja a Képviselőháznak, hogy ne fogadja el ezt a módosítást. Kérem, szavazzunk róla. Ki van mellette? (Nyolc szavazat.) Megállapítom, hogy a kiegészítést elvetettük.

Javasolom a Képviselőháznak, hogy a 12. szakaszt a javasolt megfogalmazásban határozzuk meg. Ki van mellette? (Többség). Ellene? (Kilenc szavazat.) Ki tartózkodott? (Kettő.) Megállapítom, hogy a Képviselőház meghatározta a 12. szakasz szövegét.

A köztársasági Kormány módosító javaslatot terjesztett elő a 13. szakaszra, amely így hangzik:

„Az első fokú közigazgatási, bűnvádi, perbeli és más eljárásokat, amelyeken a polgárok jogairól és kötelességeiről döntenek, szerb nyelven folytatják le.

Az 1. bekezdés szerinti eljárás azon a nemzetiségi nyelven is lefolytatható, amely hivatalos használatban van az eljárást lefolytató szervben, illetve szervezetben.

Amennyiben az eljárást folytató szerv, ill. szervezet hatásköre több községre terjed, az eljárás nyelve azok a nemzetiségi nyelvek lehetnek, amelyek hivatalos használatban vannak a szerv, ill. szervezet által felölelt községekben, mégpedig azon ügyfelek — nemzetiségek tagjai esetében, akiknek lakóhelyi községében a nemzetiség nyelve hivatalos használatban van.

Ha az eljárásban csak egy ügyfél, valamely nemzetiség tagja vesz részt, kívánságára az eljárás azon a nemzetiségi nyelven folyik, amely hivatalos használatban van az eljárást folytató szervben, ill. szervezetben.

Ha az eljárásban több ügyfél vesz részt, akiknek nyelve nem azonos, az eljárást a hivatalosan használt nyelvek egyikén folytatják le, az ügyfelek megegyezése szerint.

Ha az ügyfelek nem tudnak megegyezni az eljárási nyelvről, akkor ezt az eljárást folytató szerv, ill. szervezet határozza meg, kivéve, ha valamelyik ügyfél nem kéri a szerb nyelvű eljárást, amikor is ezen a nyelven kell lefolytatni az eljárást".

Szavazásra bocsátom a Kormány módosító javaslatát. (Mellette: többség, ellene: nyolcan, tartózkodnak: ketten.) Megállapítom, hogy a többség elfogadta a módosítást . . . (s ezzel a 13. szakasz teljes szövegét is).

A képviselők egy csoportja módosító javaslatot tett a 3. bekezdésre, amely így hangzik: „Amíg nem határozzák meg az eljárási nyelvet (nyelveket), addig azt a nyelvet használják,

amelyen az eljárást kérő ügyfél megírta beadványát, a többi ügyféllel folyó eljárásban pedig a nemzetek és nemzetiségek azon nyelveit használják, amelyeknek a község statútuma egyenrangúságot biztosít".

A Kormány és a Törvényhozási Bizottság ezt nem tekinti elfogadhatónak. Ki szavaz mellette? (Hét szavazat.) A módosítást tehát elvetettük...

A 14. szakaszra nincs módosító javaslat... A 15., a 17. és a 19. szakaszra vonatkozóan pedig a képviselők egy csoportja egyaránt azt javasolja, hogy a „nemzetiségi nyelv" után az „írást" is oda kell tenni, amit az illetékes bizottság is helyénvalónak talált...

Njegovan Kljajić:

Elnézést kérek, de... ezek a javaslatok indokolatlanok. Ezt a megoldást ugyanis gyakorlatilag már az 5. szakasz módosításával elfogadtuk, vagyis technikailag más megoldást alkalmaztunk. Lényegében tehát ezeket a módosításokat beiktattuk a szövegbe, s nincs értelme a szavazásnak.

Elnök:

Akkor térjünk át Behlul Nasufi módosító javaslatára, amely szerint a 19. szakasz 2. bekezdésében törölni kellene az „és" szócskát. A Kormány és az illetékes bizottság ellene van ennek. Kérdezem Behlul Nasufit, kitart-e a javaslat mellett? (Nincs jelen.) Mindegy, nekünk szavaznunk kell. Ki van mellette? (Senki.) Megállapítom, hogy a módosítást elvetettük.

Áttérünk a 20. szakaszra. A képviselők egy csoportja azt javasolja, hogy az eredeti szöveget a következő szavakkal egészítsük ki: „összhangban az adott nyelvek helyesírási szabályaival". Az oktatási bizottság ezt helyénvalónak, a Kormány és a Törvényhozási Bizottság pedig fölöslegesnek tartja.

Ugyanerre a szakaszra Radoš Terzić is módosító javaslatot adott, amely szerint az ott tárgyalt „közleményeket, felhívásokat és a nyilvánosságnak szánt egyéb értesítéseket" az ő megfogalmazásában „kétnyelvűen", előbb szerbhorvátul, majd pedig a hivatalosan használt nemzetiségi nyelven kell kiírni".

A Kormány és a Törvényhozási Bizottság véleménye szerint erre a módosításra sincs szükség. Javasolom, hogy előbb a képviselői csoport indítványáról határozzunk. Ki szavaz mellette? (Hat szavazat.) Tehát a módosítást nem fogadtuk el.

Radoš Terzić módosító javaslata van soron. Ki van mellette? (Négy szavazat.) Megállapítom, hogy ezt a módosítást sem fogadtuk el...

Van itt még egy módosítási javaslat, amelyet Momčilo Grubač képviselő terjesztett elő, s amely a 24. szakasz törlését irányozza elő. A Kormány és a Törvényhozási Bizottság elfogadhatónak ítélte meg ezt az indítványt. Ki van mellette? (Mindenki.) Ellene? (Senki.) Ki tartózkodott? (Senki.) Megállapítom, hogy ezt a módosítást egyhangúlag elfogadtuk.

Ily módon, mélyen tisztelt népképviselők, a Képviselőház meghatározta mindazoknak a törvényszakaszoknak a szövegét, amelyekre módosító javaslatok érkeztek be, s így egyúttal meghatároztuk A nyelv és írás hivatalos használatáról szóló törvény végérvényes szövegét.

Nagy József fordítása

Original scientific paper

HOVÁNY LAJOS

A BÁCSKAI FOKGAZDÁLKODÁS EMLÉKEI[1]

„Szerintem minden egészséges nemzeti magasműveltségnek a népi műveltségből kell kiindulnia és gyökereivel e műveltségbe kell kapaszkodnia még akkor is, amikor ez már nem él ugyan, de a kutatók, gyűjtők hagyománymentő és a tudósok rendszerező munkája révén megmentett tárgyak, leírt szövegek, felvett és lejegyzett dallamok meg egyebek alakjában még előttünk áll. Megvalósult példákból kiindulva igazi nemzetnek csak azt tartom, amely első, elengedhetetlen lépésnek a maga népi műveltségének minél tökéletesebb megismerése után tesz tudatosan lépéseket sajátos magasműveltsége kialakítására." (Szabó T. Attila: Tallózás a múltban. — Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1985)

1. Bevezetés

A mai vízépítő gyakorlat általában tényként fogadja el, hogy a Duna és a Tisza árterének nagy, áthatolhatatlan mocsarai ősi formájukban itt a Bácskában maradtak meg legtovább. Változtatásokra csak a XVIII. század végén és a XIX. század elején a Ferenc-csatorna építési munkálataival került sor.

A fenti nézet újraértékeléséhez alapot nyújt a fokgazdálkodásra utaló földrajzi, történelmi, néprajzi, nyelvészeti és vízépítészeti helyi jellegű irodalom. Mindezt alátámasztja a három térképtár[2] kéziratos térképeinek kutatása is.

2. Fokgazdálkodás a Duna és a Tisza árterében

A Duna és a Tisza árterében összegyűjtött földrajzi nevek alapján fellelhető egy csatorna, amely a fokgazdálkodás alapját képezte (3—7, 9—11, 14, 17—19, 21, 28—32, 35—36, 43—44, 47—48, 50, 52—54, 60, 63—64, 66—68, 73—74).

Amikor a folyó áradáskor kezdi elfoglalni árterét, vízzel telt keresztmetszete hirtelen megnő, s ennek következtében sebessége illetve hordalékmozgató ereje lecsökken. Így a lerakódó hordalék a folyóparton lapos, alig észrevehető töltéssé alakul, amely akadályozza a víz kilépését a következő áradás idején, azaz apadáskor a mederbe való visszavonulását (3—7).

Azt a csatornát, amely ezeket a töltéseket átvágta, foknak[3] nevezték, míg az ártér azon területét, amelyet a fok vízzel látott el, palénak[4] hívták.

A. F. Marsigli *Danubius Pannonico-Mysicus* c. munkájában említett foch a folyót az árterében elhelyezkedő mocsárral kötötte össze (4,7). Az első töltésátvágást valószínűleg maga az áradó víz végezte, míg később felismerték előnyeit, s mesterséges átvágásra, azaz csatornázásra került sor (64). Andrásfalvy szerint e csatornákat a palék legmélyebb pontja felé nyitották, mégpedig úgy, hogy áradáskor bennük a víz a folyóval ellentétes irányban folyt. Fenékesésük a palétól a folyó felé lejtett, így a palékba befolyó víz kevesebb hordalékot rakott le, és ezért apadáskor üríthetőkké váltak (4,7).

E rendszerben halászat folyt gerebenek alkalmazásával.[5] Áradáskor a kinyitott gerebeneken át a palék vízzel és hallal töltődtek fel, majd apadáskor a bezárt gerebenek mögött a halak e halastavak foglyaivá váltak (4). Ily módon ez a gazdálkodás nem akadályozta, hanem lehetővé tette a folyópartok benépesedését (3).

Az elmondottak alapján a fokgazdálkodás jellemzői a következők (4):

1. az ár egyenletesebben töltötte fel árterét, így csökkent romboló hatása;
2. apadáskor a folyó nagyobb mértékben vonult vissza medrébe, így a víz nem posványosodott, tehát egészségesebb volt az élet mind benne, mind pedig a partján;
3. a palék melegebb, sekélyebb vizében fejlődött apróhal visszavonulhatott a folyóba a bezárt gerebenen át;
4. az árvíz öntözte az ártéri erdőket, gyümölcsösöket, legelőket és kaszálókat; és
5. lehetővé vált az ártéri vízi közlekedés.

E gazdálkodás a XIV—XV. században élte virágkorát (3, 10).

A latin nyelvű okiratok a fokokat piscina,[6] lacus, lacus arundinosus, alveus, meatus, fossatum, locus arundinosus, alveus arundinosus, introitus aquae, vena, rivulus, fluvius, parva aquae (3), caverna (68) megjelöléssel írták le. Ennek az az oka, hogy terepbejárások alkalmával kiderült: a fok sok helyütt meder, nádas, ér, tó stb. volt (3).

E gazdálkodás következtében a halak annyira elszaporodtak, hogy Galeotti Marzio Magyarország XV. századbeli nagy folyóiról szólva azt állította, hogy azok 2/3 részben vízből és 1/3 részben halból álltak (3—4). Wernherus 1529-ben a tiszai halászat kapcsán megemlíti, hogy apadáskor, néha annyi hal maradt a halastavakban, hogy azok, a halászok nagy kárára a gerebeneket (rekesztéseket) áttörve tértek vissza a folyóba (4, 11). A fokokban hordalék rakódott le és a medrüket nád, valamint gaz nőtte be, következésképpen szükségessé vált karbantartásuk (4, 11).

Védelmi okokból a XV—XVI. század táján nagyobb vízépítési beavatkozásokra is sor került (30). Ilyen beavatkozás valószínűleg a Bácskában is történt.[7] Minthogy éppen a mocsarasítás volt a lényege, néhány területen lehetetlenné vált a fokgazdálkodás.

A mohácsi vész után, a török előrenyomulással, megcsappant a folyópartok lakossága, így nem volt aki karbantartsa e rendszereket: a fokok és a palék elmocsarasodtak és benőtte őket a gaz.[8] A rossz állapotokat a nagymérvű vízimalom-használat is fokozta (30). Így nem csoda, ha a folyórendezések „ősi állapotok"-tól mentették meg a vidéket.

A fokgazdálkodás nyomai megtalálhatók még a törökök kiűzése után is. A sárközi halászok a XVIII. század végén arra kérték a vármegyét, hogy ne építtessen velük töltést, mivel az árvíz hasznot hajt: több a haluk és a szénájuk, valamint nem posványosodik az ártéri víz (4—5, 7).

A XIX. századi helynévkutatás az Árpád-kori okiratokban 3—4000 halastavat talált főleg a nagy folyók közelében (3—4, 6, 29, 48). Kialakultak olyan nézetek is, hogy e halastavak szükségtelenek voltak, mivel különben is elég hal volt a folyókban (3). Ezen állítás tudományos vita tárgyává vált, amely napjainkig elhúzódott (3—7, 10, 28—30, 38, 48, 63—64).

Holott az ellenkezője felel meg a valóságnak: e gazdálkodásnak köszönhető a halak nagy mennyisége (3—7).

E vitát összegezve megállapíthatjuk, hogy a nagyszámú halastó (3—4, 6—7):

— egy része valódi halastó,

— másik része talán egy-egy folyószakasz,[9]

— fennmaradt hányada pedig palé lehet.

3. A fokgazdálkodás kutatása a Bácskában

A bácskai földrajzi nevek első gyűjtői[10] Vályi András,[11] Fényes Elek (21—22) és Pesty Frigyes[12] voltak, a víznévgyűjtést illetően pedig Ortvay Tivadar (48) végzett úttörőmunkát.

A múlt század végén és e század elején Bácska vízrajzával Fridrik Tamás (23), Mita Petrović (61—62), Iványi István (31), Csánki Dezső (17), Dudás Gyula (8), Roediger Lajos (8) és Borovszky Samu (14)foglakozott. Nyomdokaikat napjainkig számos kutató követi (12, 15, 20, 25—28, 37—38, 40—41, 43—45, 47, 50—59, 69, 71).

Mivel környezetünk az idők folyamán állandóan változik, a régi vízgazdálkodás kutatásában nagy segítséget jelentenek a régi útleírások (16, 24), a szűkebb hazánkról készült térképek, valamint az itt élő lakosság körében gyűjtött mai adatok is.[13]

Ezen adatok birtokában vízrajzi ismereteink nagyjából ezer évet fognak át.

A fokok felkutatásában, ha lehetséges, vezérfonalként azok valószínű működését kell alapul venni: mármint azt, hogy bennük a víz tudott-e oda-vissza folyni. Az eddig átnézett kéziratos térképeket alapul véve, Bácska területén a XVIII. század elejétől a XX. század elejéig a fokok száma száznál is több volt. Ez a szám még megközelítőleg sem végleges, hiszen a térképátnézés kezdeti szakaszában van. A mai helynévkutatás is regisztrálja a fokokat. Ezek megnevezésükben még mindig fokok,[14] vagy pedig határrészek,[15] belterületek,[16] nádas, vizes területek[17] és erecskék.[18]. Mivel Bácska többnemzetiségű terület, a foknak más nyelvű meghatározása is fellelhető. A fok szláv nyelvű[19] megfelelői vok,[20] vrenica,[21] prekov,[22] bara[23] és bogaz[24] lehettek.

A valamikori paléink azokon a területeken kereshetők, amelyeket a fokok összekötöttek a folyókkal. Eddigi kutatásaink során a Duna és Tisza bácskai árterében a palé mint megnevezés vagy meghatározás még nem tűnt fel. Funkciójukból ítélve ezek lapos, a közvetlen folyómedertől távolabbi területek lehettek. Egy részük a XVIII. században megkezdett folyószabályzáskor valószínűleg a töltéseken kívül rekedt. Legmélyebb részeik elpocsolyásodtak, magasabb területeik pedig művelhetővé váltak. Talán ez a funkcióváltás okozta eltűnésüket is.[25]

Figyelemre méltó a Bácskában használt bara szavunk. Már Matijevics Lajos kimutatta, hogy a vízrajzi jelentése elég tág: víz, tó, kiszáradt tó, halastó, széktó, nádas, rét, vízzel telt árok, fok, patak része, patak és folyam része (42, 43, 46). Így a bara lehet a száraz területtől, az álló- vagy mozgóvizes területig minden. Következésképpen baráink között keresendő mind fokaink mind paléink egy része is.

4. A bácskai fokgazdálkodás példái

A továbbiakban, öt bácskai példával bemutatásra kerülnek az itteni fokgazdálkodás nyomai.

A XIX. és XX. században Bezdán és Monostorszeg környékén a következő „erek" figyelhetők meg:[26] Széles-fok, Csanda-fok, Faddi-fok, Nagy Vajas, Kis Vajas, Sebes-fok, Gál-fok, Csikos-fok, Fekete-fok, Rekettyés-fok, Darási-fok és Kereszt-fok.

A Bezdán és Monostorszeg környéki ártér 1846-os állását Mihalik I. ábrázolta (1. kép[27]). Itt a Széles[28]-, a Kereszt- és a Csikos-fok a Dunára (Alte Donau), míg a többi Csanda-, Faddi-fok[29] valamint a Nagy Vajas, a Kis Vajas és a Sebes-fok a Baracskai Dunára (Baracskaer Donau) kötődtek. Mindezen „erek" másik vége a Bajomban végződött. Itt az „erek" különleges tulajdonsága is megfigyelhető: például a Csikos-fok a Dunára és a Fekete-fokra is kötődött. Ez utóbbi a Sebes- és Gál-fokokon át a Baracskával volt kapcsolatban. Mivel ezen „ereken" keresztül a víz a folyók — Duna és Baracska — valamint a Bajom között mozoghatott, fokgazdálkodásról beszélhetünk: az „erek" fokokként, míg a Bajom palékként szolgálhattak. A fenti példa arra utal, hogy Bácskában a fokok egész rendszert is képezhettek.

A Dunát Apatinnál 1830-ban Heringh M. mutatta be (2. kép).[30] Itt a Krebs Wasser[31] nevű víz:

— összeköttetésben állt egy névtelen „éren" át a Dunával (Haupt Donau),[32] valamint

— egy másik Fok nevű „ér" összekötötte a Krebs Wasser nyugati és keleti részét. Külön érdekesség, hogy e Fok ugyanazon víz két távolabbi részét kötötte össze.

Mindkét „ér" igazi fok lehetett, mivel a bennük mozgó víz iránya a Duna vízállásától függhetett.

A Krebs Wassertől nyugatra elhelyezkedő Lettiger Raum[33] szintén két fokkal a Dunára kapcsolódó Kürz Gräblre[34] kötődött. Itt a Lettiger Raum igazi palé lehetett, melyet valami miatt épp a Kürz Gräbl nevű mélyedés felé/felől kellett lecsapolni, vízzel ellátni. Mindezért e Fokok is fokok lehettek.

Kramarits I. egy 1789-es térképén a Bogyán környéki ártér látható (31. kép).[35] A Dunától (Danubius) keletre az Arundinetum Rét[36] terült el. Ennek északi részén a Czena Bara, a Velika Okanizu és a Mala Okaniza[37] helyezkedtek el. Ez utóbbiakat tavakként[38] jelölték és egymás között névtelen „erekkel" voltak összekötve. Ezen összeköttetéseken kívül:

— a Czena Bara egy Alveus Czernszkiy Bogaisz[39] nevű „érrel" kötődött a Dunára,

— a Mala Okaniza egy névtelen „érrel" az Aquva Stagnans Zsiva Boroviensis[40] -szel állt kapcsolatban, valamint

— a Velika Okanizu és a Mala Okaniza a Peroska Barával[41] kötődtek az Arundinetum Rétre.

Mivel mindezen vizek vízállása a Duna vizétől függhetett, az itt felsorolt „erek"/összeköttetések vagy töltották vagy pedig ürítették a tavakat és a Rétet. Ez pedig a Bogyán környéki ártér igen összetett fokgazdálkodására utal.

1796-ban halduf K. Kanizsa (Ungar Kanisa) és Törökkanizsa (Türk Kanisa) között a Tisza nyugati partján egy töltésutat tervezett (4. kép).[42] A töltéstől nyugatra elterülő „víz"[43] a Vok és a Damlova, valamint egy névtelen érrel kapcsolódott a Tiszára: Ez utóbbi még a Körösre is. Ezen „erek" fontosságára utal az a tény, hogy ott, ahol a töltést átvágták, szerkezete is megváltozott. Az az építmény, amely a névtelen „éren" át köti össze Kanizsát a töltésúttal, valószínűleg híd volt. Minthogy mindegyiken ugyanilyet jelöltek be, az „ereket" hidak-átereszek ívelhették át. Így lehetséges volt a víz oda-vissza áramlása e három fokon át a Tisza és a már előbb említett névtelen „víz" között. A névtelen „víznek" palé szerepe is lehetett.

A Tisza (Tybiscus) árterét Martonosnál (Colonia Martonos) 1794-ben Petkovits F. ábrázolta (5. kép).[44] A településtől északra a következő tavak figyelhetők meg: Lacus Láda, Lacus Aresda és Lacus Lápistye. Az első kettőt a Krivi-Vok alias Görbe-fok, azaz a Krivi-Vok Hungaris

Görbe-fok kötötték a Tiszára. Figyelemre méltó maga a fok értelmezése, ugyanis valamely szláv nép (a térképre írt szöveg szerint): nyelvén azt voknak hívták.

A Lacus Arcsda és a Lacus Lápistye között névtelen „ér" volt.

A Lacus Lápistyétől keletre — a Tisza felé — egy Ribara nevű „víz" volt. E két víz között, valamint a Ribara és a Tisza között egy-egy névtelen, nagyon vékony „ér" húzódott. A Ribara nyugati csücskén — ott ahol a Lacus Lápistye felől jövő „ér" kötődött rá — az Ördög Lika van jelölve. Az, hogy ez utóbbi két „ér" nagyon vékony, valószínűleg „szárazságukra" utal. Ennek oka az lehetett, hogy az Ördög Likánál a Lacus Lápistye irányából jövő „eret" lezárták — talán zsilippel — és így a Ribarában levő víz valóban „halastavat" képezhetett.

Mivel ezen „erek" és tavak vízállása a Tisza vízszintjétől függött, fokokként illetve paléként töltötték be szerepüket.

E néhány, a folyószabályzások megkezdésének idejéből való példa lényegében a Duna és Tisza árterének elhanyagolt állapotát mutatja be.

Látva e gazdálkodás helyi sikereit, indokoltnak tűnik az igény, hogy mindjobban megismerjük.

5. A fokgazdálkodás mai hasznosíthatósága

A fokgazdálkodási tapasztalatok, a vízgazdálkodás következő területein alkalmazhatók:

a) Az árvédelemben: a folyók szabályzásával megváltozott azok árvízlevonulási jellege. A töltések szükséges koronaszintjének meghatározása e levonulási jelleg hosszabb időbeli ismeretét igényli. Mivel az az időszak aránylag rövid — kb. 200 éves —, szükségessé válik a koronaszint időről-időre való növelése, korrekciója. Ha a volt palékat, vagy azok egy részét töltésekkel körülvéve árapasztó mesterséges tavakként használhatnánk, az árvíz lassabban, a folyóhosszban jobban szétoszlva és így kisebb árhullámmal vonulhatna le. Ennek következtében véget vethetnénk a koronaszint-korrekcióknak. E mesterséges tavak feltöltése és leürítése lehetővé válna néhány volt fok hasznosításával.

b) A lecsapolásban: ha a töltések további emelése megszűnne, már kevésbé lenne szükséges, hogy a folyók mellett mind szélesebb sávban építsünk lecsapoló rendszereket.

c) A halgazdaságban: ha a folyók vízminősége lehetővé teszi — ami ma elég kétséges — a már előbb említett árapasztókat halastavakként is alkalmazhatnánk. Ismerve felszíni vizeink szennyezettségét, a volt palékat ki kellene mélyíteni az ártérben nem túl mélyen elhelyezkedő talajvízszint alá. Az így létesített halastavakat tisztább víz töltené fel, következésképpen növekedne termelőképessége.

d) Az öntözésben: az ártéren kívül magasabb, az öntözőgazdálkodásra legmegfelelőbb területek helyezkednek el. Az öntözés annál gazdaságosabb, minél kisebb az elhasznált energia és a beépített rendszer amortizációs összköltsége. Ezt úgy lehet minimalizálni, ha az öntözéshez használt vizet gravitációs rendszerrel — csatornával — mind közelebb visszük e területhez. Ezen rendszerek kiépítésében sokat segíthet a volt fokgazdálkodási rendszer: mivel a palék az ártér legalacsonyabb részein helyezkedtek el — egy részük a mai töltéseken kívül — a folyótól gravitációval elég távolra lehetne elvezetni az öntözésre szánt vizet. Így az öntözés gazdaságosabbá válhatna, aminek következtében a volt palék helye alkalmas lehetne az öntözést szolgáló szivattyútelepek elhelyezésére.

e) Az energiatermelésben: az árhullám idejének meghosszabbításával — mivel annak egy része a már előbb említett árapasztó mesterséges tavakat töltené fel — csökkenhetne a

vízierővűveken kihasználatlanul átfolyó víz mennyisége, azaz növekedhetne az a vízmennyiség, amelyből elektromos áramot nyerhetnénk.

f) A mezőgazdaságban: a folyók szabályozásának egyik fő célja a művelésre alkalmas mezőgazdasági területek növelése volt. Az elmúlt 200 év tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy túl sokat vettünk el a folyóktól: gondjaink vannak az árvédelemmel és a belvízvédelemmel, a vizek szennyezésével és a halszaporodást elősegítő sekély vizek kiiktatásával, azaz folyóink halállományának megsemmisítése felé tartunk. Ide pedig az „én házam — én váram" elmélet vezetett. Úgy tűnik, hogy ha előbbre akarunk lépni, valamit vissza is kell adnunk! Ez pedig nem más, mint a paléknak egy része. És ez az, ami sokak szemében megkérdőjelezi javaslataimat. Válaszom a következő: a felújítandó palékra nem mint a mezőgazdaság számára újból elveszett, hanem mint hasznosításra alkalmas területekre kellene tekinteni, (a legrosszabb esetben is kaszálók, vagy heréskertek), ahol az áradások következtében a termés időnként rosszabb lesz vagy elmarad. Mindenesetre ez nem lenne tényleges kár, mert ami elveszne pl. takarmányban, az megtérülne halban vagy elektromos energiában.

A fokgazdálkodás tapasztalatainak megismerése tehát alapot nyújthat a bácskai vízgazdálkodás jövőbeli irányelveinek meghatározásához, s talán a természethez közelebbi, annak jobban megfelelő, így hosszabb élettartamú vízépítő beavatkozásokat eredményezhet.

Mivel a természet a legjobb mérnök, mindaz amit a régi fokgazdálkodás megismerése nyújt, nagy értéket képvisel: az ide vonatkozó tapasztalatok helybelick, s itt is kerülnének alkalmazásra, másrészt értékeiket bizonyítja a néhány évszázados sikeres alkalmazásuk is. Mai pénzhiányos világunkban egyik tény sem jelentéktelen.

Rezime

Tragovi hidrotehničkog gazdovanja primenom fokova u Bačkoj

U ovom članku daje se uvid u istraživanja sprovedena na Građevinskom fakultetu u Subotici u vezi hidrotehničkog gazdovanja primenom fokova — sa oslonom pretežno na mađarsku literaturu. Date su lokacije (sa pet primera) koje su u prošlosti najverovatnije bile podobne za takvo gazdovanje i opisane su njihove specifičnosti u Bačkoj. Navedene su i oblasti u kojima bi ranija saznanja bila i danas upotrebljiva u hidrotehničkoj praksi.

Summary

Traces of Water-Supply Engineering by „Fok" in Bácska

This article offers a survey of the research conducted at the Faculty of Construction Engineering in Subotica, relying mostly on Hungarian sources. Locations have been indicated, and five examples have been offered showing the specific water-supply management and its characteristics in Bácska. The article also points out the continued relevance of the water-supply management by „fok" in some domains of contemporary water-supply management.

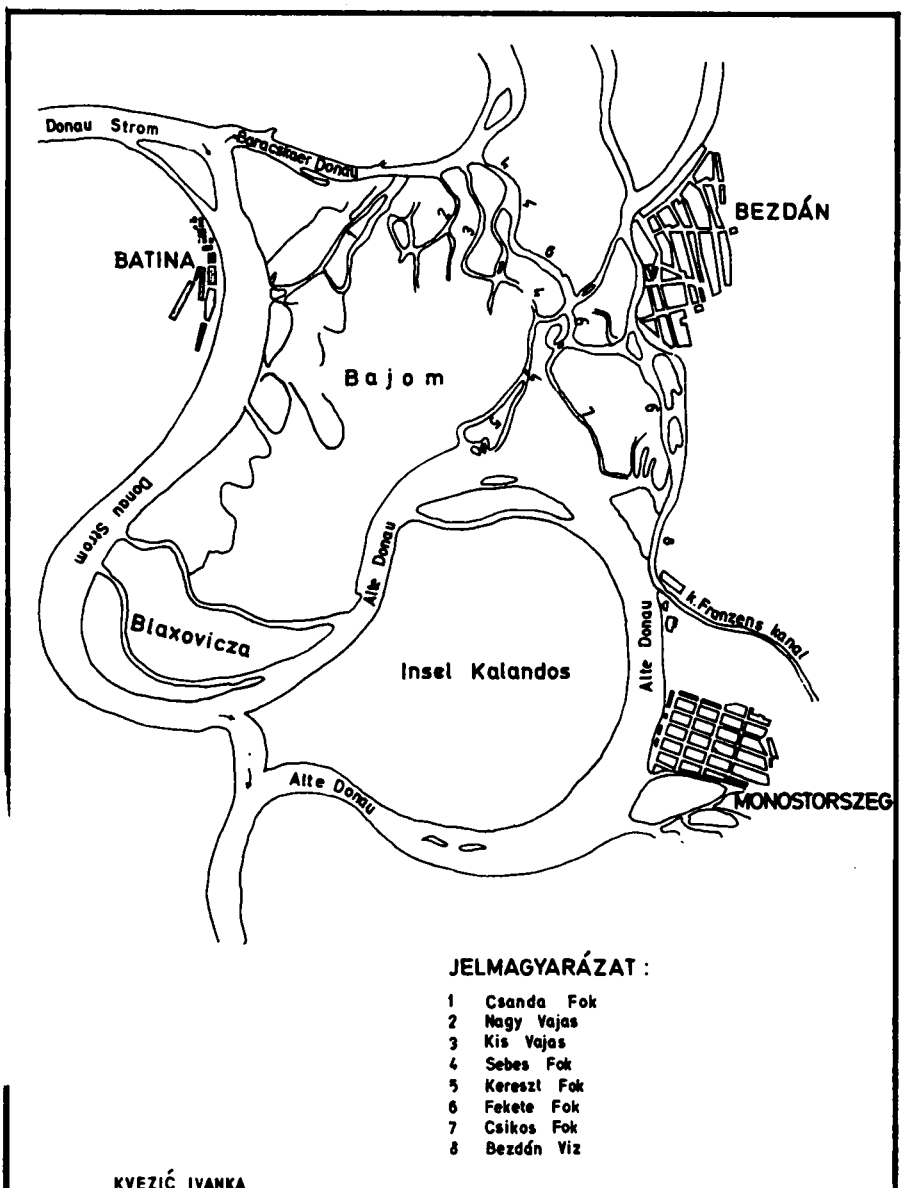

1. kép — A Duna keleti ártere Bezdán és Monostorszeg között 1846-ban

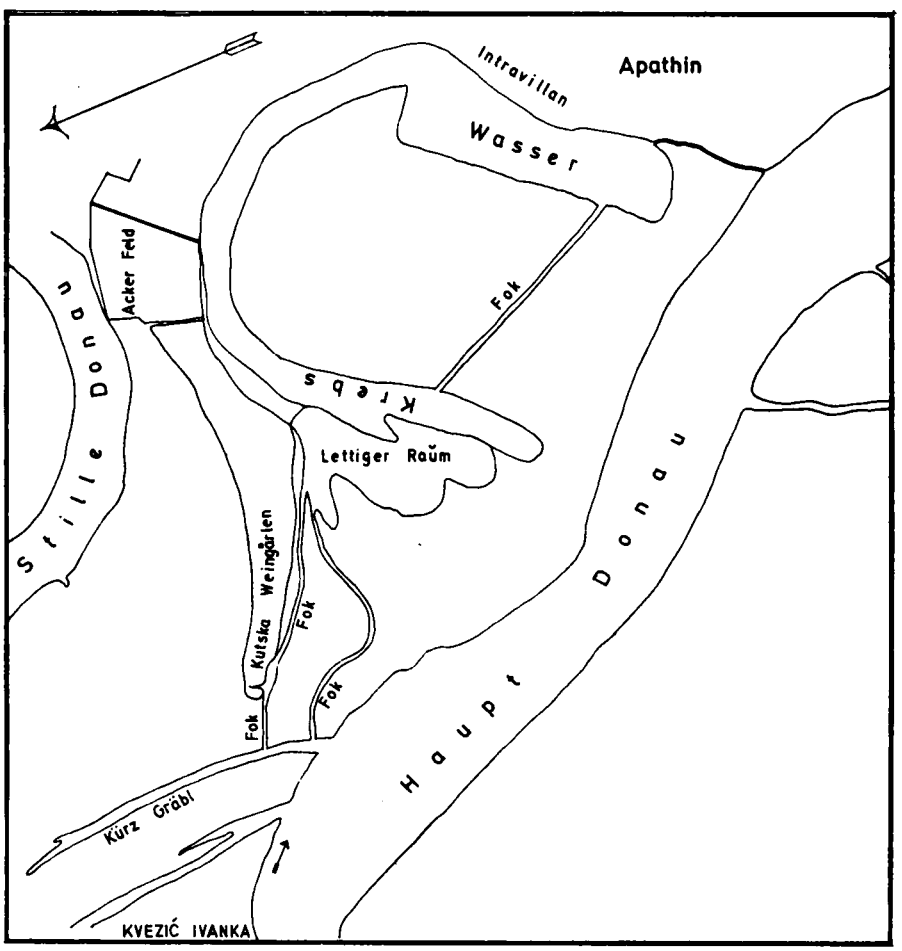

2. kép — A Duna Apatin környéki ártere 1830-ban

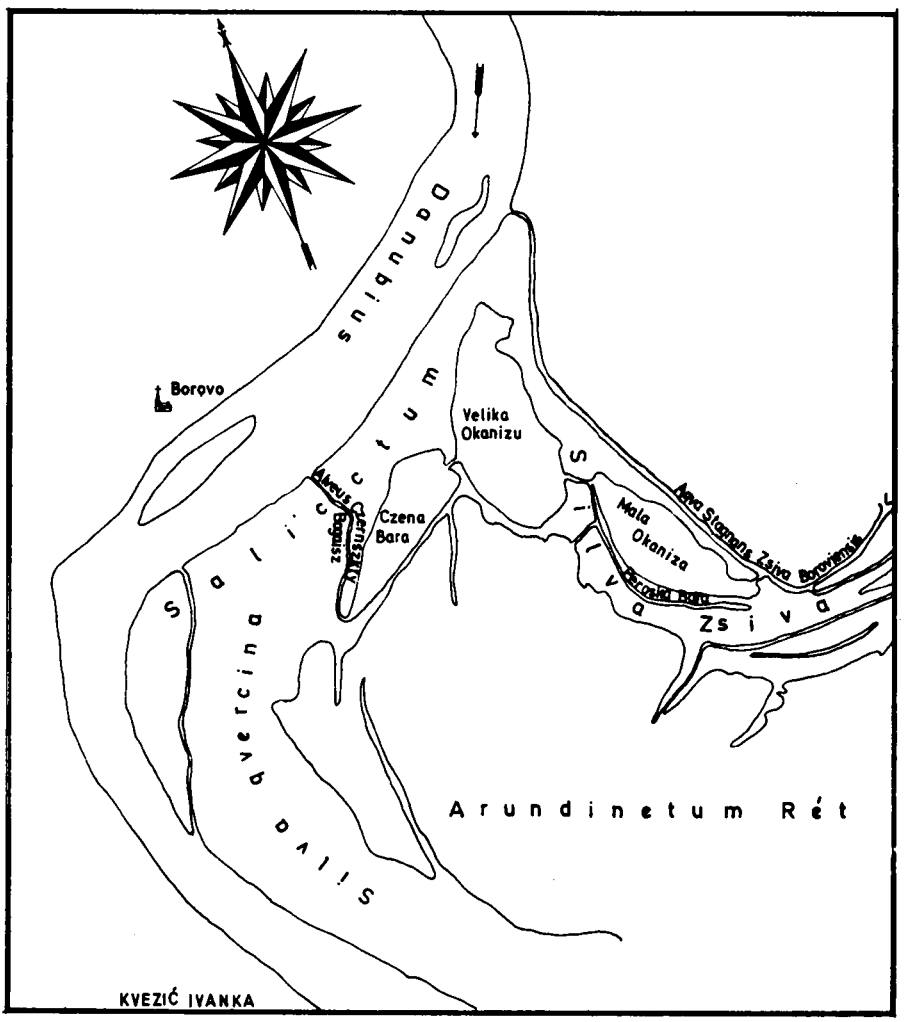

3. kép — A Duna ártere Bogyántól nyugatra 1789-ben

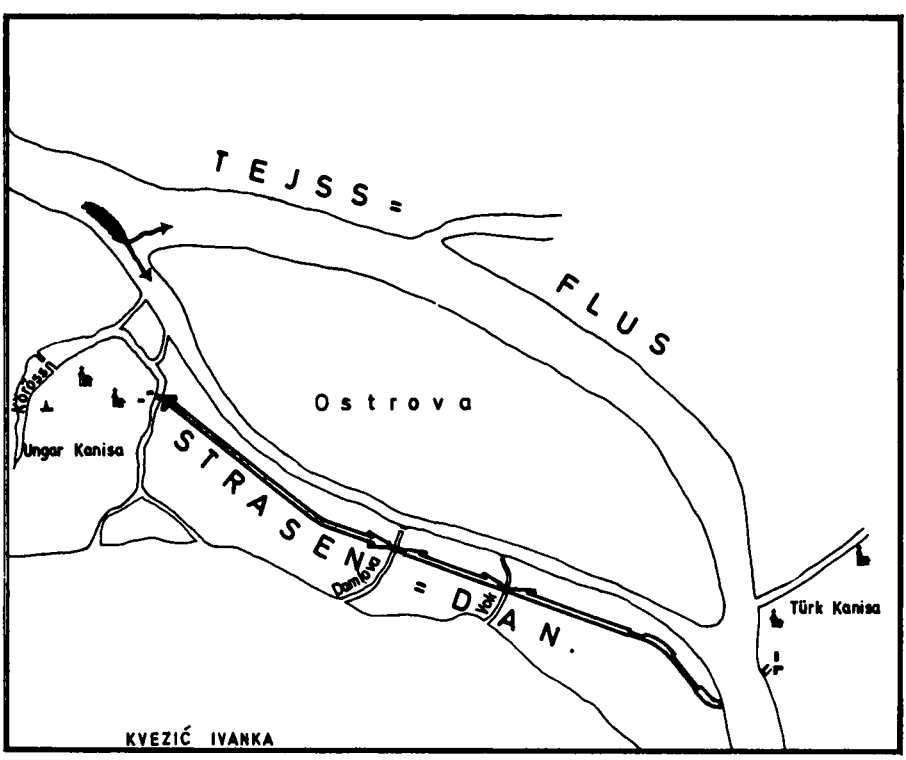

4. kép — A Kanizsától délre elterülő tiszai ártér 1796-ban

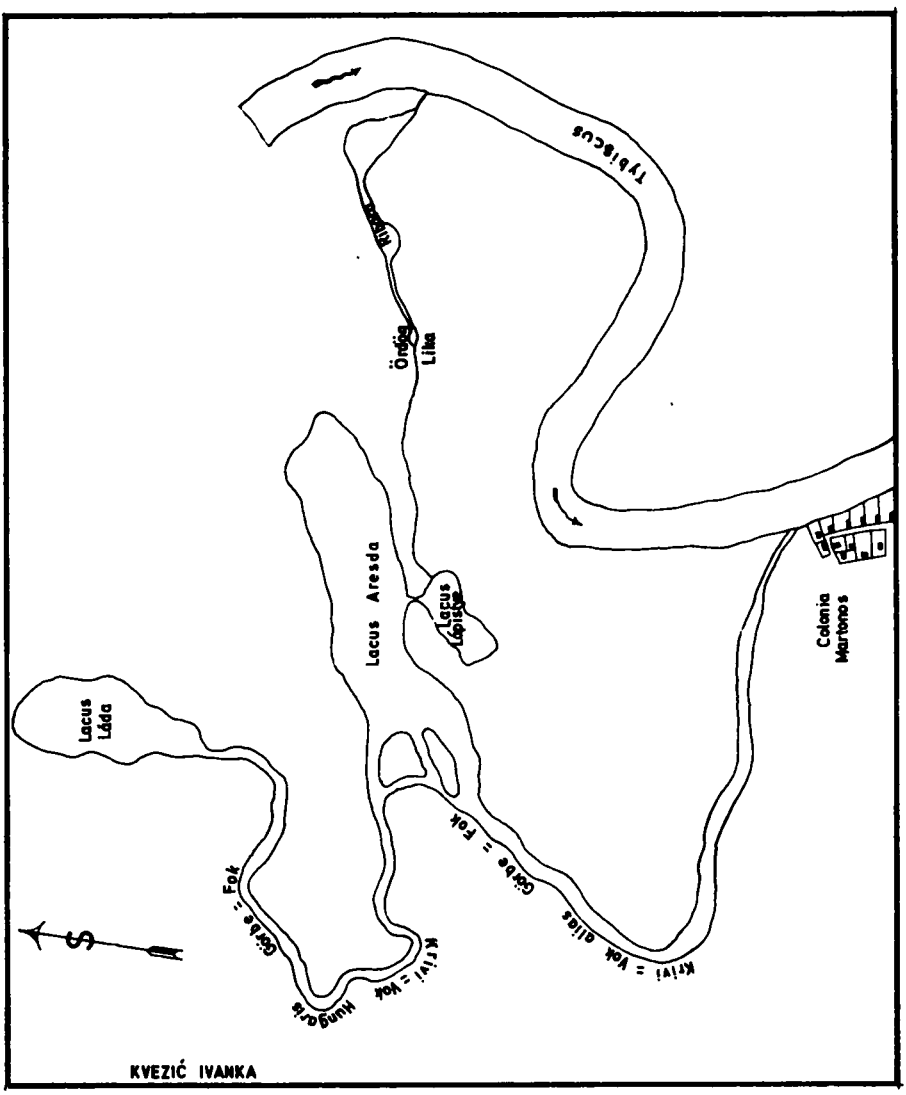

5. kép — A Martonostól északra elterülő tiszai ártér 1794-ben

Jegyzetek

[1] „Istraživanje hidrotehničkog gazdovanja primena fokova u Bačkoj" című (a szabadkai Építőmérnöki Kar 1989-es Évkönyvében megjelent) tanulmányomat dolgoztam át magyar nyelven újabb irodalom felhasználásával.

[2] A Szabadkai Történelmi Levéltár, a budapesti Országos Széchenyi Könyvtár Térképtára, és a szintén budapesti Magyar Országos Levéltár — az utóbbiak további rövidítése OSZKT és MOL.

[3] Az első irodalmi említése 1055-ből való. A vonatkozó irodalom – /2—7, 9, 18—19, 35—36, 38—39, 50, 52—54, 64—65, 68, 72/2 – . . . néhány meghatározása: „nagyobb vízekből kifakadó ér vagy csatorna . . . vízlevezető természetes vagy mesterséges csatorna" /2/; „keskeny medrű időszaki patak v. csatorna, melyet árvíz v. belvíz táplál . . . a meder legmélyebb része" /72/; „víz-járta keskeny meder, víz-árok, víz-szakadék" /68/; „olyan keskeny meder, amelyben magas vízálláskor víz szokott lenni" /70/; „a vízépítészetben, mellékágszerű bemélyedés valamely folyó árterén, melynek feneke azonban a kis víz szintje fölött van, úgy hogy leginkább csak az árvizek ki- és visszavezetésére szolgál. Rendszerint csak a meder közelében van élesebben kifejlődve, ettől távolodva lassanként eltűnik, illetve vízfenékké szélesedik ki" /65/.

[4] A 'palé' a szláv 'polojo' illetve a szerbhorvát 'poloj' szóból ered /7/. A szerbhorvát 'poloj' mesto kod vode koje voda pliva (poljeva)" azaz vízmelleti áradásos területnek feleg meg /33/. A 'palé'-val foglalkozó irodalom – /2—4, 7, 34—35, 70/ – néhány meghatározása szerint:" (folyó menti) iszapos hely" /2/; „alacsony fekvésű széles vizenyős völgyelés" /70/; „vizenyős völgy . . . mocsár" /34/; Kalocsa környékén „legáltalánosabb elnevezés a kisebb mocsaras, vizenyős területre" /35/; Sárköznem lapályos talajmélyedések neve, melyek tulajdonképpen az élővízből a fok által beengedett vizet vezetik magasabb vízállás idején mélyebb, kifejezetten halászatra alkalmas tavak, mocsarak felé" /7/. A fok által vízzel ellátott területet halománynak, holtágnak, morotvának, netecsének és tónak is nevezik /64/, de mocsaras területet jelent a 'palaj' és a 'páli' is /34, 68/.

[5] Herceg Péter és Töttös László birtokai elhatárolásánál a pécsi káptalan a következőket jelenti: „Következett Péternek Szekcső várához tartozó Holtsziget nevű erdeje és Lászlónak Báthmonostor (Dunamenti község a jugoszláv határtól északra terül el – H.L.) helysége közti határjelölés. — Éjszaki részén kezdik egy sarokban bizonyos, közönségesen Foknak nevezett ároknál és két halastó között. Ezekből az egyik Vártava vagy Holtszigettava Péteré, a másik Küztó Lászlóé; a Fok ezen Küztóba ömlik. Ezen tó nyugati oldalán délfelé haladva Lászlónak más halastavához értek: Finta holt Dunájához, melynek szintén nyugati oldala mellett az elkezdett déli irányban tovább menvén bizonyos Orom nevű hosszúkás halomboz értek; irányukat folytatván a Vajas folyó partjához jutottak és mindenütt határdombokat emeltek . . . Továbbá a felek azt határozták és magukat arra kötelezték, hogy ők maguk a fentnevezett Vártava vagy Holtszigettava, Küztó és Finta holt Dunája nevű halastavakban, ha majd a víz jobban leapad, zsilipeket csináltatnak . . ." /32/. A magas vízállás érthető mivel a határbejárás „1384. év husvét utáni hetében" történt /32/.

[6]

piscina	— halas-tó
lacuna	— víz-álló, tótsa, potsolya, motsár
lacus	— tó
arundinosus	— náddal bővös
alveus	— minden vájtt üresség, tekenő, válú, vízárka
meatus	— valamibe-való út
fossatum	— város-körül való árok
locus	— hely

introitus	— be-jövés
vena	— ér
rivulus	— patakocska, folyó-vizecske
fluvius	— folyó-víz
parvus	— kicsiny, kis
caverna	— üreg, barlang, nézag hely /49/.

[7] Váradi Péter, Bácson székelő kalocsai érsek, 1497-ben Bátori Miklós váci püspököt a következőkről értesíti: „. . .mivel a Dunából átvezettük a vizet a Bácsba, bizony ha látná, nagyobb dicséretekkel is megasztalná a művet, és a legtisztább Duna-vizünk van, amelyből nem hiányzik a tömérdek friss hal . . . Bizony óriási munkát hajtottunk végre . . . A királyi Felség és az urak, akik valaha látták, nem hitték el, és kinevettek vele. Pedig bizony a mozgalmunk nem nyugszik. Ha a dolgok természete nem szegül szembe annak, hogy a Masztonga a Dunával és a Duna a Masztongával találkozzék, ha szükség lenne rá, . . . olyan gyógymódot fogunk alkalmazni, mint az, aki bilincsbe verte magát a Földrázót." /13/.

[8] Andrásfalvy szerint a palé többesszáma pelek. A zalai vizek XVIII. századi leírásában gyakori vizes helyként jelenik meg a berek és a bozót, amelyek gyakran fokokkal kötődnek nagyobb vizekre /9/. Baranyában a XVIII. század közepén Kisszentmártonnál: „A falu határa több dűlőből áll, amelyek azonban mind ki vannak téve az áradásnak (a Dráva áradásáról van szó – III.), . . . a nép gájalnak vagy gálallának nevezi őket." /66/. A gaj jelentése erdő /66/. Talán a sárközi pelek valamint a zalai berkek, bozótok meg a baranyai gájalák a palék elmocsarasodott, elhanyagolt új megnevezése.

[9] Hermann Ottó hívta fel a figyelmet, hogy az okiratok olvasatában a 'tava' helyett 'taná'-t kellene némely esetben olvasni, ami viszont a halásztanyáknak felelne meg /10, 29/.

[10] Megjegyzendő, hogy e fejezet megírásakor nem a témával foglalkozó összes kutató munkájának kritikai áttekintése volt a cél.

[11] Magyarországgal foglalkozó első magyar nyelvű földrajzi lexikonát 1796—1799-ben jelentette meg /43—44, 47/.

[12] Helynévtárát az 1865 és 1867 közötti gyűjtés alapján állította össze /44/.

[13] Megjegyzendő, hogy az Újvidéki Egyetemen a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetében az 1975-től rendszeresen megjelenő földrajzinév-gyűjtés számunkra, bácskaik számára nagy jelentőségű.

[14] A Duna mellett: Bezdánnál a továbbiakban leírt fokok legnagyobb része még ma is megtalálható; Gombosnál Majer-fok van /54/; Kátytól délre 1766-ban Kalisztyánszki-fok volt MOL S11-105:1. A Tisza mellett: Moholnál a Kis Tisza és a Moholski-fok van /52/; Becsénél 1822-ben Besrek-fok és Szarvas-fok van MOL Div. XIII. No. 517:3; Csúrgótól északnyugatra 1774-ben Zagyva-fok volt MOL S11—510.

[15] Adorjánnál a Második- és Harmadik-fok /50/.

[16] Kanizsánál a Körös-foka /50/.

[17] Gombosnál a Határ-fok /54/.

[18] Becsénél a Bersi-, Csopaka-, Gusztus-, Linka- és Spain-fok /53/.

[19] Hogy a bunyevác, sokác, szerbhorvát, szlovák vagy ruszin nyelvről van-e szó, nem tudom. Ezeket a megnevezéseket a főleg magyar nyelvű irodalom – /1, 8, 14, 17, 22—23, 27—28, 31, 43—45, 47—48, 50—59, 69/ – valamint a már előbb említett térképtárak kéziratos térképein találtam, amelyek latin, német vagy magyar nyelven íródtak.

[20] Titelnél 1832-ben Beliblatska Vok, Cerni Vok és Benecza Vok volt MOL Div. XIX. No. 94; 4.

[21] Vajszkánál 1865-ben a Brza-, Brzava-, Crna-, Duboka-, Irina-, Jerkova-, Markova-, Mitreva-, Pejčina-, Topoljiva- és Vodenica vrenica, valamint 1895-ben az Augustinova vrenica; Szontánál 1859-ben a Bakina vrenica; Plávnánál 1865-ben a Blacka- és Martinova vrenica; Bogyán-

nál 1865-ben a Blažova- 1876-ben pedig a Martinova vrenica; Pincédnél 1865-ben a Martinova vrenica volt ismeretes /44/.

[22] Vajszkától északnyugatra 1908-ban Szredni- és Gorni prekov voltak OSZKT TM 4156.

[23] Ez az elnevezés nagyon gyakori Bácskában /44/, pl. Vajszkánál 1918-ban Greska bara van jelölve /1/, Becsénél 1922-ben Városi Bara volt MOL Div. XIII. No. 517: 3.

[24] Vajszkánál 1845-ben a Jerkov bogaz, míg 1865-ben a Gradanovački-, Gusakov-, Labuska-, Marček-, Marošek-, Mitranov-, Perin-, Selski-, Simin Ilina-, Strug-, Stružak- és Suvak bogaz; Plávnánál 1898-ban a Traja Bogac; Szontánál 1859-ben Veliki bogazt ismertek /44/.

[25] Baranyában a „szabad szántással, vetéssel, kaszálással, halászással, csikászással, tűzre és épületre való favágással, legeltetéssel és makkoltatással élő világnak az 1750-es években kezdett bealkonyodni . . . E táj jobbágyai kétarcú folyamattal kerültek szembe. Egyfelől terheik . . . növekedtek, súlyosbodtak, másfelől gazdálkodási terük (a vizek, az erdők és a puszták használatának, valamint a határok egy részének földesuri kézre kerülése révén) kezdett csökkenni. . . . A lakosságnak nem maradt más választás, mint a határain belül növelni a megélhetéshez szükséges területeket. A jobbágyok látva a helyzetet, neki is feküdtek az erdők irtásának, a legelők, rétek tisztogatásának. Ezek a szükség szorítása alatt néha 2—3 év után már szántókká változtak át. A gaj (erdő), a láz (irtás) dűlőnevek, a határnevekben előforduló személynevek . . . utalnak a jobbágyságnak arra a kemény és hatalmas munkájára, amit az irtással ekkor végeztek" /66/.

[26] Itt szintén nem a teljesség igényével kerül sor a felsorolásra.

[27] Itt a MOL S11—1606/3 térkép egy részlete látható.

[28] Ez a térképen nincs megnevezve, de jelölve van Batinával szemben. Meghatározásában segítségemre volt MOL S11—1606/1—2.

[29] Itt nincs megnevezve. A Csanda-fok és a Nagy Vajas között helyezkedett el MOL S11—1606/1—2.

[30] A MOL S11—1578 térkép részlete.

[31] Ugyanitt 1918-ban egy Rákvíz nevű vizes terület és ugyanilyen nevű ér vagy dunai meánder figyelhető meg /1/.

[32] 'Fő Duna' — Itt fejezem ki köszönetemet Blau Júliannának a német szövegek fordításában nyújtott készséges segítségéért. Ez és a következő két lábjegyzet az ő segítségével készült. Az itt használt szótár pedig Halász Előd: Német—magyar szótár, I, II., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.

[33] „Agyagos tér"

[34] A 'Gräbl' szóban helyesírási hiba van. A Kürz Gräbl legvalószínűbb jelentése: 'Rövid árkok'.

[35] A MOL S11—149/d térkép nyugati része.

[36] 1918-ban itt Prihod volt /1/.

[37] Helyüket szintén Prihod-ként jelezi az 1918-as térkép /1/.

[38] Az itt használt térkép a magyarázatban Caricetosas Lacunas-oknak azaz: „sásos motsár" /49/.

[39] Helyén 1918-ban Prihod bogaz nevű ér van a Prihod és a Duna között /1/.

[40] 1918-ban Zsiva-ként jelölik /1/.

[41] 1918-ban kb. a helyén a Greska barát jelölik /1/.

[42] MOL S11—1211.

[43] Nincs megnevezve.

[44] Itt a MOL S11—657 térkép nyugati része látható.

Felhasznált irodalom

/1/ A Duna helyszínrajza Dévénytől-Orsováig. A magyar királyi országos vízépítési igazgatóság vízrajzi osztályának felvételei alapján. — Budapest: Magy. Kir. Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság, 1918.

/2/ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. — Budapest: Akadémiai Kiadó, I. 1967, II. 1970, III. 1976.

/3/ Andrásfalvy, B.: A fok és jelentősége régi vízgazdálkodásunkban. — Nyelvtudományi értekezések, Budapest, 1970, 70, o. 224—228.

/4/ Andrásfalvy, B.: A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozás előtt. — Budapest: VIZDOK, 1973.

/5/ Andrásfalvy, B.: A sárköziek gazdálkodása a XVIII. és XIX. században. — Pécs: A Pécsi Janus Pannonius Múzeum Kiadványai, 1965.

/6/ Andrásfalvy, B.: A paraszti halászati jog a Duna mentén Tolna és Baranya megyében. — Ethnographia, Budapest, 1970, LXXXI, o. 316—326.

/7/ Andrásfalvy, B.: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. — Szekszárd: A Tolna megyei Tanács Levéltára, 1975.

/8/ Bács-Bodrogh Vármegye egyetemes monográfiája. — Zombor: Bács-Bodrogh vármegye közönsége, II 1986.

/9/ Bencze, G.: Zala megye leírása a reformkorban. Két korabeli forrás alapján. — Zalaegerszeg: Zalai Gyűjtemény 23. sz., 1986.

/10/ Belényesy, M.: A halászat a XIV. században — Ethnographia, Budapest, 1959, LXIV, 148—166.

/11/ Bél, M.: Magyarország népének élete 1730 táján. — Budapest: Gondolat, 1984.

/12/ Bogdanović, Ž.: Opština Bač. — Novi Sad: Institut za geografiju, 1985.

/13/ Bori, I.: Irodalmi hagyományaink. — Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1973.

/14/ Borovszky, S.: Bács-Bodrog vármegye. — Budapest: Országos Monográfia Társaság, I 1909.

/15/ Carić N.: Opštine Bečej. — Novi Sad: Institut za geografiju, 1984.

/16/ Cothmann Antal a Magy. Kir. Udvari Kamara tanácsosának jelentése a Bács-kerületi kamarai puszták állapotáról. 1763. dec. 28. (Iványi István). — Szabadka: Bittermann József Könyvnyomdája, 1888.

/17/ Csánki, D.: Magyarország történelmi földrajzi a Hunyadiak korában. — Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia, II 1894.

/18/ Dóka, K.: A Karsruhei térképek vízrajzi tanulságai. — Vízügyi Közlemények, Budapest, 1986, 1, o. 64—77.

/19/ Dóka, K.: A 'vízrajzi leírások' forrásértékei. — Vízügyi Közlemények, Budapest, 1986, 2., 163—171, o.

/20/ Dugonjić, D.: 'Pra Dunav' zapljuskivao 'pra Suboticu'. — Pro memoria, Subotica, 1987, 1. 7. o.

/21/ Fényes, E.: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leírattatik. — Pest: Kozma Vazul, I—IV 1951.

/22/ Fényes, E.: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. — Pest: Trattner-Károlyi, II 1837.

/23/ Fridrik, T.: Bács-Bodrogh vármegye földrajzi, történelmi és statistikai népszerű leírása. — Szeged: Endrényi Lajos és Társa Könyvnyomdája, 1878.

/24/ Grof Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793—1794-ben. (Berkeszi István). — Pécs: Szikra Nyomda, 1988.

/25/ Đere, K., Tomić, P., Ipač, J.: Opština Bačka Topola. — Novi Sad: Institut za geografiju, 1985.

/26/ Đere, K., Tomić, P.: Opština Kanjiža. — Novi Sad: Institut za geografiju, 1982.

/27/ Györe, K.: Szabadka településképe. — Szabadka: Életjel, 1976.

/28/ Győrffy, Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. — Budapest: Akadémiai Kiadó, I 1987.

/29/ Herman, O.: A magyar halászat könyve. — Budapest: A K. M. Természettudományai Társulat, I—II 1887.

/30/ Ihrig, D.: A magyar vízszabályozás története. — Budapest: VÍZDOK, 1973.

/31/ Iványi, I.: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. — Szabadka: Székely Simon, I 1889, II 1895, III, IV 1906, V 1907.

/32/ Iványi, I.: Régi határjárás Bodroghban. — Szabadka és Vidéke, Szabadka, 1878, 83, o. 2.

/33/ Karadžić, V.: Srpski rječnik (1852). — Beograd: Prosveta, 1986.

/34/ Kniezsa, I. : Magyar nyelv szláv jövevényszavai. — Budapest: Akadémiai Kiadó, I—II 1974.

/35/ Kunczy, K.: Az ember és a táj kapcsolatának vizsgálata Kalocsa környékének földrajzi neveiben. — Magyar Nyelv, Budapest, 1979, LXXV, o. 455—464.

/36/ Lábadi, K.: Kopácsi vízi élet. — Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1987.

/37/ Laškov, M.: Oština Temerin. — Novi Sad: Institut za geografiju, 1985.

/38/ Lászlóffy, W.: A Tisza. Vízi munkálatok és vízgazdálkodás a tiszai vízrendszerben. — Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982.

/39/ Lehr, A.: Arany-magyarázatok. — Magyar Nyelv, Budapest, 1918, XIV, o. 157—158.

/40/ Magyar, L.: Palics-Pality, Piligo vagy Paligo palus. — Pro memoria, Szabadka, 1987, 3. o. 8.

/41/ Magyar, L.: Palics történetének rövid áttekintése. — Évkönyv Szabadkáról, Újvidék, 1985, o. 166—174 .o.

/42/ Matijevics, L.: Adalékok a 'bara' szó jelentéséhez. — A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, Újvidék, 1970, 4. o. 137—140.

/43/ Matijevics, L.: A mai jugoszláviai Bácska helységei az első magyar földrajzi lexikonban. — Hungarológiai Közlemények, Újvidék, 1978, 34, o. 121—142.

/44/ Matijevics, L.: Bácska történeti víznevei. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1986.

/45/ Matijevics, L.: Kishegyes és környéke földrajzi neveinek adatára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1977.

/46/ Matijevics, L.: Mégegyszer a „bara" szó használatáról. — A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, Újvidék, 1974, 18, o. 45—47.

/47/ Matijevics, L.: Vizeknek szarváról. Földrajzi neveink. — Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1982.

/48/ Ortvay, T.: Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig. — Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, I—II 1882.

/49/ Pápai Páriz F., Bod P.: Dictionarium Latino-Hungaricum. — Cibinii: Sumtibus Samuelis Sárdi Typographi, 1767.

/50/ Papp, Gy.: Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1982.

/51/ Penavin, O.: Kúla és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1985.

/52/ Penavin O., Matijevics, L.: Ada és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1979.

/53/ Penavin, O., Matijevics, L.: Becse és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1983.

/54/ Penavin, O., Matijevics, L.: Gombos (Bogojevo) földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1985.

/55/ Penavin, O., Matijevics, L., Mirnics, J.: Bácstopolya és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: Hungarológiai Intézet, 1975.

/56/ Penavin, O., Matijevics, L.: Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1976.

/57/ Penavin, O., Matijevics, L.: Szenttamás földrajzi neveinek adatára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1981.

/58/ Penavin, O., Matijevics, L.: Temerin és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1982.

/59/ Penavin, O., Matijevics, L.: Zenta és környéke földrajzi neveinek adattára. — Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1980.

/60/ Penavin, O.: Szlavóniai (Kórógyi) szótár. — Budapest, Akadémiai Nyomda, I 1967, II 1975, III 1978.

/61/ Petrović, M.: Alkalne bare u somborskoj okolini. — Letopis Matice Srpske, Novi Sad, 1883, 133. o. 1—21.

/62/ Petrović, M.: Bare u Bačkoj. — Letopis Matice Srpske, Novi Sad, 1887, 149. o. 95—117.

/63/ Petrović, N.: Plovidba i privreda srednjeg Podunavlja u doba markantilizma. Izgradnja kanala Dunav-Tisa i napori za povezivanje srednjeg Podunavlja sa Jadranskim morem krajem XVIII veka. — Beograd: Istorijski institut, 1978.

/64/ Reuter, C.: A fok vízrajzi köznév és a Fokoru földrajzi név. Nyelvtudományi értekezések, Budapest, 1970, 70. o. 104—111.

/65/ Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. — Budapest: Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, VII 1913.

/66/ Rúzsa, L.: A baranyai parasztság élete és küzdelme a nagybirtokkal 1711—1848. — Budapest Akadémiai Kiadó, 1964.

/67/ Schram, F.: XVI—XVII. századi földrajzi nevek az Országos Levéltár 'Urbaria et Conscriptiones' gyűjteményében. — Budapest: A Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1973.

/68/ Szamota, I., Zolnai, Gy.: Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz. — Budapest: Hornyanszky Viktor Könyvkereskedése, 1902.

/69/ Szekeres, L.: Szabadkai helynevek. Helytörténeti kézikönyv. — Szabadka: Életjel, 1975.

/70/ Szinyei, J.: Magyar tájszótár. — Budapest: Hornyanszky Viktor, I 1893, II 1897—1901.

/71/ Szöllősi, Gy.: A Palicsi-tó elhalása és felújítása. — Szabadka: A Palicsi-tó felújítási bizottsága, 1973.

/72/ Új magyar tájszótár. — Budapest Akadémiai Kiadó, I 1979, II 1988.

/73/ Vitalis, Gy.: A régi térképek vízföldtani tanulságai a XVI—XVIII. sz. közepe közötti térképek tanulmányozása alapján. — Hidrológiai Közlöny, Budapest, 1986, 4—5. o. 282—289.

/74/ Vitalis, Gy.: A régi térképek vízföldtani tanúlságai a XVIII. sz. második felében kiadott térképek tanulmányozása alapján. — Hidrológiai Közlöny, Budapest, 1987, 2—3. o. 140—148.

MÁS SZÓVAL

E rovat azokat igyekszik bemutatni, akiknek erre, szakterületükön belül nem lenne szükségük: gondolkodásukat, alkotásaikat a szakma határainkon túl is ismeri. Mi azonban a be nem avatottakhoz szeretnénk közelíteni őket.

Ezért kérünk fel vajdasági — vagy vajdasági származású — tudósokat, művészeket, szakembereket, hogy próbálják meg más szóval elmondani, mi az, ami leköti őket, vagy írjanak kutatási területük, hivatásuk értelméről, sorsáról.

Folyóiratunk nyelvi közegét és feladatait szem előtt tartva, azokhoz fordultunk, akik tevékenységükben a magyar nyelvet (is) használják — vagy erre keresnek alkalmat.

E számunkban dr. Kasztori Rudolfot mutatjuk be.

ÉLETUTAM

1935. október 8-án születtem Karlovacon. Az általános iskolát Kikindán végeztem el. Zomborban érettségiztem és 1954-ben beiratkoztam az újvidéki Mezőgazdasági Karra. 1958-ban diplomáltam, és a katonai szolgálat letöltése után 1960-ban felvettek az újvidéki Mezőgazdasági Karra, s tanársegédként a Növénytáplálástan c. tárgyat oktattam. Ez időben elsősorban a kukorica műtrágyázásával kapcsolatos problémákkal foglalkoztam. E témakörből 1963-ban megvédtem a doktori értekezésemet. 1967-ben megválasztottak docensnek. Azóta a növényélettant tanítom és kutatom.

1966-ban a Nemzetközi Atomenergiai Bizottság ösztöndíjasaként hat hónapot töltöttem továbbképzés céljából Németországban, Braunschweigban a Mezőgazdasági Kutatóintézet Talajbiokémiai Osztályának növényélettani laboratóriumában, ahol elsajátítottam a radioaktív izotópok alkalmazásának technikáját a növényélettani kutatásokban. Elsősorban a ^{14}C-jelzett fenolok és hinonok felvételét, szállítását, anyagcseréjét és élettani hatását tanulmányoztam a növényekben. 1967-től további 18 hónapot töltöttem az említett Intézetben, ez alkalommal mint a Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD) ösztöndíjasa. Ez időben a bor hatását kutattam a lignin szintézisére. 1969-ben megpályáztam az Alexander von Humboldt ösztöndíjalap ösztöndíját, amit meg is kaptam. Így további 13 hónapot tölthettem kutatás céljából Németországban, először Berlinben a Műszaki Egyetem Mezőgazdasági Kara Növénytáplálástani Intézetében, majd Hannoverben a Kálium Tröszt

Kallium Intézetében. A külföldön végzett kutatások eredményeként több tudományos publikációt jelentettem meg nemzetközi folyóiratokban.

1978-ban egyetemi rendes tanárrá neveztek ki és 1979-től a Talajtani és Növénytáplálástani Tanszék vezetője vagyok. 1979—1983-ig a Mezőgazdasági Kar dékánhelyettese voltam, 1989-től pedig a Növénytermesztési és Konyhakertészeti Intézet igazgatóhelyettesi teendőit végzem.

Kutatási területem a múltban, de a jelenben is, elsősorban a növények ásványos táplálkozása, ezen belül az ionok felvételének mechanizmusa, az egyes ökológiai tényezők hatása az ionok felvételére és természetesen olyan problémák is, amelyeknek gyakorlati jelentőségük van a növények ásványos táplálkozásában. Újabban változott a kutatói programunk. Az utóbbi időben az egyes ionoknak a növények enzimaktivitására gyakorolt hatását tanulmányozzuk, elsősorban a nehézfémek (ólom, kadmium, réz, cink stb.) hatását. Újabban a növények szárazságtűrő képességét is kutatjuk.

Az önállóan és munkatársaimmal végzett kutatások eredményeit számos hazai és külföldi folyóiratban közöltük, vagy tudományos értekezleteken számoltunk be róluk. A többéves tudományos és kutatómunka eredményeként, több monográfiát és tankönyvet írtam. Ezekből csak kettőt említenék: *Az elemek szerepe a növények táplálkozásában* (Uloga elemenata u ishrani biljaka, Matica srpska, Novi Sad, 1983) és *Nélkülözhetetlen nyomelemek — élettani szerepük és jelentőségük a növénytermesztésben* (Neophodni mikroelementi — Fiziološka uloga i značaj u biljnoj proizvodnji, Naučna knjiga, Beograd, 1990). Vezetésemmel 11-en készítették el és védték meg magiszteri és doktori értekezésüket.

Növényélettani laboratóriumunk szoros kapcsolatot tart fenn magyar, német, csehszlovák, amerikai, valamint szovjet intézetekkel. Együttműködésünk közös kutatási projektumokat és közleményeket eredményezett. A sikeres együttműködésért és a kutatói munkában elért eredményekért 1985-ben megkaptam a Martin-Luther Egyetem Julius-Kühn plakettjét és 1989-ben a brnói egyetem érmét.

A múltban több hazai szakmai egyesületben töltöttem be vezetői szerepkört, és három nemzetközi szakmai egyesület tagja vagyok. 1989-ben megválasztottak a műtrágyákkal foglalkozó nemzetközi tudományos központ (International Scientific Centre of Fertilizers) végrehajtó titkárának. Tagja voltam és vagyok néhány tudományos folyóirat szerkesztőségének. A kutatási és oktatási tevékenységem elismeréséül 1988-ban Újvidék Októberi díjával és számos más elismeréssel tüntettek ki.

Kasztori Rudolf

AZ ÁSVÁNYI TÁPANYAGOK JELENTŐSÉGE A NÖVÉNYEK ÉLETÉBEN

A növényi zöld színtestecske (kloroplasztisz) az egyetlen „laboratórium" a világon, ahol az egyszerű szervetlen anyagokból a Nap fényenergiájának segítségével bonyolult szerves anyagok jönnek létre. A Földre vetődött és a zöld növények által lekötött napsugár az élet további forrásává válik a földön. Az elnyelt fényenergiát ugyanis a növények vegyi energiaként a környező élővilágnak: az embernek és az állatoknak adják át. Ebben rejlik a zöld növények óriási jelentősége az ember életében és gazdasági tevékenységében. Ebből adódnak azok a nagy feladatok is, amelyek a növényvilágot tanulmányozó tudományok a növényélettan, növényi biokémia, biofizika, a biotechnológia és általában a botanika előtt állanak.

Az ásványi anyagok és a termés viszonya

Az anyagcsere az életfolyamatok központjában álló, és az összes többi — fotoszintézis, légzés, növekedés, fejlődés stb. — életjelenség alapja. Az anyagcsere keretein belül folyik a tápanyagok — víz, széndioxid és ásványi anyagok —, felvétele a környezetből, a felvett anyagok saját testanyagukká való áthasonítása, a tápanyagok kémiai átalakítása, valamint azok fel nem használt részének és a káros anyagoknak az eltávolítása, vagyis kiválasztása. Részleteiben szemlélve tehát: a növénynek a növekedéséhez és fejlődéséhez építőelemekre, táplálékra van szüksége, amelyet a környezetéből vesz fel. Amennyiben csak az autotrof táplálkozású növényeket vesszük figyelembe, ezt a táplálékot (a széndioxidot és a vizet nem tekintve) a legkülönbözőbb eredetű sók, illetve azok ionjai képezik. Az ásványi tápanyagoknak fontos szerepük van a növények életében. Amellett, hogy a szerves molekulák építőkövei az anyagcserefolyamatokban az anorganikus katalizátorokhoz hasonló hatást fejtenek ki.

A növények táplálkozásának kérdése már a régebbi korokban is foglalkoztatta a tudósokat. A növények fejlődésére és növekedésére vonatkoztató nézeteik azonban — a növényekben végbemenő életfolyamatok ismeretének hiányában — foghíjasok voltak. A legelső kutatómunka annak felderítésére irányult, hogy mi okozza a talaj termékenységét, és melyik az a tápanyag, amelyből a növények teste felépül. Palissy 1563-ban megfigyelte, hogy a növények elégetése után sószerű anyag marad vissza. Megfigyeléséből azt a tételt állította fel, hogy a só az alapja minden életnek és minden növény fejlődésének. A későbbiek folyamán Liebig, a neves német kémikus 1840—1847-ben több kiadásban megjelent köny-

vében (Die organische Chemie und ihre Anwendung auf Agrikultur und Physiologie) rámutatott a talajból elvont szervetlen növényi tápanyagok utánpótlásának fontosságára, és ezzel a műtrágyázás megalapítója lett. Liebig foglalkozott a tápanyagok mennyisége valamint a termés nagysága közötti összefüggéssel is. Megállapította, hogy a termés nagyságát mindig az a tápanyag szabja meg, amely a többihez viszonyítva a legkisebb mennyiségben van jelen. Ennek a gondolatnak a lényegét jól kifejezhetjük az ún. „minimumkáddal", mely szerint: a minimumban lévő tápanyag mennyiségének fokozása mindaddig növeli a termés mennyiségét, amíg a másik tápanyag a minimumba nem kerül (1. ábra). Az idevonatkozó későbbi kísérletek eredményei (Wollny, Liebscher, Mitscherlich) azonban azt igazolják, hogy e viszonyok korántsem ilyen egyszerűek, vagyis, hogy a termés mennyiségét nemcsak a minimumban lévő tényező mennyiségének növelése, hanem mindazon tényezők optimalizálása is fokozza, amelyek valamilyen formában a növények termőképességére hatnak, mert ezáltal a minimumban lévő növekedési tényező jobb kihasználást nyer.

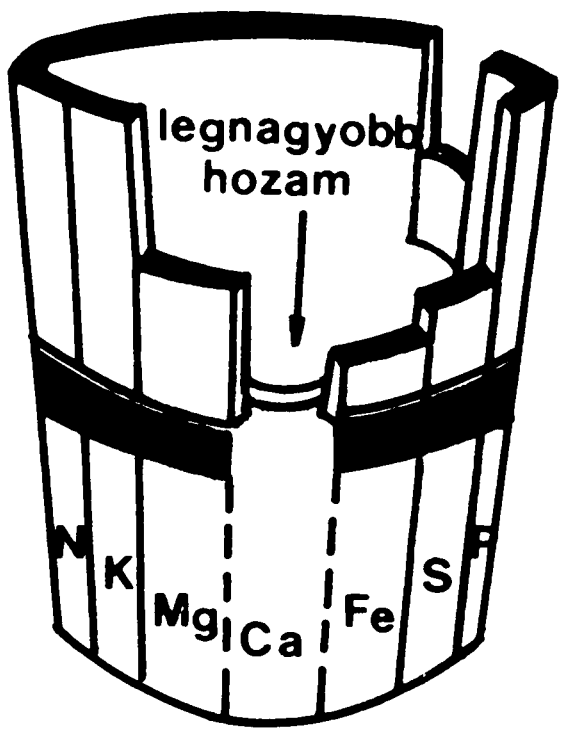

1. ábra. Minimumkád

A növények táplálkozásával kapcsolatos kutatásoknál nagy fejlődést jelentettek a homok- és vízikultúrák módszereinek tökéletes kidolgozása, valamint a korszerű analitikai módszerek alkalmazása. A radioaktív és stabil izotópok alkalmazása különösen nagy lendületet adott az élettani kutatásoknak, mert olyan folyamatokat sikerült feltárni, amelyek más módszerekkel feltárhatatlanok maradtak volna.

Biogén elemek

Mai ismereteink szerint az elemek száma 105, de ezek egy része sem a Földön, sem a világegyetemben tartósan nem található meg. A Földet és az egész világegyetemet a mai tudásunk szerint 88 stabil elem építi fel. Az élőlények, így a növények is a környezetet alkotó elemekből épülnek fel. A növények tehát a földet alkotó 88 elemet tartalmazzák. Nem minden elem egyformán fontos azonban a növények életének szempontjából. Már a múlt század folyamán megkülönböztettek a tudósok olyan elemeket, amelyek a növények számára elsődleges fontosságúak: ezeket biogén vagy nélkülözhetetlen elemeknek nevezzük. A magasabbrendű zöld növények számára nélkülözhetetlen elem a: C, O, H, N, S, P, K, Ca, Mg, Fe, Cu, Zn, B, Mn, Cl és Mo, egyesek szerint idesorolhatók még a Si, Se és Co (1. táb.). A növények szempontjából fontos elemek köre az újabb vizsgálatok eredményeként tovább bővülhet. Vannak olyan elemek is, amelyek biológiai fontossága még nincs egyértelműen bizonyítva, vagy csak az egyes családokhoz tartozó növények számára életfontosságúak.

1. táblázat. Létfontosságú elemek

Elem	Baktériumok	Algák	Gombák	Magasabbrendű növények	Gerinctelenek	Gerincesek
H, C, N						
O, P, S	+	+	+	+	+	+
K	+	+	+	+	+	+
Mg	+	+	+	+	+	+
Ca	+	+	+	+	+	+
Cl	+	+	-	+	+	+
Fe	+	+	+	+	+	+
Na	+	+	-	+	+	+
Cu	+	+	+	+	+	+
Zn	+	+	+	+	+	+
Mn	+	+	+	+	+	+
Mo	+	+	+	+	+	+
Co	+	+	+	+	+	+
Se	+	-	-	+	-	+
Cr	+	-	-	-	-	+
V	+	+	-	-	+	+
Sn	-	-	-	-	-	+
B	-	+	-	+	-	-
F	-	-	-	-	-	+
Si	-	+	-	+	-	+
I	-	+	-	-	-	+

Egyes szerzők a növényi test szerves anyagainak felépítésében részt vevő elemeket szerkezeti elemeknek nevezik, ide tartoznak a: C, O, H, N, P és a S. A Ca-ot, K-ot és a Mg-ot ionhatású elemeknek hívják, mivel ionjaik a protoplazma kollidokon és a sejt felületi hártyáira kötődve szabályozzák ezek tulajdonságait. A Mg ionhatása mellett szerkezeti elem

is, mivel több enzimnek és a klorofilnak is alkotórésze. A nélkülözhetetlen elemek közül egyesek enzimképzők, mint pl. a Fe, Mn, Zn, Cu, mások viszont mobilizáló elemek pl. a B és a Cl.

A nélkülözhetetlen elemek hiánya zavart okoz a növények anyagcsere-folyamataiban. Ilyenkor a növényeken jellegzetes hiánytünetek, alaktani, anatómiai és élettani elváltozások észlelhetők.

Vannak olyan elemek is, amelyek a növények számára nem nélkülözhetetlenek, de jelenlétük kedvezően befolyásolhatja az egyes növények növekedését és fejlődését, ilyen pl. a Na. Nátrium adagolásával lényegesen növelni lehet pl. a cukorrépa, zeller a petrezselyem stb. hozamát.

A növények szervezetében való előfordulás alapján — és nem a biológiai jelentőségük miatt — szoktunk beszélni makro-, mikro-, és ultramikro-elemekről. Vernadszkij százalékos mennyiségük alapján dekádokba osztotta a növényekben kimutatott elemeket. Makroelemek a növényekben általában 0,1—50%-nyi mennyiségben fordulnak elő (C, H, O, P, Si, K, Ca, N, S, Mg, Fe, Na, Cl). A mikroelemek szintje 0,0001—0,01% közé esik (Mn, B, Sr, Cu, Zn stb.), 0,0001%-nál kisebb mennyiségben található elemeket pedig általában ultramikro-elemeknek nevezzük (Mo, Co, I, Pb stb.). Vannak átmeneti jellegű elemek is, mint pl. a vas vagy a klór, amelyeket hol a makro-, hol pedig a mikroelemek közé szoktak sorolni.

A növényekben lévő elemek élettani jelentősége és azok periodikus rendszerbeli helye között Frey-Wyssling összefüggést mutatott ki. Eszerint a növények részére nélkülözhetetlen biogén vonal mentén helyezkednek el (2. ábra). Ezt a vonalat a tápláló elemek vonalának nevezik. Minél távolabb helyezkedik el valamely elem a vonaltól, annál mérgezőbb hatású a növények számára. Ennek a jelenségnek az okát még pontosan nem ismerjük. Annyi azonban bizonyos, hogy a nélkülözhetetlen elemek kis atomtérfogatúak és nem nagy atomsúlyúak, a főleg toxikus hatásúak viszont nagy atomsúlyúak és nagy térfogatúak. Ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy csak a labilis, mozgékony anyagrendszer válhatott élő

Csoport / Periódus	0	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	0
1		H								He
2	He	Li	Be	B	C	N	O	F		Ne
3	Ne	Na	Mg	Al	Si	P	S	Cl		Ar
4	Ar	K Cu	Ca Zn	Sc Ga	Ti Ge	Vd As	Cr Se	Mn Br	Fe Co Ni	Kr
5	Kr	Rb Ag	Sr Cd	Y In	Zr Sn	Nb Sb	Mo Te	— J	Ru Rh Pd	Xe
6	Xe	Cs Au	Ba Hg	La Tl	Ce Pb	Ta Bi	W Po	— —	Os Ir Pt	Em*
7	Em*	—	Ra	Ac	Th	Pa	U			

2. ábra. A tápláló elemek vonala Frey-Wyssling szerint

rendszerré, akkor logikusnak tűnik, hogy a biológiai szerkezetalkotó képesség elsősorban az atomradiusz függvénye.

Nagyon érdekes probléma az is, hogyan és miért változott meg az egyes elemek mennyiségének viszonya a növényekben azok evolúciója során.

A nélkülözhetetlen elemek élettani hatása

A nélkülözhetetlen, biogén makro-, és mikroelemek jelentőségét a növények életében Kostycsav a következőkben foglalta össze:

— Az ásványi anyagok (különösen az ionhatású elemek) a sejtkolloidok fizikai állapotában beálló változások fontos tényezői, mert az anyagcserét és a sejt belső felépítését befolyásolják.

— Gyakran a katalizátor szerepét töltik be a biokémiai folyamatokban.

— Fontos szerepet játszanak a turgor és a protoplazma áteresztő képességének változásainál.

— Az ásványi anyagok mérgező és antitoxikus hatást gyakorolhatnak az élő szervezetekre.

— A szervezetek számára fontos elektromos és radioaktív erők hordozói.

Ehhez még hozzá kell adni, hogy az ásványi anyagok szabályozzák a sejtplazmában a duzzadási állapotot, a redoxpotenciált, a hidrogénion töménységét, valamint részt vesznek a növényi szervesanyag kiépítésében.

Az egyes nélkülözhetetlen elemek csak abban az esetben fejtenek ki kedvező hatást, ha a tápláló környezetben meghatározott koncentrációban és arányban vannak egymással. A különböző ionoknak azt a sajátosságát, hogy egymás hatását a tápláló környezetben kiegyensúlyozzák, ionantagonizmusnak nevezzük. Mai ismereteink szerint ez a jelenség az ionrádiuszbeli és vegyértékbeli különbségekre vezethető vissza. Az ionradiuszok különbségeiből eredő antagonizmus alapja az eltérő hidratációs képesség. A vegyértékbeli különbségek növekedésével a kationok koagulációs képessége is gyorsan növekszik. Az eltérő hidratációs képességben és vegyértékben mutatkozó antagonisztikus különbségek alapján egész sor egymásból következő élettani sajátosság válik érthetővé. Például említhető a kálium nagy hidratációs, duzzasztó hatása a plazmára: viszkozitását csökkenti és permeabilitását fokozza. A káliummal ellentétes hatású a kalcium, csökkenti a plazmakolloidok hidratációját és permeabilitását és növeli viszkozitásukat.

Az ionhatás elsősorban a fémek ionjaira jellemző, a szerkezeti elemek viszont fontos építőkövei a sejt szerves anyagának. A növények a szerkezeti elemek közül a C, O és H-t a légkörből és a vízből veszik fel, míg az ásványos táplálkozás szempontjából fontos szerkezeti elemek a N, P és az N S elsősorban a talajból kerülnek a növénybe.

A nitrogén a növényi élet szempontjából nélkülözhetetlen tápanyagok sorában kiemelkedő szerepet tölt be. A nitrogén a protoplazma építőanyaga, alkotóeleme a klorofilnak, az aminosavaknak, fehérjéknek, nukleinsavaknak, a koenzimeknek, továbbá az anyagcsere más aktív csoportjainak, mint amilyenek a heterociklusos pirrol-, piridin-, pirimidin- és purinszármazékok stb.

A foszfor a legszélesebb körű szerepet játssza a növényvilág anyagcseréjében. Engelhard találóan mondja, hogy „napról napra kevesebb és kevesebb olyan élettani folyamatot

ismerünk, amelyben a foszforsav, illetve vegyületei ne vennének közvetlenül részt". A foszfor a nukleotidokban játszik fontos szerepet, így pl. az adenozin-trifoszfátban (ATP), amely a sejt energiaegyensúlya szempontjából jelentős.

A kén mint jellegzetes hídépítő elem szerepel (diszulfid-hidak). A kéntartalmú fehérjék biológiai aktivitása igen nagy. A kén és a foszfor igen sok koenzimben szerepel.

Az alkálifém-ionok (Na^+, K^+), továbbá a Ca^{2+} és a Mg^{2+} számos enzim aktivitását befolyásolják. E fémek fontos szerepe a membrán-transzportfolyamatokban irányította a kutatók figyelmét arra, hogy a transzportfolyamatok részleteinek megismeréséhez széles körű kutatásokat végezzenek az alkálifém-ionok komplexkémiája terén. Az alkáliföldfém-ionok (Ca, Mg) komplex kémiája sokkal részletesebben ismert, mint az alkalifém-ionoké. Ez azzal magyarázható, hogy e fémek már viszonylag egyszerű ligandumokkal is számottevő stabilitású komplexeket képeznek.

Az átmeneti fémek (Cu, Fe, Co, Mn, Mo, Cr és V) az életfolyamatokban a katalízisben és a szállításban vesznek részt. A redoxikalízisben való részvételük összefügg azzal, hogy e fémek különböző oxidációs állapotban lehetnek, pl. Mo^{5+}/Mo^{6+}, Cu^+/Cu^{2+}, Fe^{2+}/Fe^{3+}, és így elektronávitelre vagy elektronleadásra hajlamosak. Az átmeneti fémeknek fontos szerepük van a légzés és a fotoszintézis elektronszállító láncaiban.

Már említettük, hogy a fémek — melyek szinte mindegyike nélkülözhetetlen mikroelem a növények számára — elsősorban az enzimreakciók keretein belül fejtik ki biológiai hatásukat. A metalloenzimek molekuláiba a fémion erős kötéssel épül be, a fémion tehát a molekula szerves része. Az enzimek másik csoportjában a fémionok nem épülnek be a molekulába, de jelenlétük növeli az enzimek aktivitását (2. táb.). Az aktiváló fém rendszerint időleges kapcsolatot hoz létre az enzim és az átalakítható szubsztrátum között. Az aktiváló fémion koncentrációja nagyon fontos, mivel a legtöbb fém nagyobb koncentrációban már inhibitorként hat.

2. táblázat. Néhány ismertebb metalloenzim és néhány fém által aktivált enzim

Néhány ismertebb metalloenzim		Néhány fém által aktivált enzim	
Az enzim neve	Fém	Az enzim neve	Aktiváló fém
Karboxipeptidáz	Zn	Különböző oxidázok	Fe
Alkáli-foszfatáz	Zn	Foszfo-mono-észteráz	Co
Glikol-dehidráz	Co	Glicil-glicil dipeptidáz	Co
Karboxi-transzfoszforiláz	Co	Foszfát-transzferázok	Mg
Fenoloxidáz	Cu /Fe/	Dekarboxilázok	Mg /Mn/
Citokróm-oxidáz	Cu, Fe	Foszfo-glükomutáz	Cr
Piruvát-oxidáz	Mn /Mg/	Adenozin-trifoszfatáz	Na
Nitrogenáz	Fe, Mo	Nitrogenáz	V /?/
Tirozináz	Cu	Hangyasav-dehidrogenáz	Se
Aszkorbinsav-oxidáz	Cu	Piruvát-kináz	K

Ebben a cikkben csak felvillantani tudtuk a nélkülözhetetlen elemek szerepét és fontosságát a növények életfolyamataiban. Az elmondottakból kitűnik, hogy a növények felépíté-

sében résztvevő szervetlen kompenensek kitűnően alkalmazkodnak az élettani szerepükhöz, legyen ez a szerep szerkezeti, vagy katalitikus.

Rezime

Značaj mineralnih materija u životu biljaka

Uloga mineralnih materija u životnim procesima biljaka je mnogostruka. Joni brojnih elemenata imaju važnu ulogu u regulisanju pH vrednosti, osmotskog — i redokspotencijala i hidrataciji koloida protoplazme, aktivatori su ili sastojak brojnih enzima, učestvuju u izgradnji organske materije i dr.

U ovom članku posebno je ukazano na ulogu mineralnih materija u fiziološkim procesima biljaka i obrazovanju prinosa gajenih biljaka.

Summary

The imortance of mineral substances in plant life

The role of mineral substances is complex in the life processes of plants. The ions of numerous elements have the important role in the regulation of pH values, osmotic-and redox potential, and hydration of protoplasme coloides. They either activate or are components of numerous enzymes, participate in organic matter production, etc.

The paper specially indicates the role of mineral substances in the physiologic processes in plants and the yield formation in cultivated plants.

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Book review

SZELÉNYI IVÁN KÖNYVÉRŐL

(Szelényi Iván: Új osztály, állam, politika. Európa Kiadó, Budapest, 1990.)

Szelényi Iván munkássága nagyban meghatározza a magyarországi (és nem csak az ottani) szociológiai értelmiség újjászületését, új módszertani és elméleti érvelések felismerését. A hetvenes években Szelényi és Konrád György *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című műve a szocializmus átfogó bírálatát jelentette. Az állambiztonsági szervek mindkettőjüket eltávolították egy időre a magyar szellemi életből. Konrád belső emigrációt vállalt. Szelényi pedig külföldre távozott. Kivándorlását követően lehetősége nyílt az ausztráliai és amerikai egyetemeken dolgozni, s folytatta a magyar társadalom kutatását is. Ez a kötet az eredetiben angol nyelven megjelent tanulmányaiból válogat. Bemutatja és elemzi a szocializmusban kialakult osztályviszonyokat, az értelmiség helyét és szerepkörét a közép-kelet-európai változások során, az állam szerepét, valamint a reformtörekvések sikereit.

Szelényi külföldön töltött éveiben (1975—89) írt, mintegy 20 tanulmányával igyekezett képet adni önmagáról, életművéről. 1989 őszén írást nyújtott be a TMB-nek munkássága kapcsán, abban a reményben, hogy elfogadják azt, „életműve téziseiként" és a tudományok doktora fokozatot adományozzák neki. Ebből az időből származnak az első főként pozitív reagálások, bírálatok és replikák mindazokról az égető szociológiai problémákról, amelyeket a magyar értelmiség magában hordott. Szelényi úr 1962—75 között önvallomása szerint három kérdéskörrel foglalkozott: 1. megkísérelte a szocialista táradalmi egyenlőtlenségeket új elmélettel magyarázni; 2. új poliökonomista állásfoglalással mint redisztributív gazdasági rendszert jellemezni a szocializmust; 3. megkísérelte a szocializmus új társadalmi struktúraelméletének megalkotását.

Számbavéve szerzőnk kutatói problémaköreit, kezdjük a szocialista társadalom egyenlőtlenségeinek vizsgálatával, amelyhez szisztematikus adatgyűjtést végzett Konráddal arról, hogy különböző foglalkozási csoportok milyen jellegű és minőségű lakásokhoz jutottak. Az eredmény jelentősen módosította azt a nézetet, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket a piac okozza, míg az „állam népjóléti redisztribúciója több-kevesebb sikerrel korrigálja". Szelényiék kimondták, hogy a „szocialista gazdaságokban, melyekben a domináns integratív mechanizmus a redisztribúció, a tőkés gazdasági egyenlőtlenségi rendszerek „tükörképe" érvényesül". Itt már ez a redisztribúció teremti az egyenlőtlenségeket és az alárendelt piac igazítja ki néha. Ezzel igyekezett ez a szerzőpár a szocialista társadalmak egyenlőtlenségeinek új rendszerét azonosítani.

Az új politikai gazdaságtani kategóriák közül szerzőnk különbséget tett az ázsiai termelési mód tradicionális, és a szovjet típusú gazdaság racionális redisztribúciója között, végül pedig a piaci gazdaságok és a redisztributív gazdaságok racionalitása között. A könyv tulajdonképpen a szocialista gazdaság racionális redisztribúciós rendszerének kritikáját nyújtja. Az indoklásokban megtaláljuk többek között azt a példát is, hogy az állam redisztributív módon többlettermékét von el a nyereséges vállalatoktól és azt hamis szociális politikusként újra felosztja a veszteséges vállalatok fenntartására. A vállalati jövedelem ilyen újrafelosztását nevezi szerzőnk redisztribúciónak,

amit mint a hiányt is, a bürokratikus koordináció hatékony zavaraként említi Kornai János *A hiány* című művében, egyetértve Szelényiékkel. Mintegy két évtizedes távlatból visszatekintve, saját tudományos munkásságát elemezve Szelényi Iván leglényegesebb teljesítményének éppen a redisztribúció fogalmának alkalmazását tartja a modern szocialista gazdaságok bírálatában. Éppen a piac hiányának szempontjából bírálta a szocialista gazdaságot, de ez nem jelentette egyben azt, hogy a tőkés kizsákmányolást szerette volna jobban. Sőt, amikor a magyar társadalom strukturális változásairól ír, szerzőnk tisztában van azzal, hogy nem lesz a magyar állam már holnapra tőkés, hisz hiányzik az a polgári réteg, amely a tulajdonváltozások és a valódi magánvállalkozások hordozója lenne.

Szelényi osztálystruktúra-elemzése a marxi osztályelmélet weberi kritikájából indul ki. Megállapítja, hogy „ha a tőkés gazdaság alapvető osztálydichotómiája a munkaadó-munkavállaló, a tőketulajdonos-munkatulajdonos kettőssége, akkor a szocialista társadalom alapstruktúráját a redisztributori hatalom birtokosai és a redisztributori hatalomtól megfosztott közvetlen termelők dichotómiája írja le a legmegfelelőbben. Egyben hangsúlyoztuk azt is, hogy a redisztribútor és a közvetlen termelő között egy széles középosztály is kialakul, melybe azok tartoznak, akik ugyan redisztributori döntéseket nem hoznak, de a redisztributori utasításokat a termelőknek továbbítják, illetve a redisztributori intézményeket legitimálják." (Replika, 1990. 2.)

Szelényi a hetvenes években felismerte a bürokrata és az értelmiségi réteg összefonódását. A káderelitet fokozatosan értelmiségiekké képezték át. Az értelmiségiek csak úgy tudtak kifejezésre jutni, vagy uralkodni, ha idomultak a párt igényeihez, mint megbízható káderek. Lealázó helyzet mondhatom, az értelmiség szemszögéből, hisz ezt a réteget gyakran ruházzuk fel a „haladó" jelzővel. Ám a magyar rendszerváltás során megfigyelhető az is, hogy a kommunisztikus rendszer nemrégi széthullása után az értelmiségen kívül nem igen volt más, aki betölthette volna az új hatalomhordozók helyét. Tehát újra az értelmiség játszott jelentős szerepet, amely most azt mondja, hogy kapitalizmust akar. A tőkés termelési módhoz azonban nem értelmiségre van elsősorban szükség, hanem tulajdonosra (magántőkével rendelkező) vállalkozókra, végrehajtókra, termelő munkaerőre. Lehetséges, hogy ezek az osztályok is létrejönnek a közeli vagy távolabbi jövőben (külföldi segéllyel, beruházókkal esetleg gyorsabban) és akkor az értelmiség újra elfoglalhatja a csendesebb szakemberi helyeket, meghúzódhat a technokrata (a pozitív értelemben vett menageri és szakemberi réteg) bőrében.

A peresztrojka hullámzó sikerekkel járó folyamatában jellemző az új „szakértelmiségi apparátcsik" helyzete, akit ugyan a régi rezsim iskoláztatott, de ha újabb rendszerváltásról van szó, elsők között az értelmiségiek tömörülnek az ellenzék soraiba, posztkommunista időkről beszélnek és nincs is vesztenivalójuk. Tanúi vagyunk a „pártok önmegszüntetésének", amikor sok káder értelmiségi saját állását szünteti meg tudatosan, azt remélve, hogy szakmájában megbecsültebb munkát talál és nem kell többé megalázkodnia.

Könyvismertetőmből kitűnik, hogy engem Szelényi könyvében az első és a második fejezet ragadott meg. Az értelmiségről az első fejezetben négy tanulmány jelent meg: *Az értelmiség az államszocialista társadalmak osztályszerkezetében, A kelet-európai új osztály-stratégia távlatai és korlátai*, majd két tanulmány (amelyek társszerzője Bill Martin) *Túl a kulturális tőkén: a szimbolikus uralom elmélete felé* és *Az új osztály-elméletek három hulláma.*

A második fejezet válogatást ad *Állam és társadalom* címen a társadalmi egyenlőtlenségek, a szociálpolitika és az állam autonómiájáról az államszocialista redisztributív gazdaságokban.

A könyv harmadik fejezete a *Városfejlődés*, negyedik a *Polgárosodás falun* (a családi mezőgazdasági termelés a kollektivizált gazdaságokban), az ötödik pedig *A szocializmus válságáról* (vegyesgazdaságok) szól. A tanulmánykötet értékét és használhatóságát külön növeli az, hogy terjedelmes utószó (60 oldal körül) követi a dolgozatokat, mintegy szellemi önéletrajzként. A jegyzetek, bibliográfiai válogatások, valamint a név- és tárgymutató gazdagítják a kötetet és a szakavatott olvasó így valóban rendszerezett és tapasztalatilag igazolt anyaghoz jut.

GABRIĆ MOLNÁR Irén

A NÉPI KERÁMIA A MAGYAR NYELVTERÜLETEN

(Kresz Mária: Magyar fazekasművészet. Corvina — Forum, Budapest—Újvidék, 1991.)

Az egyik legősibb kézművesség XIX. századi alakulását ismerteti Kresz Mária posztumusz munkájában. A szerző azoknak szánta könyvét, akik közelebbről kívánják megismerni a falusi, mezővárosi iparosok munkáját, művészetét. A parasztság és a polgárság részben azért vásárolta ezeket a tárgyakat, mert nélkülözhetetlenek voltak a konyhában, részben pedig ezekkel díszítette otthonát, emiatt kellett egy-egy tálnak, korsónak, szilkének művészi igényeknek is eleget tennie. A felületes szemlélő úgy vélheti, hogy a fazekasok formavilága nemzetközi, ha azonban alaposabban szemügyre vesszük ezeket a tárgyakat, akkor még az azonos nyelvterületen belül is eltéréseket figyelhetünk meg. A Magyar fazekasművészet a különböző dialektusok legújabb kori alakulását mutatja be. Egy-egy fazekasközpont sajátosságait a Magyar Néprajzi Múzeum húszezernél is több tárgyi emléke alapján állapította meg a szerző. Emellett figyelembe vette az egyes tájegységek mestereinek visszaemlékezéseit és a levéltári dokumentumokat is. Az egyes dialektusok meghatározásakor az anyagot, a formát, a színeket és a díszítő motívumokat vette alapul. E szempontokra figyelve tíz tájegységet különített el a magyar nyelvterületen. Egy-egy területen számolt azután több fazekasközponttal is, de ezek stílusjegyei a szerző szerint rokonságot mutatnak.

A könyv e tíz tájegység jellegzetességeit részletezi. Nyugatról kelet felé haladva a legalapvetőbb fogalmakat is tisztázza. Eszerint a magyar parasztkerámiának három ága van: a szűkebb értelemben vett fazekasság, a korsósság és a tálasság. A fazekasok kizárólag tűzálló főzőedényeket korongoztak, a korsósok vizes-, a tálasok pedig lapos edényeket. E három megnevezés — véleményünk szerint — elsősorban nyelvi elkülönítés, hiszen az egyes tájegységek képanyaga alapján megállapíthatjuk, hogy minden nagyobb fazekasműhelyben a helyi formákat és díszítést alkalmazva készítettek különféle cserépedényeket. Érezhette a szerző is, hogy ez a felosztás bizonytalan, ezért csak az egyes tájegységek kapcsán beszél korsósokról, tálasokról, fazekasokról, mert szigorú szakosodásról még a mezőtúri korsósok és a vásárhelyi tálasok esetében sem lehet szó.

Főzőedényeket több központban is készítettek, leghíresebbek mégis a gömöri fazekasok voltak. Vászonedényeikkel az egész Nagy-Alföldet bejárták. Az alföldi, dunántúli mesterek edényeit nagyobb körzetekbe is szállították. A mohácsi gölöncsérek edényei a Dunán egész a Fekete-tengerig, s vándorkereskedők révén Boszniába és Törökországba is eljutottak. A vásárhelyi edényeket Bácskában és a Bánságban is kedvelték. A sötétkék és fehér díszítésűeket különösen a sváb asszonyok szerették. A mezőcsáti fazekasok díszítőkedvét is nagymértékben befolyásolta a mezőkövesdi asszonyok ízlése. A puritánabb református mesterek alkalmazkodtak a katolikus matyók pompát, tarkaságot kedvelő világához. A sárközi írókával virágozott színes tányérokat viszont a hirtelen meggazdagodott református magyarság igényelte, ugyanakkor az itteni svábok inkább az egyszerű zöldmázas tányérokat kedvelték. Egy-egy fazekasközpont díszítő motívumait alakíthatták tehát a helyi igények is, de a díszítések elsősorban a helyi hagyományoktól, az egyes mesterek igényességétől, kézügyességétől függtek. Valamennyi tájegységnek voltak ismert mesterei. Ott, ahol a szép formák és a máz mellett a díszítésre is gondot fordítottak, több esetben ismert az edények írója.

Kresz Mária könyvében nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mekkora a fazekasok művészi szabadsága, az egyes központok formáit, színeit és díszítő motívumait hogyan változtathatták, alakíthatták, volt-e egyáltalán szerepe az egyéniségnek, mint a népművészet egyéb műfajaiban. A kerámiában a mesterek, mivel tartós anyaggal dolgoztak, nem maradtak névtelenek, ismeretle-

nek. A műmelléklet azt sugallja, hogy a mesterek az átvett motívumokat csupán lényegtelen változtatásokkal variálták, s a népi díszítőművészetben sem léptek túl egy adott tájegység forma- és dekorációvilágát. Nemigen jutott idejük egyéni minták kiötlésére, hiszen nagyüzemi termelés folyt. A mohácsi mesterek egy szezonban húszezer korsót, tálat is eladtak, egy-egy kemencében egyszerre 600—800 edényt égettek ki. A mezőkövesdiek egy-egy lakodalomra egy katlannyi tálat is megrendeltek a mezőcsáti fazekasoknál. A jeles alkalmakra készült edények díszítésére külön ügyelnie kellett a mesternek.

A tíz tájegység hagyományának gyökerei másmás időszakhoz kötődnek. Az erdélyi, bihari fazekasművesség hagyományai a XVI. század elejéhez kapcsolódnak. A levéltári adatok tanúságai szerint már abban az időben éltek itt mesterek. Ugyancsak ilyen régi hagyományra tekintenek vissza a gömöri fazekasok. A sárközi, a vásárhelyi és a mezőtúri mesterek munkássága a XVIII. századtól igazolható levéltári iratokkal. Az utóbbi műhelyek magyar jellegű díszítő motívumai a hódoltság korában alakultak ki. A magyar nyelvterületen még a XIX. században és századunkban is rendkívül változatos formában alkalmazták a különböző technikákat, díszítéseket. A nyugati végeken a középkori hagyományok éltek tovább. Sárköz környékén — a mázatlan vörös és fekete korsó mellett — a hódoltság korában népszerűvé vált mázas tálas munka is kelendő volt. Az erdélyi fazekosokra nagy hatást gyakorolt a későhabán önmázas kerámia. A Székelyföld, a Barcaság fazekasságában fellelhető a bizánci örökség, de a reneszánsz virágos mintakincs is. Néhány központban a középkorban szokásos mázatlan terrakotta korsókat is korongoztak.

Kresz Mária kelettől nyugatig, északtól délig vizsgálta a magyar nyelvterület anyagát. A déli végeken a nagy központok Mohács és Vásárhely. A vajdasági anyagot minden bizonnyal nem ismerte. Pedig ezen a vidéken is voltak fontos műhelyek, hiszen az itteni múzeumoknak is rendkívül gazdag a népi kerámiagyűjteménye. S azok nem kizárólag mohácsi, vásárhelyi mesterek műhelyében készültek. Vásárainkon helyi mesterek is megfordultak. A szabadkai, zentai és temerini fazekasok a helyi hagyományok szerint korongolták, festették, díszítették edényeiket. Itteni gölöncsérek formázták a tarhós szilkét a juhászoknak, nem északról szállították az itteni vásárokra. Bácskában és a Bánságban nem voltak országos hírű fazekasműhelyek, kizárólag a helyi igényeket elégítették ki. Az itteni gölöncsérek munkájának tanulmányozása azt bizonyítaná, hogy nemcsak a nyugat-dunántúli műhelyeknek voltak balkáni kapcsolatai, hanem a bácskai, a bánsági területeknek is. Ezért sajnáljuk, hogy a nagytáji összefüggésekben nem látjuk a vajdasági fazekasművészet helyét. Jó lenne, ha kutatóink egy nagyobb tanulmányban választ adnának erre a kérdésre. Bánszky Mária 1975-ös katalógusa jó alapja lehet ennek a tanulmánynak. Kresz Mária emlékének ennyivel mi is tartozunk.

BESZÉDES Valéria

TÁRSADALMI JELENSÉGEK, POLITIKAI FOLYAMATOK

Teorija in praksa, Ljubljana, 1991/8—9. szám

A Ljubljanai Teorija in praksa 8—9. számának Cikkek, tanulmányok rovatában Rudi Rizman jelentetett meg érdekes írást *Elméleti stratégiák az etnonacionalizmusról szóló értekezésekben* címmel. A társadalomtudományokban — állítja — olyan mértékű az egyet nem értés és letisztázatlanság a nép azaz nemzet, a népiesség, a nacionalizmus és a nemzetállam fogalmát illetően, hogy az egész egy nyelvi őserdőre emlékeztet. Ez azonban nem kifejezetten tudományos probléma, nap nap után feltűnik ugyanis a politikai folyamatokban, a beszédekben és vitákban amelyekben különböző etnikumok tagjai vagyis népek, nemzetek, nemzeti kisebbségek szembesülnek. A szerző az említett kategóriák közös nevezőjét az etnonacionalizmus fogalmában véli

megtalálni. Cáfolhatatlan tény, hogy az egyes kormányok és politikai vezetők különbözőképpen reagálnak az etnonacionalizmusok kihívására. Rizman kiemeli, hogy ötvennél is több államban él ötnél is több, nagyobb etnikai közösség, s hogy ez a kérdés fontosságát bizonyítja. Ezen országokban a politikai genocídium alkalmazásától a békés együttélésig, vagy kevésbé kiélezetten az asszimilációtól a közösségi autonómiáig minden viszonyforma megtalálható. A közösségi autonómia kulturális vagy politikai, illetve a kettő kombinációja. A szerző utal a szovjet ideológiára mint azok egyikére amelyeket az etnocionalizmus ítélt kudarcra. Tehát a politikai struktúrák és a legitimitásukat szolgáló ideológiák nem képesek a problémák megoldására. Éppen ezért az etnikai közösségek önrendelkezései a jövőben sem kerülnek a politikatörténet szemétdombjára, sőt, ellenkezőleg.

A kommunizmus összeomlásának jugoszláv módozata címmel készült időszerű beszélgetés dr. Vid Pečjakkal az Európában és a Jugoszláviában zajló politikai történésekről. A posztszocialista társadalmak távlatairól ad érdekes értékelést. Ahogy a dominókockák dőlnek, úgy sorjáznak az elszakadási törekvések, s a várható zavargások és revansizmusok közepette megnő a kóros társadalmi jelenségek száma, egyes államokban a katonai illetve személyi diktatúra bevezetése sem zárható ki.

A folyóirat Kerekasztal c. rovatának bevezető tanulmányában Stane Južnič értekezik az eretnekségről amely ellenállt a dogmatikus életfelfogásnak, életvitelnek. S felteszi a kérdést: igaz-e, hogy minden dogma ellendogmát szül, s az, hogy végül mindegyik ellendogma dogmává válik. A kerekasztal-beszélgetés részvevői: Srdan Vrcan, Boštjan M. Zupančič, Rudi Rizman, Janez Stanič, Andrej Kirn, Vid Pečjak, Danilo Türk és Peter Klinar.

Danilo Türk megállapítja, hogy a civil társadalom konszolidálásához elengedhetetlenül szükséges az emberek tartós részvétele. Szerinte az utóbbi két évben tapasztalható magas részvételi arány csökkenőben van. A politikai folyamatokban való részvétel a haladás kulcsfontosságú feltétele.

Zdenko Roter szerint a dogmatizmus mindenekelőtt az intézményekkel rendelkezők eszközéül szolgál, hogy minél hosszabb időre s minél sikeresebben őrizhessék meg önmagukat és autoritásukat. S mindez politikai, kulturális és munkaügyi viszonyaink megítélésének mércéje is. Közelebb kerülve az intézményes és a spontán optimális egyensúlyához, egyre nagyobb mértékben valósul meg az a demokratikus modell, amelyben a társadalmi viszonyok alapelveként kialakulhat az a strukturális pluralizmus, amely minden szinten és területen biztosíthatja az ember teljes szabadságát. Értekezése végén a szerző felteszi a kérdést. Véget ér-e már a dogmatizmus és az eretnekség ideje? Nem tartja lehetségesnek a konfliktus feloldását, hanem annak feszültségelemeiben látja a fejlődés fő mozgatórugóját.

A folyóirat Nézetek, vélemények c. rovatában Vladimir Kovčič *Parlamentáris demokrácia szlovén módra* c. cikke látott napvilágot. A mai szlovén parlamentáris demokráciát viszonylag új jelenségként értelmezi, amelyhez szinte teljesen hiányoznak a történelmi tapasztalatok. Az egyik rendszerből a másikba való átmenet mechanizmusa most van kialakulóban. A rendszerváltás egyik kerékkötője a társadalmi tulajdon. A volt politikai szervezetek tanúbizonyságot tettek megcsontosodottságukról, belső dogmatizmusukról s a válságból való kilábalás esetleges lehetőségeiről alkotott elképzeléseik teljes hiányáról. Teljességgel képtelenneknek bizonyultak ugyanis az országban és a világban zajló folyamatok megértésére. A szerző szerint az utóbbi évek tapasztalatai megmutatták, hogy a demokratikus változások önmagukban nem biztosítják a minőségesebb életet, azaz a demokrácia a mennyiségi viszonyok kifejeződése.

A szak és tudományos tanácskozásokra figyelve Miroslav Stanojević röviden szól a *Privatizáció a kelet-európai társadalmakban: az ipari demokrácia kezdetei avagy vége* címmel Tallinban /1991. jun. 5—7/ megtartott értekezletről.

A szakmai egyesületek tevékenységét ez a szám a Szlovén Politológusok Társaságának a szlovéniai helyzetről szóló közleményével érzékelteti.

KOVAČ ŽNIDERŠIČ Ružica

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKMAI KÖZÉLET ÚJ FOLYÓIRATA

(REPLIKA — Szociológiai viták és kritikák, Budapest, 1990/91.)

A Magyar Szociológiai Társaság konferenciáin, nemzetközi rendezvényein az utóbbi időben rendszeresen felkelti érdeklődésemet egy tavaly indult tudományos ill. szakmai folyóirat, a Replika. Találó a lap elnevezése, mert tulajdonképpen nem eredeti tanulmányok megjelentetését tervezték benne, hanem a szociológiát művelő értelmiség érdemi párbeszédét invitálják. Az I. évfolyam 1. száma (1990 márciusában) A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai Tanszéke, az ELTE Szociológiai Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézete támogatásával készült és mintegy 1200 példányszámban került a szociológiai értelmiség elé. A későbbi számokat, köztük terebélyes kettős számok is vannak, már a MTA-Soros Alapítvány támogatta.

A Replika, mint egy új periodika megjelenését tavaly ujjongva köszöntöttem, most pedig már elégedetten állapíthatom meg, hogy nem csak Magyarországon, de a környező országok magyar ajkú értelmisége körében is egy sokszínű társadalomtudományi lapként kezelik azok, akik megismerhették, hozzájutottak és elolvasták. Itt szeretném megjegyezni, hogy nem csak a magyar szociológia fejlődésének gátja az, hogy művelői között nem alakult ki szakmai párbeszéd, sőt nem ismerjük egymás kutatásait, kérdésfölvetéseit; ugyan ezt a hálátlan helyzetet észleljük itt Jugoszláviában is. Ahhoz, hogy egy tudományág akadémiai szinten fejlődhessen, nem csak tanulmányok, könyvek megjelenését kell szorgalmaznunk (amihez mellékesen szólva mind kisebbek, anyagi lehetőségeink, hanem elsősorban a tudományág professzionálódásához kell hozzájárulnunk. Ezt szakmai viták kibontakoztatásával, annak publikálásával kell elérnünk. A Replika támogatói ezt a „szakmai közélet felpezsdítésének" nevezik. A megjelent tanulmányok egy színvonalas kritikája sokszor többre megtanít bennünket, még a szerzőt is mint maga az eredeti mű, mert nem az a nagy fejlődés, hogy valaki közli szakmai álláspontját, hanem az, hogy korrigálja esetleg megrögzött véleményét mások pozitív nyomására. Nemrég még nem volt a reálszocialista tudományosság ínyére az, hogy a másként gondolkodók nyilvánossághoz jutnak, de a dogmatikusság levetkőztetésével mind jobban igényeljük ma már az új alternatívákkal gazdag értelmiségi életet. Ma egy szakmai előrehaladásban nem reprodukálni, imitálni kell, hanem alkotni. A nyugati tudományos körökben már régóta nem az egyéni munka a döntő, legtöbbször kollektív munka és kutatások (elsősorban empírikus kutatások) eredményeképpen jutnak új felfedezésekhez, álláspontokhoz.

A Replika olvasásakor külön figyelmet érdemel az a törekvés, hogy a hozzászólások tarkasága, a különvélemények felsorakoztatása a szerkesztő célja, függetlenül attól, hogy egyetért-e a leírtakkal vagy sem. A legelső számban Hadas Miklós A marxizmus és a makroszociológia viszonyában kialakult struktúraelemzés problematikáját veszi elő és a magyarországi szociológiai próbálkozásokról ad átfogó elemzést a társadalmi rétegződés kapcsán. Megállapítja, hogy valamennyi struktúradefiníció marxista meghatározottságú, hogy az általa említett magyar szociológusok kizárólag makroszintű jelenségeket vizsgáltak, legtöbben statisztikailag argumentálják elemzéseiket, kivételek talán Hegedűs, Ferge és Kolosi munkái, akik kritikai munkáikban módszertani professzionalizálódást mutatnak. E bevezető tanulmány, illetve vitaindító után a lap felsorakoztatja a fent említett szociológusok válaszát is. Ugyanezt a szerkesztési módszert figyelhetjük meg Nagy Endre, Takács Géza, illetve Antal Z. László szociológiai dilemmáinak közlésekor, ugyanis mindegyikük írása után a konstruktív bírálatok, válaszok következnek.

A második számban Andorka Rudolf hozzászólását (mintegy 15 oldal) olvashatjuk a struktúra és rétegzéskutatások vitáihoz a Replikában. A folyóiratban számomra legérdekesebb a Szelényi Iván tézisei, hisz életművéről, a tudományok doktora fokozatának elnyeréséhez, az Új osztály, állam, politika c. könyvéről írja le önvallomásait. Egészében véve ebben a számban éreztem legin-

kább azt a törekvést, hogy megfogalmazódjanak a posztkommunista társadalom szociológiájának munkahipotézisei. Szelényinek iskolateremtő hatása van ma a megújuló szociológiai elemzésekben. Az ő munkássága replikára ösztönzi a kollégákat, egyetemistákat és már jelentős az a lehetőség, amit a Replika lap is kihasznál.

A Replika idei számaiból számomra a 2—3. volt a legérdekesebb. Tartalmilag a megszokott három területet fedi: replika, kitekintés és a tájékoztatás. A lap ugyanis körkérdésként dolgozza fel például a társadalomtudományi mérés természetét, a többi színvonalas módszertani tanulmány, ill. hozzászólás mellett. A szociológia professzionalizálódásáról több mint harminc oldalas interjúk készültek, ahol a kikérdezettek ismert egyéniségek: Kemény István, Csepeli György, Kolosi Tamás, Csch-Szombathy László, Tamás Pál.

Folyóiratszemlém végén hagy álljon elismerő véleményem a Tájékozódás c. rovatról. Jelentősnek tartom a szerkesztők tervét, hogy rendszeresen hírt adnak a hazai és a nemzetközi szakmai közélet aktuális eseményeiről. Így kerültek a lapba többek között társasági hírek, pályázatok, a hazai (Magyarország) szociológiai kutatások, díjnyertes TDK-dolgozatok, a szociológiai világkonferencia madridi hírei, de nem utolsó sorban a könyvtárak értesítései és alapítványok közleményei.

A külföldiek számára jóleső törekvésnek tűnik a Kitekintés, ahol eddig Jürgen Habermasszal készült interjú, és francia valamint román szociológusok mutatkozhattak be. Mi jugoszláv szociológusok (és nem csak szociológusok) az összes többi intellektuális erővel együtt az utóbbi időben kimondottan nehéz helyzetben próbálkozunk a viták, kritikák, tribünök, szakmai találkozók megszervezésével. Hogy ezt a vákuumot némileg pótolni tudjuk, ajánlom az érdeklődőknek a Replika rendszeres olvasását.

GABRIĆ MOLNÁR Irén

Györe Zoltán

JEGYZETEK A MAGYAROK ÉS NEM MAGYAROK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN 1918—1941 ELNEVEZÉSŰ TÖRTÉNÉSZ-KONFERENCIÁRÓL (1991. X. 24—26)

Ez a tudományos értekezlet az egybecsések jegyében zajlott le. Egyrészt, kezdete megegyezett az 1956-os forradalom és nemzeti felkelés 35. évfordulójával, a konferenciát vendégül látó Szigetvár városi rangra emelésének 25., és az itteni történész tanácskozások ugyancsak 25. évfordulójával. Másrészt, a konferencia szervezői az ötödik éve tartó ciklus (Magyarok és nem magyarok a Kárpát-medencében) során az idén jutottak el a két világháború közötti korszakig. Ez annyiban egybecsés, hogy a szemlélt időszakot jellemző kiemelkedő kérdések közül, több, napjainkban egyre erőteljesebben aktualizálódik. Gondoljunk csak a határkérdésekre, a nemzeti, vallási kisebbségek problémáira, a nagyhatalmak felbomlott erőegyensúlyának kérdésére, a közép- és kelet-európai kis- és közepes államok problematikájára, a konföderációs tervekre, és végül, még mindig, a „vörös veszedelemre".

Az értekezlet 17 előadója közül hat külföldről (Németország, Ausztria, Románia, Szerbia és Horvátország) érkezett. A történészeken kívül jelen volt egy jogász és egy szociálpszichológus is. Az ilyen megoszlás pozitív eredménye a nézőpontok különbözősége volt, mind a kiválasztott témákat illetően, mind pedig módszertani szempontból.

A konferenciát *dr. Polányi Imre* a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Történelem Szakosztályának elnöke nyitotta meg, felkérve az egybegyülteket az eltérő nézetek toleráns fogadására. Őt a pécsi Janus Pannonius Egyetem rektora, *Ormos Mária* követte, *A nemzetiségi kérdés a párizsi békekonferencián* c. előadásával. Ebben, egyebek között kifejtette, hogy az első világháborút követő problémák jó része onnan ered, hogy a békekonferencián elvetették a békekötés tárgyalásos megvalósításának és az etnikai határok megvonásának elvét, s helyett a béke a nagyhatalmak (azon belül is egy kis csoport vezető politikus) olyan diktátumává vált, melynek vezérelve a győztes hatalmak és szövetségeseik gazdasági,

valamint stratégiai érdekeinek érvényesítése a vesztesek rovására.

Magyarország esetében az etnikai határoktól fontosabbnak ítélték a szomszéd államoknak tett ígéretek betartását, továbbá gazdasági és katonai erejük területgyarapítással történő növelését. A magyarokkal szembeni kedvezőtlen légkörről tanúskodnak a békekonferencia egyes részvevőinek kijelentései is: „. . .Károlyi Mihály egy imperialista tirannus . . .", „. . .magyarok nem léteznek, a magyarság csupán tízezer nemes fikciója . . .". Ilyen vélemények ismeretében sem könnyű megérteni azonban a szomszédos államok néhány korabeli vezető „gondolkodójának" határrendezési elképzelését, mely szerint Magyarországot a Duna-Tisza közére kell szorítani.

A rövidlátásról tanúskodó határmegállapítások eredményeként Európában a két világháború közt is több mint 30 millió személy élt kisebbségi sorban, ez pedig maga után vonta a Népszövetség kisebbségi rendszere megteremtésének szükségességét. *Bruhács János* ezt a kérdést jogi szempontból vizsgálta. Kiemelte, hogy Wilson amerikai elnök elképzeléseiben kisebbségvédelmi rendszer nem is szerepelt, tekintettel arra, hogy szerinte az önrendelkezési jog következetes alkalmazása szükségszerűen etnikai határokat kell, hogy eredményezzen. Mint láttuk, csakhamar kiderült, hogy a győztesek ezt az elvet csupán érdekeik érvényesítésében alkalmazták. Ilyen körülmények között, hogy elejét vegyék a lehetséges kisebbségi elégedetlenségeknek, s ezáltal elősegítsék az új, megnagyobbodott államok mielőbbi konszolidációját, létrehozták a már említett kisebbségi rendszert. A mechanizmus a győztesekkel megkötött szerződésekből, a vesztes államokkal kötött békeszerződések megfelelő paragrafusaiból és a később aláírt kétoldalú szerződésekből állt. A rendszer működéséért a Népszövetség vállalt garanciát. Bruhács csetelte a mechanizmus főbb hibáit is: a nemzetiségek számára csak a minimális kisebbségi jogokat (polgári jogegyenlőség) irányozta elő, nem tartalmazta a kisebbségi jogok megsértéséért járó szankciókat, a garanciális rendszer pedig fölöttébb nehézkes és bonyolult volt.

A Német-, az Osztrák-Magyar és az Orosz birodalom felbomlása a kisebbségi kérdések mellett súlyos gondként hozta előtérbe az erőegyensúly problémáját. Ennek oka, hogy a háború után létrejött kis és közepes államok gazdaságilag, katonailag és politikailag többnyire gyöngék és önállótlanok voltak, így alkalmatlanok arra, hogy kellően ellensúlyozzák a pángermanizmust, valamint a Szovjetunió törekvését. Az egyensúly helyreállításának legcélravezetőbb megoldását többen egy közép-kelet-európai konföderáció létrehozásában látták. *Romsics Ignác* értekezése vonatkozott erre a témakörre, különös tekintettel az Egyesült Államok szerepére. Elmondta, hogy először 1918-ban merült fel a Baltikumtól az Adriai tengerig húzódó államszövetség megteremtésének gondolata. Egy ilyen konföderáció a már említett erőegyensúly mellett, lehetővé tette volna az etnikai ellentétek simább rendezését is. Létrehozásában számításba jöhetett volna Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Ausztria, Jugoszlávia, Románia, Bulgária és Görögország, különféle csoportosításokban. Az USA szakértői szükségesnek tartották az esetleges államszövetség maximális gazdasági önállóságát, továbbá lakossága életszínvonalának erőteljes emelését. A második világháború idején úgy képzelték, hogy a vázolt államszövetséget az Egyesült Államok és a Szovjetunió közösen hoznák létre, azzal, hogy egyiküknek sem válna vazallusává. A háború vége felé azonban kitűnt, hogy a Szovjetuniónak nem áll érdekében egy nagy lélekszámú független államszövetség életre hívása. Az USA viszont ebben a térségben nem volt hajlandó elképzeléseit fegyveres erővel is alátámasztani, ezért a konföderáció megvalósítása ezúttal is elmaradt.

A konferencia két résztvevője a zsidóság helyzetével foglal kozott. *Tarján Gábor (Holocaust a Balkánon)* a jugoszláviai és bulgáriai zsidók második világháborús szenvedéseit elemezte. Kifejtette, hogy e térségben is érvényesült a zsidók megsemmisítésének három fokozata: gazdasági erejük eliminálása, lélektani összetörés, és fizikai megsemmisítés. E célok elérésére az államhatalom széles eszköztárral rendelkezett. Említsünk néhányat: a zsidók vagyonának államosítása, zsidó adók bevezetése, zsidó igazolványok, a sárga csillag kötelező viselése, mozgáskorlátozás, a zsidók kitiltása a közkórházakból, gettók, gyűjtőtáborok, deportálás és végül a gázkamra.

A 82 242 jugoszláviai zsidó közül 65 000 járta végig ezt az utat.

Szita Szabolcs a magyarországi és romániai zsidóság sorsáról beszélt. Kifejtette, hogy Magyarországon az első zsidótörvények 1938-ban és 1939-ban láttak napvilágot, a zsidók társadalmi és gazdasági szerepének háttérbe szorítását célozva. A kormány e törvényekkel szerette volna elérni a szélsőjobboldali erők végső kielégítését. Ez sajnos téves elképzelésnek bizonyult — amellett, hogy növelte a szélsőjobb étvágyát, tág teret nyitott a magyarság erkölcsi hanyatlásának is.

A magyar-német viszony legnagyobb tehertétele az volt, hogy a magyar fél a németek többszöri erélyes követelése ellenére sem volt hajlandó lehetővé tenni a nagy létszámú (725 000 zsidó és 100 000 zsidónak minősített — a megnagyobbodott Magyarország területén) deportálását. A zsidók iránti — föltételesen — védelmező magatartás 1944 márciusában megváltozott, és sorozatos zsidóellenes intézkedések csúcspontjaként, 51 nap alatt, 147 szerelvénnyel, 437 402 zsidót deportáltak Németországba. Ezt az embertelen akciót a 200 fős Eichmann-kommandó a magyar hatóságok tevékeny közreműködése nélkül nem hajthatta volna végre.

A háború végén a trianoni Magyarország területén 196 000 zsidó maradt. Szita Szabolcs véleménye szerint a mai Magyarország területére vetítve a zsidók második világháborús vesztesége 340 000 személy körül mozog.

Romániában egészen más volt a 756 000 lélekszámú zsidósággal szembeni viszonyulás: itt már 1940 óta napirenden volt a zsidók üldözése, majd deportálása. Az üldözések olyan méreteket öltöttek, hogy Hitler szükségesnek tartotta „megdicsérni" Antonescu marsallt, mondván, hogy a románok még a németektől is radikálisabbak. A román hatalom magatartása csak a német vereségek nyomán változott meg. 1944-ben leállították a deportálásokat. A háború után számos zsidó tért vissza Romániába, így 1947-ben 410 000-en voltak.

Tóth István a magyarországi szlovákok két világháború közti helyzetéről beszélt. Kihangsúlyozta, hogy a magyarországi szlovákság (a trianoni Magyarország területére számítva, 165 000 fő) körében az anyanemzettől való elszakadás pillanatában a polgári érés igazán még el sem indult, ami a háborút követő időszakban e kisebbségnél alacsonyabb nemzeti tudati szintet eredményezett. Ennek ellenére nemzeti öntudatukat egyesületi élet segítségével, színjátszó csoportok, elemi iskolák (55) által mégis fenntartották. Jelen voltak a helyi közigazgatási szervekben, továbbá az elemi szintű műveltség szintjén rögtön a németek és magyarok után következtek.

Vígh Károly a szlovákiai magyarság szellemi és politikai elitjét vizsgálta kultúrtörténeti szempontból.

Ante Sekulić a bácskai horvátokról beszélt, különös tekintettel Stjepan Radić és Blaško Rajić viszonyára.

Rüdiger Mali a szlovén-osztrák határmegvonás és a szlovén hatalomátvétel kérdését részletezte.

Gerhard Seewann a Kárpát-medence térségében élő német és magyar kisebbség tipológiai összehasonlítását végezte el. Eközben kifejtette, hogy Magyarországon a két világháború közt totalitárius állam létezett, mely visszaszorította a német kisebbség nemzeti fejlődését.

Georghe Iancu a román államhatalom kisebbségek iránti viszonyát taglalta. Véleménye szerint a román állam a történelmi igazságosság megvalósulása, a kisebbségekkel pedig jól bántak.

Lipcsey Ildikó értekezése is a romániai viszonyokat érintette. A transzilvanizmus gondolatával foglalkozva kifejtette, hogy az Erdély sajátosságára vonatkozó elképzelések már a XIII. század óta jelen vannak.

T. Simon Kinga bukaresti szociálpszichológus (*Ellenségkép mint történelemformáló tényező*) a romániai, és a tágabb térségben is, egyre inkább erősödő nemzeti alapú gyűlölködést motiválta. Röviden körvonalazta miképp torzítja, majd változtatja meg a gyűlölet, mind az egyén, mind pedig egy meghatározott közösség tudatát.

Négy történész a Jugoszláviában élő magyarok helyzetével foglalkozott.

Mészáros Sándor a vajdasági magyar kisebbség életéről szólt, a témakörből megjelent két könyve alapján. Felvázolta a magyarok viszonyulását az új hatalomhoz, továbbá gazdasági, kulturális, politikai és oktatásügyi helyzetüket, akárcsak a kisebbségi jogok megsértésének formáit.

A. Sajti Enikő a második világháború során lezajlott magyar és szerb atrocitások kérdését dolgozta fel. Részletezte a hírhedt 1942-es razzia

kiváltó okait. Eszerint, a német szövetséges azon követeléseit, hogy a magyar fél küldjön számottevő katonai erőket a keleti frontra, a magyar vezető körök egy nagyarányú katonai akció megszervezésével látták semlegesíthetőnek. A Délvidéken végrehajtott akciót fel lehetett tüntetni a német hadseregnek nyújtott hathatós segélyként a partizánok elleni harcban. Sajti Enikő kihangsúlyozta, hogy ez az elképzelés tévesnek bizonyult, és a razziának csak negatív következményei voltak: a bácskai konszolidációs politika megtörése, és az erélyes nyugati elítélő reagálás.

A razziát 1944-ben követő vérbosszúról szólva, kitért Cseres Tibor könyvére (*Vérbosszú Bácskában*), melyről elmondta, hogy forráskritikai és módszertani hibák miatt ajánlatos inkább irodalmi, mintsem történeti munkaként kezelni.

Szita László a szlavóniai magyarokról tartotta előadását. Kifejtette, hogy a baranyai magyarok kálvinista vallású őslakosok, míg az Iloktól Zágrábig szórványokban élők a múlt, s e században idetelepült katolikusok. Számuk 1910 óta 100000- ről a felére csökent, aminek okaként a szórványelhelyezkedést, az egykézést, a kivándorlást, a második világháború utáni menekülést és a külföldi munkavállalást tüntette föl.

Pázmándy Zsuzsa Németországból, az urbanizáció hatását vizsgálta a vajdasági és szlovákiai német, valamint magyar kisebbség asszimilációjára. A két régió városainak tipológiai különbségeit követően, statisztikai adatokkal alátámasztva részletesen elemezte az asszimilációt gyorsító tényezőket: jelentős méretű migrációk, az államhatalom tudatos telepítéspolitikája, negatív diszkrimináció a földosztásnál, a szlovákiai ipar háttérbe szorítása a csehek által, a közhivatalok szlávosítása, több nyelv ismerete, magasabb műveltségi szint, stb. Pázmándy konstatálta, hogy a szláv elem részaránya lassúbb ütemben növekedett a vajdasági, mint a szlovákiai városokban.

GYÖRE Zoltán

MUNKATÁRSAINK

A szerbhorvát nyelvű szöveget Nagy József *fordította.*
Angol és szerbhorvát nyelvű összefoglalók: Várady Tibor és Kasztori Rudolf
Korrektor: Terényi Zsófia

SZÁMUNK SZERZŐI

Hovány Lajos	tanársegéd, Szabadka
Dr. Kasztori Rudolf	egyetemi tanár, Újvidék
Dr. Gabrić Molnár Irén	docens, Szabadka
Mgr. Beszédes Valéria	néprajzos, Szabadka
Dr. Kovač Znideršić Ružica	docens, Szabadka
Györe Zoltán	tanársegéd, Újvidék

LÉTÜNK — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. — Kiadja a Forum Könyvkiadó, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1. — Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2., Tel.: 024/26-819. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Megjelenik kéthavonta. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára, előfizetéskor kérjük feltüntetni a LÉTÜNK nevét. — Egyes szám ára 100,00 kettős szám ára 200,00 dinár. Előfizetési díj egy évre belföldön 500,00, külföldre 1000,00 dinár. Külföldön egy évre 25 dollár. Készült a szabadkai Minerva Nyomdában.